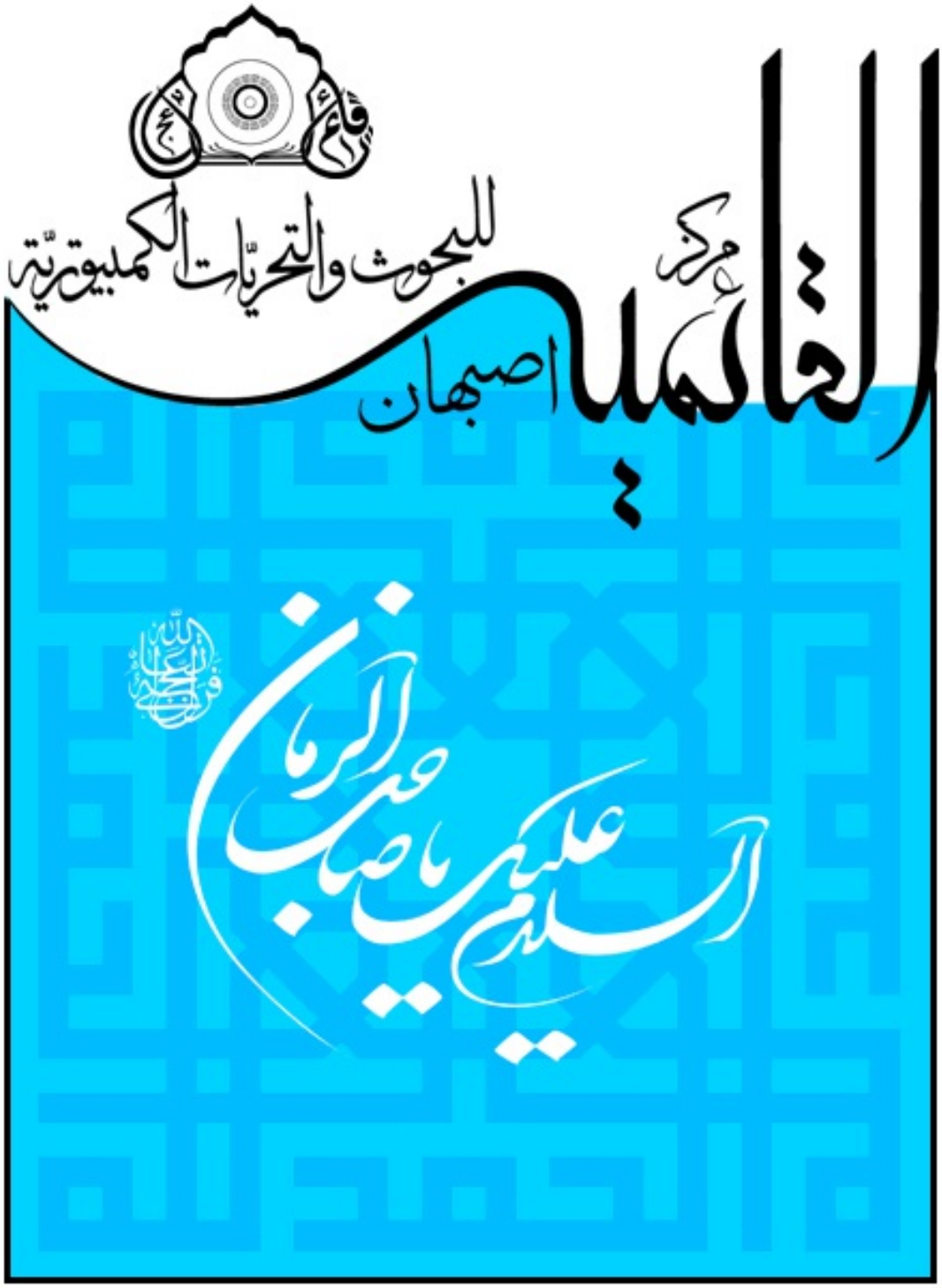

www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

اقضیة رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم

نویسنده: ابن طلاع قرطبی

بسم الله الرحمن الرحيم

اقضیهٔ رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم

نویسنده:

Mujtaba Musavi Lari

ناشر چاپی:

London

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

الفهرس

الفهرس ----- ۵
اقضیة رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ----- ۱۰
اشارة ----- ۱۰
[أقضیة رسول الله ص] ----- ۱۰
اشارة ----- ۱۰
ترجمة المؤلف ----- ۱۰
«باب حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی المحاربین من أهل الکفر» ----- ۱۴
«باب کیف یساق القاتل إلی السلطان و کیف یقرره علی القتل» ----- ۱۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن قتل أحدا بحجر» ----- ۱۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن ضرب امرأة حاملا فطرحت جنینها» ----- ۱۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی القسامة فیمن لم یعرف قاتله» ----- ۱۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن تزوج امرأة أبیه» و إرساله علیّ بن أبی طالب إلی ابن عم ماریة لیقتله إن وجده عندها، فوجده مجبوبا لا ذ
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی القتیل یوجد بین قریتین» ----- ۱۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالقصاص بالجرح» ----- ۱۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی السن و ما لم یر فیه قصاصا» ----- ۲۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن أقر بالزنا و هو محصن» ----- ۲۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم علی الیهود بالرجم فی الزنا» ----- ۲۲
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نقض الصلح الحرام و إقامة الحد علی الزانی البکر و علی المریض و صفة السوط ----- ۲۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی حد القذف و الخمر و ما روی عنه فی اللواط ----- ۲۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی السارق یسرق مرارا» ----- ۲۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن سبه من مسلم أو ذمی أو حربی، و فی الساحر کیف یقتل ----- ۲۷
کتاب الجهاد ----- ۲۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی أول قتیل قتل من المشرکین و أول غنیمة ----- ۲۸

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الجاسوس» ----- ۳۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأسری و ذکر من قتله النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بیده و فی الأسیر یقتل علی غلط ----- ۳۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی قریظة و النضیر ورد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حکم قریظة إلی سعد بن معاذ ----- ۳۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمان عام الفتح ----- ۳۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی السهمان و سهمان الغائب و ما تعطی المرأة من الغنیمة ----- ۴۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالسلب للقاتل یوم حنین، و هل تخمس الأسلاب ----- ۴۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیما حازه المشرکون من أموال المسلمین ثم ظهروا علیه و أسلم علیه المشرکون ----- ۴۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیما أهدی إلیه معاهد أو حربی ----- ۴۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی قسمة ما أفاء اللّه علیه علی حسب ما رآه، و إباحة أکل شحوم المشرکین ----- ۴۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی أموال بنی النضیر و قسمة خیبر. و قد تقدم بعض خبرهم ----- ۴۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الرسول أن لا یقتل و الوفاء بالعهد للکفار و ما نزل فی ذلک من القرآن ----- ۵۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمان و فی أمان المرأة ----- ۵۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الجزیة بأمر اللّه عز و جل و مقدارها و ممن تقبل و ممن لا یقبل منه إلا الإسلام ----- ۵۳
کتاب النکاح ----- ۵۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الثیب یزوجها أبوها بغیر رضاها ----- ۵۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نکاح التفویض بموت الزوج قبل الدخول ----- ۵۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن تزوج امرأة فوجدها حبلی و فی نفقة المطلقة وعدتها و سکناها ----- ۵۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» للزوجة بالنفقة علی زوجها و هو غائب و کیف تکون الخدمة علیهما جمیعا ----- ۵۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الصداق و أقل ما یکون و ذکر صداق بناته و زوجاته علیه السلام ----- ۵۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی منع علی بن أبی طالب أن یتزوج علی فاطمة رضی اللّه عنها ----- ۵۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المجوسی یسلم و المرأة تسلم قبل زوجها ثم یسلم ----- ۶۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المعترض و نکاح المتعة ----- ۶۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نکاحه میمونة ----- ۶۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی القسم بین الزوجات ----- ۶۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الرضاع بشهادة امرأة واحدة ---- ۶۲
کتاب الطلاق ---- ۶۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی طلاق الحائض ---- ۶۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الخلع ---- ۶۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمة تعتق تحت زوج ---- ۶۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المرأة تقیم شاهدا عدلا علی طلاق زوجها و الزوج منکر ---- ۶۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التخییر ---- ۶۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی یمینه فیمن حرم ملک الیمین ---- ۶۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن طلق دون الثلاث ثم راجعها بعد زوج أنها علی بقیة الطلاق ---- ۶۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الحضانة و أن الأم أحق بالولد و أن الخالة بمنزلة الأم ---- ۶۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الظهار و بیان ما أنزل اللّه عز و جل فیه ---- ۶۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی اللعان و إلحاق الولد بأمه ---- ۶۹
کتاب البیوع ---- ۷۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی السلم و الربا و بیع النخل إذا أبرت و اختلاف المتبایعین و الخیار ---- ۷۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التلقی و المصراة و الرد بالعیب و إن الغلّة بالضمان ---- ۷۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التفلیس و موت المبتاع قبل دفع الثمن و من اشتری سرقة و هو لا یعلم ---- ۷۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الجوائح و ما روی عنه فیها ---- ۷۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن یخدع فی البیوع و العهدة و الرهن فی الطعام إلی أجل و کتاب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم شرا
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالجمع بین الأم و ولدها و حکمه فی بیع و شرط و استیجار دلیل مشترک ---- ۷۷
کتاب الأقضیة ---- ۷۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الحقوق بالظاهر و بالیمین علی المدعی علیه عند عدم البینة و فی المتداعیین یقیم کل واحد منهما بی
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی کیفیة یمین الحالف ---- ۸۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی إحیاء الموات و قسمة الماء و ضمان الطبیب و من کسر صحفة و الحکم فی عقد الخص ---- ۸۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الشفعة ---- ۸۳

(۲) القسمة و المزارعة ---- ۸۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المساقاة و الصلح و المرفق و حریم النخل ---- ۸۵
کتاب الوصایا ---- ۸۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الوصیة و أنها مقصورة علی الثلث ---- ۸۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأحباس ---- ۸۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الصدقة و الهبة و الثواب علیها و العمری ---- ۸۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المشبهات ---- ۹۲
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی العتق و الوصیة بالقرعة و حکم ذات الزوج و التدبیر و أمهات الأولاد و الکتابة ---- ۹۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی عتق من مثّل به أو لطم وجهه ---- ۹۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی اللقطة ---- ۹۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن قال حائطی صدقة فی سبیل اللّه إنه علی الأقارب و توقیف مال الغائب و التوکیل علی القسمة ۹۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الودائع و الأمانات ---- ۹۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی ضمان العاریة التی یغلب علیها ---- ۹۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المواریث ---- ۱۰۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالولد للفراش و من استلحق بعد موت أبیه ---- ۱۰۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بإثبات علم الفاقة و تجویز حکم علی رضی اللّه عنه فی ذلک ---- ۱۰۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی میراث ذوی الأرحام ---- ۱۰۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بمنع القاتل المیراث و من تأول أنه فی قتل العمد ---- ۱۰۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی وصیة مسلم شهد علیه نصرانی و فی غلام قطعت أذنه و فی إقطاع الصلح و فیمن وجد مع امرأته رجلا
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الکلاب ---- ۱۰۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی حریم الماء ---- ۱۰۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الوکیل یربح فیما وکل علی ابتیاعه أن الربح لصاحب المال ---- ۱۰۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی معان مختلفة ---- ۱۰۹
(نسب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم) ---- ۱۱۳

(ذکر ما کفن فیه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم) و من غسله و لحده ---- ۱۱۴

[مصادر الکتاب و أسانیده] ---- ۱۱۶

المحتویات ---- ۱۱۸

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان ---- ۱۲۱

اقضیهٔ رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم

اشارهٔ

نام کتاب: أقضیهٔ رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم

نویسنده: ابن طلاع قرطبی

وفات: ۴۹۷ ق

تعداد جلد واقعی: ۱

زبان: عربی

موضوع: رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم

ناشر: دار الکتاب العربی

مکان نشر: بیروت

سال چاپ: ۱۴۲۶ ق

موضوع: قضاوت فقه محمد ص, پیامبر اسلام, ۵۳ قبل از هجرت ۱۱ -ق- قضاوتها

سرشناسه فارسی: قرطبی, محمد بن فرج

محل انتشار: بیروت

ناشر: دار الکتاب العربی

تاریخ نشر: ۱۴۲۶ه۲۰۰۵ =م۱۳۸۴ =

یادداشتها: شابک ۹۹۵۳-۲۷-۳۵۲-۹ $،کتابنامه به صورت زیر نویس،

سایر شناسه افزوده در مستند عنوان: عواد, طالب, , مصحح

رده بندی کنگره:

۲۴-BP۴۶-ق۴الف۷۱۳۸۴

۱۴۴ص،

[أقضیهٔ رسول الله ص]

اشارهٔ

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم

ترجمهٔ المؤلف

هو الإمام الحجّهٔ محمد بن فرج، أبو عبد اللّه مولی محمد بن یحیی، المعروف بابن الطّلّاع، القرطبی الفقیه المالکی، مفتی الأندلس و مسندها فی الحدیث.

ولد فی سلخ ذی القعدهٔ سنهٔ أربع و أربعمائهٔ.

ذکره ابن بشکوال فقال: بقیهٔ الشیوخ الأکابر فی وقته، و زعیم المفتین بحضرته.

روی عن: یونس بن عبد اللّه القاضی، و مکی بن أبی طالب، و أبی عبد اللّه بن عابد، و حاتم بن محمد، و أبی علیّ الحدّاد الأندلسیّ، و أبی عمرو المرشانیّ، و معاویهٔ بن محمد العقیلیّ، و أبی عمر ابن القطّان.

قال: و کان فقیها عالما، حافظا للفقه، حاذقا بالفتوی، مقدّما فی الشّوری، مقدّما فی علل الشّروط، مشارکا فی أشیاء، مع دین و خیر و فضل، و طول صلاهٔ، قوّالا بالحقّ و إن أوذی فیه، لا تأخذه فی اللّه لومهٔ لائم، معظّما عند الخاصّهٔ، و العامّهٔ یعرفون له حقّه. ولی الصّلاهٔ بقرطبهٔ، و کان مجوّدا لکتاب اللّه. أفتی النّاس بالجامع، و أسمع الحدیث، و عمّر حتّی سمع منه الکبار و الصّغار، و صارت الرّحلهٔ إلیه. ألّف کتابا فی أحکام النّبیّ صلی اللّه علیه و سلم قرأته علی أبی رحمه اللّه عنه.

تفقه علی مذهب الإمام مالک و أصحابه حتی حذق الفتوی و برع فیها، و صار مقدما فی الشوری، عارفا بعقد الشروط و عللها، ذاکرا لأخبار شیوخ بلده و فتاویهم، مشارکا فی أشیاء من العلم، مع خیر و فضل و دین.

و قال القاضی عیاض: کان صالحا قوّالا بالحقّ، شدیدا علی أهل البدع، غیر هیوب للأمراء، شوّر عند موت ابن القطّان، إلی أن دخل المرابطون فأسقطوه من الفتیا لتعصّبه علیهم، فلم یستفت إلی أن مات.

سمع منه عالم کثیر، و رحل النّاس إلیه من کلّ قطر لسماع «الموطّأ» و لسماع «المدوّنهٔ» لعلوّه فی ذلک.

و حدّث عنه أبو علیّ بن سکّرهٔ، و قال فی مشیخته الّتی خرّجها له عیاض: سمع یونس بن عبد اللّه بن مغیث، و حمل عنه «الموطّأ» و «سنن النّسائیّ». و کان أسند من بقی، صحیحا،

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶

فاضلا، عنده بله تامّ بأمر دنیاه و غفلهٔ. و یؤثر عنه فی ذلک طرائف. و کان شدیدا علی أهل البدع، مجانبا لمن یخوض فی غیر الحدیث.

و روی الیسع بن حزم عن أبیه قال: کنّا مع ابن الطّلّاع فی بستانه، فإذا بالمعتمد بن عبّاد یجتاز من قصره، فرأی ابن الطّلّاع، فنزل عن مرکوبه، و سأل دعاءه، و تذمّم و تضرّع، و نذر و تبرّع، فقال له: یا محمد انتبه من غفلتک و سنتک.

توفی رحمه اللّه لثلاث عشرهٔ لیلهٔ خلت من رجب سنهٔ ۴۹۷ ه، و شهده جمع عظیم.

من تصانیفه: نوازل الأحکام النبویهٔ، و کتاب فی الوثائق، و کتاب فی الأقضیهٔ و هو کتابنا هذا الذی نقدمه فی ثوبه الجدید متمنین علی اللّه أن ینفع به إنه علی ما یشاء قدیر، و بالإجابهٔ جدیر، و الحمد للّه رب العالمین «۱».

---

(۱) انظر عن محمد بن فرج: الصلهٔ لابن بشکوال (۲/ ۵۶۴) رقم (۱۲۳۹)، و المغرب فی حلی المغرب (۱۶۵)، و المعین فی طبقات المحدثین (۱۴۶) رقم (۱۵۸۸)، و سیر أعلام النبلاء (۱۹/ ۱۹۹- ۲۰۲) رقم (۱۲۱)، و شذرات الذهب (۳/ ۴۰۷)، و شجرهٔ النور الزکیهٔ لابن مخلوف (۱/ ۱۲۳).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم

الحمد للّه کما حمد نفسه و أضعاف ما حمده خلقه حتی یفنی حمدهم و یبقی حمده، لا إله إلا هو وحده. هذا کتاب أذکر فیه- إن شاء اللّه تعالی- ما انتهی إلیّ من أقضیهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم التی قضی بها، أو أمر بالقضاء فیها، إذ لا یحل لمن تقلّد الحکم بین الناس أن یحکم إلا بما أمر اللّه به عز و جل فی کتابه، أو بما ثبت عن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أنه حکم بها، أو بما أجمع العلماء علیه، أو بدلیل من هذه الوجوه الثلاثهٔ.

و اتفق مالک و أبو حنیفهٔ و الشافعی- رحمهم اللّه تعالی- علی أنه لا یجوز لحاکم أن یحکم بین الناس حتی یکون عالما بالحدیث و الفقه معا مع عقل و ورع.

و کان مالک رحمه اللّه یقول فی الخصال التی لا یصلح القضاء إلا بها: لا أراها تجتمع الیوم فی أحد، فإذا اجتمع منها فی الرجل خصلتان رأیت أن یولّی العلم و الورع.

قال عبد الملک بن حبیب- رحمه اللّه تعالی-: فإن لم یکن فعقل و ورع، فبالعقل یسأل و به تصلح خصال الخیر کلها، و بالورع یعف. و إن طلب العلم وجده، و إن طلب العقل إذا لم یکن فیه لم یجده.

و أبدأ فی ذلک بأقضیته صلّی اللّه علیه و سلم فی الدماء لما جاء فی الحدیث الصحیح الذی ذکره مسلم و غیره: «إن أول ما یقضی اللّه تبارک و تعالی بین الناس یوم القیامهٔ فی الدماء». و أول ما ینظر فیه من عمل العبد الصلاهٔ، فمن وجدت له صلاهٔ نظر فی سائر عمله، و من لم توجد له صلاهٔ لم ینظر فی شی من «۱» عمله.

و لیس بعد الشرک باللّه عز و جل أعظم من قتل النفس «۲».

روی عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم أنه قال: «زوال الدنیا بجمیع ما فیها أهون علی اللّه عز و جل من

---

(۱) رواه البخاری (۶۵۳۳) و (۶۸۶۴)، و مسلم (۱۶۷۸)، و الترمذی (۱۳۹۶) مختصرا علی الفقرهٔ الأولی.

و رواه النسائی (۳۹۹۱) مطولا، من حدیث عبد الله بن مسعود رضی الله عنه.

(۲) رواه مالک فی الموطأ (۱/ ۱۷۳) فی قصر الصلاهٔ. باب جامع الصلاهٔ. بلاغا. و إسناده منقطع. و له شواهد.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸

قتل امرئ مسلم» «۱». رواه ابن الأحمر فی مسنده.

و فی مسند بقی و البزار أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «لو أن أهل السموات و الأرض اجتمعوا علی قتل مسلم لأدخلهم اللّه النار أجمعین» «۲»

و قال علیه السلام: «من أعان فی قتل امرئ مسلم بنصف کلمهٔ جاء یوم القیامهٔ مکتوب بین عینیه آیس من رحمهٔ اللّه» «۳».

و فی البخاری قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم: «لا یزال المؤمن فی فسحهٔ من دینه ما لم یصب دما حراما» «۴»، هکذا رواه الأصیلی: من دینه، و رواه القابسی: من ذنبه.

و فی کتاب الخطابی: قال سفیان بن عیینهٔ: نصف کلمهٔ هو أن یقول أق أی: اقتل، و هذا کقول النبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم: «کفی بالسیف شا» «۵» أی شاهدا.

و فی غیر کتاب الخطابی و قال علیه السلام: «من لقی اللّه لم یشرک به شیئا و لم یتندّ بدم مسلم کان حقا علی اللّه أن یغفر له» «۶».

و فی الخطابی و قال علیه السلام: «لا یزال المؤمن صالحا معنقا ما لم یصب دما حراما، فإذا أصاب دما حراما بلّح» «۷».

و قال الخطابی: معنی بلح أعیا. و یقال: أعیا الفرس إذا انقطع جریه، و بلّح الغریم إذا أفلس.

---

(۱) رواه بن ماجه (۲۶۱۹) من حدیث البراء بن عازب رضی الله عنه. و إسناده صحیح. و رواه الترمذی (۱۳۹۵) من حدیث عبد الله بن عمرو. مرفوعا و موقوفا. و قال الترمذی و الأصح موقوفا.

(۲) رواه الترمذی (۱۳۹۸) من حدیث أبی هریرهٔ و أبی سعید الخدری و قال هذا حدیث غریب. و رواه الطبرانی فی الصغیر (۵۶۶). و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۷/ ۲۹۷) و قال: رواه الطبرانی فی الصغیر. و فیه جسر بن فرقد ضعیف.

(۳) رواه ابن ماجه (۲۶۲۰) و البیهقی فی السنن (۸/ ۲۲)، و العقیلی فی الضعفاء (۴۵۷) و فی إسناده یزید بن زیاد الشامی. قال البخاری: منکر الحدیث. و قال البیهقی: یزید منکر الحدیث. و أورده ابن الجوزی فی الموضوعات (۲/ ۱۰۴) من حدیث أبی هریرهٔ، و عمر، و أبی سعید. و أعلها کلها.

(۴) رواه البخاری (۶۸۶۲) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۵) رواه أبو داود (۴۴۱۷)، و ابن ماجه (۲۶۰۶) من حدیث عبادهٔ بن الصامت رضی الله عنه و إسناده ضعیف.

(۶) رواه الطبرانی فی الکبیر (۱۷/ ۳۳۹ و ۳۵۱). و قال البیهقی فی مجمع الزوائد (۱/ ۱۹): رواه الطبرانی فی الکبیر. و إسناده حسن. من حدیث جریر بن عبد اللّه البجلی رضی الله عنهما.

(۷) رواه أبو داود (۴۲۷۰)، و البیهقی فی السنن (۸/ ۲۲) من حدیث أبی الدرداء رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹

قال مالک- رحمه اللّه-: من لقی اللّه (تعالی) و لم یشرک فی دم مسلم لقی اللّه خفیف الظهر.

و نبدأ بأول أسباب الحکم فی القتل: و هو السجن. اختلف أهل الأمصار هل سجن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أبو بکر رضی اللّه عنه أحدا أم لا؟ فذکر بعضهم أنه لم یکن لهما سجن، و لا سجنا أحدا، و ذکر بعضهم أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سجن فی المدینهٔ فی تهمهٔ دم. رواه عبد الرزاق و النسائی فی مصنفیهما من طریق بهز بن حکیم عن أبیه عن جده.

و ذکر أبو داود عنه فی مصنفه قال: حبس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ناسا من قومی فی تهمهٔ بدم «۱».

و بهز بن حکیم مجهول عند بعض أهل العلم، و أدخله البخاری فی کتاب الوضوء، فدل أنه معروف.

و فی غیر المصنف عن عبد الرزاق بهذا السند أن النبی صلی اللّه علیه و سلم حبس رجلا فی تهمهٔ ساعهٔ من نهار ثم خلی عنه «۲».

و وقع فی أحکام ابن زیاد عن الفقیه أبی صالح أیوب بن سلیمان: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سجن رجلا أعتق شرکا له فی عبد فأوجب علیه استتمام عتقه، و قال فی الحدیث: حتی باع غنیمهٔ له «۳».

و فی کتاب ابن شعبان عن الأوزاعی عن عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده: أن رجلا قتل عبده متعمدا، فجلده النبیّ صلی اللّه علیه و سلم مائهٔ جلدهٔ، و نفاه سنهٔ، و لم یقده به، و أمره أن یعتق رقبهٔ «۴».

و قال ابن شعبان فی کتابه: و قد رویت عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه حکم بالضرب و السجن. و من غیر کتاب ابن شعبان.

و ثبت عن عمر بن الخطاب- رضی اللّه عنه- أنه کان له سجن، و أنه سجن الحطیئهٔ علی الهجو، و سجن صبیغا التمیمی علی سؤاله عن الذاریات و المرسلات و النازعات و شبههن، و أمر الناس بالتفقه، و ضربه مرهٔ بعد مرهٔ، و نفاه إلی العراق و قیل: إلی البصرهٔ، و کتب أن لا یجالسه أحد.

---

(۱) رواه أبو داود (۳۶۳۰)، و الترمذی (۱۴۱۷)، و النسائی (۸/ ۶۷) من حدیث بهز بن حکیم عن أبیه عن جده رضی اللّه عنه و إسناده حسن.

(۲) رواه الحاکم فی المستدرک (۴/ ۱۰۲) و صححه. و قال فی التلخیص: إبراهیم بن خثیم متروک؛ و العقیلی (۱/ ۵۳) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه. و إسناده ضعیف.

(۳) رواه ابن أبی شیبهٔ فی المصنف (۶/ ۴۸۶)، و عبد الرزاق فی المصنف رقم (۱۶۷۱۶)، و البیهقی فی السنن (۱۰/ ۲۷۶) و هو حدیث حسن.

(۴) رواه ابن أبی شیبهٔ فی المصنف (۹/ ۲۵۴)، و الدارقطنی (۳/ ۱۴۳ و ۱۴۴) و فی إسناده إسماعیل بن عیاش و هو ضعیف.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰

قال المحدث: فلو جاءنا و نحن مائهٔ لتفرقنا عنه. ثم کتب أبو موسی إلی عمر أنه قد حسنت توبته، فأمره عمر فخلی بینه و بین الناس «۱».

و سجن عثمان بن عفان- رضی اللّه عنه- ضابئ بن الحارث و کان من لصوص بنی تمیم و فتاکهم حتی مات فی السجن.

و سجن علی بن أبی طالب رضی اللّه عنه بالکوفهٔ.

و سجن عبد اللّه بن الزبیر بمکهٔ، و سجن أیضا فی سجن دارم: محمد ابن الحنفیهٔ إذ امتنع من بیعته.

و وقع فی کتاب الخطّابی عن علی بن أبی طالب- رضی اللّه عنه- أنه سجن، و أنه بنی سجنا من قصب، فسماه: نافعا، ففتقته اللصوص، ثم بنی سجنا من مدر و سماه: مخیسا، ثم قال: أ لا ترانی کیسا مکیسا بنیت بعد نافع مخیسا حصنا حصینا و أمیرا کیسا.

و فی مصنف أبی داود عن النضر بن شمیل عن هرماس بن حبیب عن أبیه عن جده قال:

أتیت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بغریم لی فقال لی: «الزمه». ثم قال: «یا أخا بنی تمیم ما ترید أن تصنع بأسیرک» «۲».

و احتج بعض العلماء ممن یری السجن بقول للّه عز و جل: فَأَمْسِکُوهُنَّ فِی الْبُیُوتِ حَتَّی یَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ یَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِیلًا [النّساء: الآیهٔ ۱۵].

و بقول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی الذی أمسک رجلا للآخر حتی قتله: «اقتلوا القاتل و اصبروا الصابر» «۳». و قال أبو عبید: قوله اصبروا الصابر یعنی احبسوا الذی حبسه للموت حتی یموت.

و کذلک ذکره عبد الرزاق فی مصنفه عن علی بن أبی طالب: یحبس الممسک فی السجن حتی یموت.

«باب حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی المحاربین من أهل الکفر»

فی البخاری و مسلم عن أنس بن مالک أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قدم علیه نفر من عکل، أو من عرینهٔ، و فی مصنف عبد الرزاق من بنی فزارهٔ، قد ماتوا هزالا. و فی حدیث آخر من بنی سلیم فأسلموا و اجتووا المدینهٔ فأمرهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن یأتوا إبل الصدقهٔ فیشربوا من أبوالها و ألبانها، ففعلوا و صحّوا و سمنوا، فارتدوا و قتلوا الراعی، و استاقوا الإبل، فبعث فی آثارهم فما ترجّل

---

(۱) رواه البزار (۲۲۵۹) و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۷/ ۱۱۳) و قال: رواه البزار و فیه أبو بکر بن أبی سبرهٔ متروک.

(۲) رواه أبو داود (۳۶۲۹) فی الأقضیهٔ، و ابن ماجه (۲۴۲۸) و إسناده ضعیف.

(۳) رواه أبو عبید فی الغریب عن إسماعیل بن أمیهٔ مرسلا، و الدارقطنی فی السنن (۳/ ۱۴۰) من حدیث إسماعیل بن أمیهٔ مرسلا. و هو ضعیف.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱

النهار حتی جیء بهم، فأمر بهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: فقطّعت أیدیهم و أرجلهم، و سملت أعینهم، ثم أمر بحبسهم حتی ماتوا «۱».

و فی حدیث آخر: أمر بمسامیر فأحمیت، فکحّلهم، و قطع أیدیهم و أرجلهم و ما حبسهم، و ألقوا فی الحرّهٔ یستسقون فما سقوا حتی ماتوا «۲».

و فی حدیث آخر: سمل أعینهم. قال أبو قلابهٔ: سرقوا و قتلوا، و کفروا بعد أیمانهم، و حاربوا اللّه و رسوله «۳».

قال سعید بن جبیر فی مصنف عبد الرزاق، و محمد بن سیرین فی کتاب أبی عبید: کان هذا قبل أن ینزل علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی المائدهٔ: إِنَّما جَزاءُ الَّذِینَ یُحارِبُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ [المائدهٔ:

الآیهٔ ۳۳].

و فی البخاری و مسلم: کانوا ثمانیهٔ نفر، و سملوا أعین الرعاء. قاله أنس «۴».

و فی مصنف عبد الرزاق: قلت لأنس: ما سمل؟ قال: تحرّ مرآهٔ الحدید ثم تقرّب إلی عینیه حتی تذوبا «۵».

«باب کیف یساق القاتل إلی السلطان و کیف یقرره علی القتل»

فی کتاب مسلم و عن سماک بن حرب أن علقمهٔ بن وائل حدّثه أن أباه قال: إنی لقاعد مع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إذ جاء رجل یقود آخر بنسعهٔ فقال: یا رسول اللّه هذا قتل أخی، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم:

«أ قتلته؟» فقال: إنه إن لم یعترف أقمت علیه البینهٔ، قال: نعم قتلته. قال: «کیف قتلته؟»، قال:

کنت أنا و هو نختبط من شجرهٔ فسبّنی فأغضبنی فضربته بالفأس علی قرنه فقتلته. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هل لک من شیء تؤدّیه عن نفسک؟»، قال: ما لی مال إلا کسائی و فأسی. قال:

«أ فتری قومک یشترونک؟». قال: أنا أهون علی قومی من ذلک. فرمی إلیه بنسعته و قال: «دونک صاحبک». فانطلق به الرجل فلما ولّیا قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إن قتله فهو مثله». فبلغ الرجل ذلک فرجع فقال: یا رسول اللّه بلغنی أنک قلت: «إن قتله فهو مثله»، و إنما أخذته بأمرک. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أ ما ترید أن یبوء بإثمک و إثم صاحبک؟» قال: یا نبیّ اللّه! لعلّه قال بلی، قال: «فإن ذاک کذاک». قال: فرمی بنسعته، و خلّی سبیله «۶».

---

(۱) رواه البخاری (۲۳۳) و (۱۵۰۱)، و مسلم (۱۶۷۱ و ۱۰ و ۱۲)، و أبو داود (۴۳۶۴)، و الترمذی (۷۲).

(۲) رواه البخاری (۶۸۰۴) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری (۳۰۱۸) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۳۰۱۸).

(۵) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۷۱۳۲) من حدیث أنس رضی الله عنه موقوفا.

(۶) رواه مسلم (۱۶۸۰).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲

و فی حدیث آخر نحوه و قال فیه: فلما أدبر به الرجل قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «القاتل و المقتول فی النار». قال: فأتی رجل الرجل فأخبره بمقالهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فخلی عنه «۱».

قال إسماعیل بن سالم: فذکرت ذلک لحبیب بن أبی ثابت قال: حدثنی بن أشرع أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إنما سأله أن یعفو عنه فأبی.

و فی مسند ابن أبی شیبهٔ فی حدیث وائل بن حجر الحضرمی کذلک أیضا و قال فیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لولیّ المقتول: «أ تعفو عنه؟» قال: لا، قال: «أ تأخذ الدیهٔ؟» قال: لا. قال: «فتقتله؟» قال: نعم. فأعاد علیه ثلاثا، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إن عفوت عنه یبوء بإثمه» «۲».

و فی المسند أیضا فی حدیث أبی هریرهٔ قال: قتل رجل علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فرفع ذلک إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فدفعه إلی ولیّ المقتول فقال القاتل: یا رسول اللّه ما أردت قتله. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم للولی: «أما إنه إن کان صادقا ثم قتلته دخلت النار». قال: فخلّی سبیله، و کان مکتوفا بنسعهٔ قال: فخرج یجر نسعته قال: فسمی: ذا النسعهٔ «۳».

و فی غیر المسند قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «عمد ید و خطأ قلب» وقع هذا فی الواضحهٔ.

و فی مصنف النسائی: و اللّه یا رسول اللّه ما أردت قتله. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم للولی: «إن کان صادقا فقتلته دخلت النار». و کذلک ذکر النسائی: أن القاتل قال: یا رسول اللّه ما أردت قتله. ثم ذکر باقی الحدیث کما فی حدیث أبی هریرهٔ.

و ذکر ابن إسحاق أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم سار إلی الطائف علی نخلهٔ الیمانیهٔ ثم علی قرن ثم علی الملیح ثم علی حرهٔ الرعاء

من لبة فابتنی بها مسجدا و صلی فیه. و حدثنی عمرو بن شعیب أنه أقاد یومئذ بحرة الرعاء بدم، و هو أول دم أقید به فی الإسلام رجل من بنی لیث قتل رجلا من هذیل فقتله به.

قال فی الواضحة: إنما قتله بالقسامة. و فی الواضحة و السیر: أن محلم بن جثامة قتل عامر ابن الأضبط الأشجعی فأقسم ولاته ثم دعاهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی الدیة فأجابوا فوداه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بمائة من الإبل.

قال فی السیر: بخمسین. و قال: خمسین فی سفرنا و خمسین إذا رجعنا. فلم یلبث محلّم إلا قلیلا.

---

(۱) رواه مسلم رقم (۱۶۸۰/ ۳۳).

(۲) رواه أبو داود (۴۴۹۹) و النسائی (۴۷۲۴)، و البیهقی فی السنن (۸/ ۶۰) .. و هو حدیث صحیح.

(۳) رواه أبو داود رقم (۴۴۹۸)، و الترمذی (۱۴۰۷)، و ابن ماجه (۲۶۹۰)، من حدیث أبی هریرة رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳

قال فی السیر: أقل من سبع حتی مات فدفن فلفظته الأرض.

قال فی السیر: و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قد قال: «اللهم لا تغفر لمحلّم» ثلاثا، فلفظته الأرض ثلاث مرات «۱»، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إن الأرض لتقبل من هو شر منه و لکن اللّه أراد أن یجعله لکم عبرة». فألقوه بین ضوجی جبل فأکلته السباع «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن قتل أحدا بحجر»

فی البخاری عن أنس بن مالک أن یهودیا رضّ رأس جاریة بین حجرین «۳»، و فی حدیث آخر: خرجت جاریة علیها أوضاح بالمدینة فرماها یهودی بحجر، فجیء بها إلی النبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم و بها رمق فقال لها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أقتلک فلان؟» فأشارت برأسها: أن لا، ثم قال الثانیة فأشارت برأسها: أن لا، ثم سألها الثالثة فأشارت برأسها أن نعم، فجیء بالیهودی فلم یزل به حتی أقر، فرض رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم رأسه بالحجر.

و فی حدیث آخر فقتله بین حجرین «۴».

و فی کتاب مسلم و مصنف عبد الرزاق: فأمر به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن یرجم (فرجم) حتی مات «۵».

فی هذا الحدیث من الفقه أن یقتل القاتل بمثل ما قتل من حجر أو عصا أو خنق أو شبهه و هو قول مالک، بخلاف قول أهل العراق الذین یقولون: لا قود إلا بحدیدة. و فیه أن الإشارة المفهومة کالکلام، و فیه أن یقتل الرجل بالمرأة.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن ضرب امرأة حاملا فطرحت جنینها»

من الموطأ و البخاری و مسلم عن مالک عن ابن شهاب، عن أبی سلمة بن عبد الرحمن عن أبی هریرة: أن امرأتین من هذیل رمت إحداهما الأخری فطرحت جنینها، فقضی فیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بغرة «۶» عبد أو ولیدة «۷».

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۶/ ۱۰)، و أبو داود (۴۵۰۳)، و البیهقی فی السنن (۹/ ۸۱۶) و إسناده ضعیف.

(۲) رواه ابن کثیر فی البدایة و النهایة (۴/ ۲۲۵ و ۲۲۶) و إسناده ضعیف.

(۳) رواه البخاری (۲۴۱۳) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۶۸۷۷)، و أبو داود (۴۵۲۷ و ۴۵۲۸)، و الترمذی (۱۳۹۴) من حدیث أنس.

(۵) رواه مسلم (۱۶۷۲/ ۱۶)، من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۶) الغرهٔ عند الفقهاء ما بلغ ثمنه نصف عشر الدیهٔ من العبید و الإماء.

(۷) رواه البخاری (۵۷۵۸ و ۵۷۵۹ و ۵۷۶۰)، و مسلم (۱۶۱۸)، و الموطأ (۲/ ۸۵۵)، و الترمذی (۱۴۱۰)، و أبو داود (۴۵۷۶ و ۴۵۷۷)، و النسائی (۸/ ۴۷ و ۴۸).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۴

و فی حدیث آخر فی کتاب مسلم: فرمت إحداهما الأخری بحجر فقتلتها و ما فی بطنها، و فی حدیث آخر: ضربتها بعمود فسطاطا و هی حبلی، و کانت ضرّتها فقتلتها فجعل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم دیهٔ المقتولهٔ علی عصبهٔ القاتلهٔ و غرهٔ لما فی بطنها. و فی کتاب النسائی: ضربت إحداهما الأخری بمسطح فقتلتها و جنینها، فقضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی جنینها بغرهٔ و أن تقتل بها. و کذلک ذکر غیر النسائی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قتلها مکانها. و قیمهٔ الغرهٔ التی قضی بها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خمسون دینارا أو ستمائهٔ درهم قاله قتادهٔ و غیره، و به قال مالک بن أنس، و فی مصنف عبد الرزاق عن عکرمهٔ: أن اسم الهذلی الذی قتلت إحدی امرأتیه الأخری: حمل بن مالک بن النابغهٔ. و اسم القاتلهٔ: أم عفیف ابنهٔ مسروح من بنی سعد بن هذیل، و المقتولهٔ: ملیکهٔ بنت عویمر من بنی لحیان بن هذیل «۱».

و فی البخاری ما یدل أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لم یقتل الضاربهٔ، و ذلک أنه قال: حدثنا عبد اللّه بن یوسف عن اللیث عن ابن شهاب عن سعید بن المسیب عن أبی هریرهٔ أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: قضی فی جنین امرأهٔ من بنی لحیان بغرهٔ عبد أو ولیدهٔ ثم إن المرأهٔ التی علیها بالغرهٔ توفیت فقضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن میراثها لبنیها و زوجها و أن العقل علی عصبتها «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی القسامهٔ فیمن لم یعرف قاتله»

من موطأ مالک بن أنس عن أبی لیلی بن عبد اللّه بن عبد الرحمن بن سهل عن سهل بن أبی حثمهٔ: أنه أخبره رجال من کبراء قومه: أن عبد اللّه بن سهل، و محیّصهٔ خرجا إلی خیبر من جهد أصابهما، فأتی محیصهٔ، فأخبر أن عبد اللّه بن سهل قتل و طرح فی فقیر بئر بئر أو عین، فأتی یهود، فقال: أنتم و اللّه قتلتموه، فقالوا: و اللّه ما قتلناه، فأقبل حتی قدم علی قومه فذکر لهم ذلک، ثم أقبل هو و أخوه حویصهٔ، و هو أکبر منه و عبد الرحمن بن سهل: أخوه المقتول، فذهب محیصهٔ لیتکلم و هو الذی کان بخیبر فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لمحیصهٔ: «کبّر کبّر»، یرید السن، فتکلم حویصهٔ ثم تکلّم محیصهٔ فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم: «إما أن یدوا «۳» صاحبکم أو یأذنوا بحرب من اللّه»، فکتب إلیهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی ذلک، فکتبوا: إنا و اللّه ما قتلناه، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لحویصهٔ و محیصهٔ و عبد الرحمن: «أ تحلفون و تستحقون دم صاحبکم؟» کذا روی یحیی بن یحیی «۴».

و فی حدیث ابن أبی لیلی و فی حدیث یحیی بن سعید خاصهٔ: «و تستحقون دم صاحبکم أو قاتلکم». و فی البخاری: «و تستحقون دم قاتلکم أو صاحبکم». و فی مصنف أبی داود: «دم

---

(۱) رواه عبد الرزاق فی المصنف رقم (۱۸۳۵۶) من کلام عکرمهٔ رضی الله عنه.

(۲) رواه البخاری (۶۷۴۰) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۳) یدوا: أی یعطوا الدیهٔ.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۲۳۵۲ و ۲۳۵۳) فی القسامهٔ و إسناده صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۵

صاحبکم» و تکرر فقالوا: لا. و فی حدیث آخر: لم نشهد و لم نحضر، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم:

«فتحلف لکم یهود»، و فی حدیث آخر: «فتبریکم یهود بخمسین یمینا». فقالوا: یا رسول اللّه لیسوا بمسلمین. و فی حدیث آخر: کیف نقبل أیمان قوم کفار، فوداه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من عنده فبعث إلیهم بمائهٔ ناقهٔ حتی أدخلت علیهم الدار. قال سهل: لقد رکضتنی منها ناقهٔ حمراء. و تکرر الحدیث فی کتاب مسلم و قال فیه: «تستحقون صاحبکم أو قاتلکم»، و ذکر من طریق مالک: «دم صاحبکم» مثل روایهٔ یحیی، و فی حدیث آخر قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «یقسم خمسون منکم علی رجل منهم فیدفع برمته». و فی البخاری و مسلم: فوداه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من إبل الصدقهٔ، و فی کتاب أبی داود و المصنف: فألقی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم دیته علی الیهود لأنه وجد بینهم. و فی البخاری أیضا فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «تأتون بالبینهٔ علی من قتله»، قالوا: ما لنا بینهٔ، قال: «یحلفون»، قالوا: لا نرضی بأیمان الیهود. فکره رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن یبطل دمه فوداه من إبل الصدقهٔ، و فی مصنف عبد الرزاق: أن النبیّ بدأ بیهود فأبوا أن یحلفوا فرد القسامهٔ علی الأنصار، فأبوا أن یحلفوا فجعل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم العقل علی الیهود و حویصهٔ و محیصهٔ ابنا عم القتیل و عبد الرحمن أخوه، و فی مصنف عبد الرزاق:

و هو أول من کانت فیه القسامهٔ فی الإسلام «۱».

فی هذا من الفقه: القتل بالقسامهٔ لقوله علیه السلام: «أ تحلفون و تستحقون دم صاحبکم».

و فی الحدیث الآخر فی کتاب مسلم: «فیدفع برمته»، و فیه تبدیهٔ المدعین بالأیمان بخلاف الحقوق، و فیه أن لا یقضی بالنکول دون رد الأیمان، و فیه محاربهٔ أهل الذمهٔ إذا منعوا حقا، و فیه أن من بعد عن السلطان أن لا یشخص و یکتب إلی الموضع الذی هو به، و فیه إباحهٔ کتاب القاضی بغیر شهود، و فیه القضاء علی الغائب بخلاف قول أهل العراق، و فیه أن لا یحلف فی القسامهٔ رجل واحد، و فیه الحکم علی أهل الذمهٔ بحکم الإسلام و إنما أعطی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الدیهٔ من إبل الصدقهٔ من حق الغارمین الذین جعل اللّه عز و جل لهم سهما فی الصدقهٔ إذا لم یتیقن أن یهودیا قتله، و فیه أن یعطی الرجل من الزکاهٔ أکثر من نصاب.

و اتفق مالک و الشافعی رحمهما اللّه تعالی علی تبدیهٔ المدعین الدم بالقسامهٔ إلا أنه لا یقسم عند الشافعی بقول المیت: دمی عند فلان و قال: إذا کانت بین المدعین و المدعی علیهم عداوهٔ کما کانت بین الیهود و المسلمین وجبت القسامهٔ و إلا فلا. و قال ابن لبابهٔ: قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم «لو یعطی الناس بدعواهم لا دعی قوم دماء قوم و أموالهم» «۲» یبطل التدمیهٔ.

و فی مسند البزار: أن قوما احتفروا بئرا بأرض الیمن فسقط فیها الأسد فأصبحوا ینظرون

---

(۱) رواه البخاری (۳۱۷۳) و (۶۱۴۳) و (۶۸۹۸) و مسلم (۱۶۶۹)، و أبو داود (۴۵۲۰ و ۴۵۲۱ و ۴۵۲۳)، و الترمذی (۱۴۲۲)، و النسائی (۸/ ۵ و ۱۲) باب تبرئهٔ أهل الدم فی القسامهٔ.

(۲) رواه البخاری (۴۵۵۲)، و مسلم (۱۷۱۱)، و أبو داود (۳۶۱۹)، و النسائی (۸/ ۲۴۸)، و الترمذی (۱۳۴۳) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۶

فوقع رجل فی البئر فتعلق برجل آخر فتعلق الآخر بآخر حتی کانوا أربعهٔ، فسقطوا جمیعا فجرحهم الأسد فقتله رجل برمحه فقال الناس للأول: أنت قتلت أصحابنا و علیک دیتهم فأبی، فتحاکموا إلی علی بن أبی طالب فقال: اجمعوا ممن حفر البئر من الناس ربع دیهٔ. و ثلث دیهٔ.

و نصف دیهٔ و دیهٔ کاملهٔ، للأول ربع دیهٔ لأنه هلک فوقه ثلاثهٔ. و للثانی ثلث دیهٔ لأنه هلک فوقه اثنان، و للثالث نصف دیهٔ لأنه هلک فوقه واحد، و للآخر الدیهٔ تامهٔ، فأتوا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم العام المقبل فقصّوا علیه فقال رجل منهم: إن علیّ بن أبی طالب قضی بیننا بکذا، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم:

«هو ما قضی بینکم» «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن تزوج امرأهٔ أبیه» و إرساله علیّ بن أبی طالب إلی ابن عم ماریهٔ لیقتله إن وجده عندها، فوجده مجبوبا لا ذکر له فترکه

و فی کتاب النسائی و مسند ابن أبی شیبهٔ قال البراء: لقیت خالی أبا بردهٔ و معه الرایهٔ فقال:

أرسلنی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی من تزوج امرأهٔ أبیه، و فی کتاب النسائی: إلی رجل یأتی امرأهٔ أبیه أن أقتله «۲». و فی غیر الکتابین أن جئ برأسه و استفئ ماله. و فی کتاب الصحابهٔ لابن السکن، و ذکره أیضا ابن أبی خیثمهٔ: أن خالد بن أبی کریمهٔ حدث عن معاویهٔ بن قرهٔ عن أبیه: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بعث أباه جد معاویهٔ إلی رجل عرّس بامرأهٔ أبیه، فضرب عنقه و خمّس ماله، قال یحیی بن معین:

هذا حدیث صحیح «۳».

و فی کتاب ابن السکن و کتاب ابن أبی خیثمهٔ أن ابن عم ماریهٔ أم ولد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کان یتهم بها فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لعلی بن أبی طالب: «اذهب فإن وجدته عند ماریهٔ فاضرب عنقه». فأتاه علی فإذا هو فی رکیّ یتبرّد فیها، فقال له علیّ: هات یدک، فناوله یده فأخرجه فإذا هو مجبوب لیس له. ذکر فکفّ عنه علی ثم أتی النبی صلی اللّه علیه و سلم فقال: یا رسول اللّه إنه مجبوب ما له ذکر «۴». رواه

---

(۱) رواه البزار (۱۵۳۲)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۲۸۷) و قال رواه البزار. و قال فی آخره لا یروی عن علی إلا بهذا الإسناد. قلت و لم یقل عن علی یعنی أن حنشا لم یقل عن علی. و فی إسناده حنش بن المعتمر قال البخاری- یتکلمون فی حدیثه. و قال النسائی لیس بالقوی. و قال أبو حاتم لیس أراهم یحتجون بحدیثه.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۱۸۵۵۷)، و ابن أبی شیبهٔ (۱۰/ ۱۰۴ و ۱۰۵)، و النسائی (۶/ ۱۰۹)، و الترمذی (۱۳۶۲)، و أبو داود (۴۴۵۷) من حدیث البراء رضی الله عنه. و إسناده حسن.

(۳) رواه النسائی فی الکبری (۷۲۷۴)، و البیهقی فی السنن (۸/ ۲۰۸)، و ابن ماجه (۲۶۰۸) من حدیث معاویهٔ بن قرهٔ عن أبیه رضی الله عنه. و إسناده صحیح.

(۴) رواه أحمد فی المسند (۳/ ۲۸۱) (۱۳۹۸۹)، و مسلم (۲۷۷۱ و ۵۹) من حدیث أنس رضی الله عنه.

و رواه الطحاوی فی مشکل الآثار (۴۹۵۳)، و أبو نعیم فی الحلیهٔ (۷/ ۹۳) من حدیث علی رضی الله عنه. و إسناده حسن.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۷

ثابت البنانی عن أنس، و فی حدیث آخر فوجده فی نخلهٔ یجمع تمرا و هو ملفوف بخرقهٔ فلما رأی السیف ارتعد و سقطت الخرقهٔ فإذا هو مجبوب لا ذکر له.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی القتیل یوجد بین قریتین»

فی مسند ابن أبی شیبهٔ عن أبی سعید قال: وجد قتیل بین قریتین فأمر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فذرع ما بینهما فوجد إلی أحدهما أقرب فکأنی أنظر إلی شبر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فألقاه علی أقربهما «۱»، و فی مصنف عبد الرزاق قال عمر بن عبد العزیز: قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیما بلغنا فی القتیل یوجد بین ظهرانی دیار قوم أن الأیمان علی المدّعی علیهم، فإن نکلوا حلف المدّعون و استحقوا، فإن نکل الفریقان، کانت الدیهٔ علی المدعی علیهم و بطل النصف إذا لم یحلفوا «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالقصاص بالجرح»

و قوله: أن لا يقاد من جرح إلا بعد البرء فی مصنف عبد الرزاق عن ابن جريج عن عمرو بن شعيب قال: قضی رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فی رجل طعن آخر بقرن فی رجله فقال: يا رسول اللّه أقدنی، فقال: «حتی تبرأ جراحک»، فأبی الرجل إلا أن يستقيد، فأقاده النبیّ صلی اللّه عليه و سلم. فصح المستقاد منه و عرج المستقيد فقال: عرجت و برأ صاحبی: فقال النبیّ صلی اللّه عليه و سلم: «أ لم آمرک أن لا تستقيد حتی تبرأ جراحک فعصيتنی فأبعدک اللّه عز و جل، و بطل عرجک». ثم أمر رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم من كان به جرح بعد الرجل الذی عرج أن لا يستفاد منه حتی يبرأ جرح صاحبه فالجرح علی ما بلغ حتی يبرأ، فما كان من شلل أو عرج فلا قود فيه، و هو عقل، و من استقاد بجرح فأصيب المستقاد منه فعقل ما فضل من ديته علی جرح صاحبه له «۳»

قال عطاء بن أبی رباح: الجروح قصاص. و ليس للإمام أن يضربه و لا يسجنه إنما هو القصاص، و ما كان ربک نسيا، و لو شاء لأمر بالضرب و السجن.

و قال مالک: يقتص منه و يعاقب لجراءته.

«حكم رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فی السن و ما لم ير فيه قصاصا»

فی البخاری و مسلم عن أنس بن مالک: أن ابنة النضر أخت الرّبيّع لطمت جارية فكسرت

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۳/ ۳۹) و (۱۱۳۴۱)، و البزار (۱۵۳۴)، و العقيلی فی الضعفاء (۱/ ۷۶)، و البيهقی فی السنن (۸/ ۱۲۶). و ذكره الهيثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۲۹۰) و قال: رواه أحمد و البزار.

و فيه عطية العوفی ضعيف. نقول: و فی إسنادهما أيضا أبو إسرائيل الملائی الكوفی ضعيف.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۸۲۹۰) عن ابن جريج، قال: أخبرنی عبد العزيز بن عمر أن عمر و ذكره ... بلاغا.

(۳) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۷۹۹۱)، و البيهقی فی السنن (۸/ ۶۸)، و الدارقطنی (۳/ ۸۸) من طريق محمد بن حمدان، عن ابن جريج عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده. و سنده حسن.

أقضية رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۸

ثنيتها. و فی حديث آخر فی كتاب مسلم: سحلت أسنانها، فاختصموا إلی رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم، فأمر بالقصاص، فقالت أم الربيع: يا رسول اللّه أ يقتص من فلانة؟ و اللّه لا يقتص منها. فقال النبیّ صلی اللّه عليه و سلم: «سبحان اللّه يا أم الربيع القصاص فی كتاب اللّه». قالت: و اللّه لا يقتص منها أبدا، قالت: فما زالت حتی قبلوا الدية، فقال رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم: «إن من عباد اللّه من لو أقسم علی اللّه لأبره» «۱».

و فی الكتابين: أن رجلا عضّ يد رجل، فنزع يده من فيه فوقعت ثنّياه، فاختصموا إلی رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فقال: «يعض أحدكم أخاه كما يعض الفحل؟ لا دية لک» «۲».

و فی مصنف أبی داود قضی رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فی العين القائمة السادة لمكانها بثلث الدية «۳».

و فی المدونة و الموطأ عن زيد بن ثابت بمائة دينار «۴»، و قال مالک: ليس فيها إلا الاجتهاد «۵»

«حكم رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فيمن أقر بالزنا و هو محصن»

فی موطأ مالک، عن يحيی بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، أنه قال: إن رجلا من أسلم جاء إلی أبی بكر الصديق، فقال له: إن الآخر قد زنی، فقال له أبو بكر: هل ذكرت ذلک لأحد غيری؟ فقال: لا. فقال له أبو بكر: فتب إلی اللّه و استتر يستر اللّه عليک، فإن اللّه يقبل التوبة عن عباده. فلم تقره نفسه حتی جاء إلی عمر بن الخطاب، فقال له مثل ما قال لأبی بكر، فقال له عمر مثل ما قال له أبو

بکر، فلم تقرره نفسه حتی أتی إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال له: إن الآخر زنی، قال سعید: فأعرض عنه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ثلاث مرات. کل ذلک یعرض عنه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حتی إذا أکثر علیه، بعث رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی أهله: «أجنهٔ یشتکی؟ أبه جنون؟» فقالوا: لا و اللّه یا رسول اللّه إنه لصحیح. فقال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أبکر أم ثیب؟» فقال: بل ثیب یا رسول اللّه.

فأمر به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فرجم «۶».

و وقع فی البخاری، أخبرنا محمود، عن عبد الرزاق، عن معمر، عن الزهری عن أبی سلمهٔ، عن جابر: أن رجلا من أسلم جاء إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فاعترف بالزنا، فأعرض عنه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم حتی شهد علی نفسه أربع مرات، فقال له النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «أبک جنون؟» قال: لا، قال:

---

(۱) رواه البخاری رقم (۲۷۰۳) و (۲۸۰۶)، و مسلم (۱۶۷۵).

(۲) رواه البخاری (۶۸۹۲)، و مسلم (۱۶۷۳) من حدیث عمران بن حصین رضی الله عنه.

(۳) رواه أبو داود (۴۵۶۷)، و النسائی (۸/ ۵۵) من حدیث عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده. و سنده حسن.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۲۲۶۶) فی القسامهٔ من کلام زید بن ثابت رضی الله عنه موقوفا.

(۵) رواه مالک فی الموطأ (۲۲۶۷) من کلام مالک بن أنس رحمه الله موقوفا علیه.

(۶) رواه مالک فی الموطأ (۱۷۵۶) فی الحدود، و هو حدیث مرسل. و یشهد له ما بعده.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۹

«أحصنت؟» قال: نعم، فأمر به فرجم فی المصلّی، فلما أذلقته الحجارهٔ فرّ فأدرک فرجم حتی مات فقال النبی صلی اللّه علیه و سلم خیرا و صلّی علیه. و لم یقل یونس و لا ابن جریج عن الزهری: و صلی علیه «۱».

و فی کتاب مسلم: فرده أربع مرات، و فی حدیث آخر: فرده مرتین. و فی حدیث آخر:

فرده مرتین أو ثلاثا، ثم قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خطیبا من العشی قال: «أو کلما انطلقنا غزاهٔ فی سبیل اللّه تخلّف رجل فی عیالنا له نبیب کنبیب التیس، علیّ ألّا أوتی برجل فعل ذلک إلا نکلت به». قال: فما استغفر و لا سبه «۲».

و فی حدیث آخر فلبثوا یومین أو ثلاثهٔ ثم جاء رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و الناس جلوس فقال:

«استغفروا لماعز بن مالک». فقالوا: غفر اللّه لماعز بن مالک، قال: فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لقد تاب توبهٔ لو قسمت بین أمهٔ لوسعتهم». و فی مصنف أبی داود: «و الذی نفسی بیده إنه الآن لفی أنهار الجنهٔ ینغمس فیها» «۳».

و فی الموطأ لمالک، عن یعقوب بن زید، بن طلحهٔ عن أبیه زید بن طلحهٔ عن عبد اللّه بن أبی ملیکهٔ، أنه أخبره: أن امرأهٔ جاءت إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأخبرته أنها زنت، و هی حامل. فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «اذهبی حتی تضعیه»، فلما وضعته جاءت، فقال لها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «اذهبی حتی ترضعیه». فلما أرضعته جاءته فقال: «اذهبی فاستودعیه». ثم قال: فاستودعته ثم جاءت فأمر بها فرجمت «۴».

و فی کتاب مسلم فأمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فحفر لها حفرهٔ إلی صدرها، ثم رجمت و صلی علیها فقال له عمر: تصلی علیها یا رسول اللّه و قد زنت! قال: «لقد تابت توبهٔ لو قسمت بین سبعین من أهل المدینهٔ لوسعتهم. و هل أفضل من أن جادت بنفسها للّه». و فی کتاب النسائی: و حضر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم رجمها و رماها بحجر قدر الحمصهٔ و هو راکب علی بغلته «۵».

و فی حدیث الموطأ من الفقه: أن من أقر بالزنا مرهٔ واحدهٔ أقیم علیه الحد، و لا ینتظر أن یقر أربع مرات، و أن لا یجلد من وجب رجمه، و أن المجنون لا یلزمه إقراره بدلیل قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «أبه جنهٔ؟».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم علی الیهود بالرجم فی الزنا»

فی الموطأ مالک، عن نافع، عن ابن عمر، أنه قال: إن الیهود جاءوا إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم

---

(۱) رواه البخاری (۶۸۲۰)، و مسلم (۱۷۰۱) من حدیث جابر بن عبد الله رضی الله عنهما.

(۲) رواه مسلم (۱۶۹۲)، و أبو داود (۴۴۲۲) من حدیث جابر بن سمرة رضی الله عنه.

(۳) رواه مسلم (۱۶۹۵)، و أبو داود (۴۴۳۳) من حدیث بریدة رضی الله عنه.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۸۲۱) و (۱۷۵۹) فی الحدود، و هو مرسل و لکن یشهد له ما بعده.

(۵) رواه مسلم (۱۶۹۶). و أبو داود (۴۴۴۰) من حدیث عمران بن الحصین رضی الله عنه.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۰

فذکروا أن رجلا- منهم و امرأة قد زنیا، فقال لهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «ما تجدون فی التوراة فی شأن الرجم». فقالوا: نفضحهم و یجلدون. فقال عبد اللّه بن سلام: کذبتم إن فیها آیة الرجم، فأتوا بالتوراة، فأتوا بالتوراة فنشروها، فوضع أحدهم یده علی آیة الرجم، ثم قرأ ما قبلها و ما بعدها، فقال له عبد اللّه بن سلام: ارفع یدک، فرفع یده، فإذا فیها آیة الرجم، فأمر بهما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فرجما، فقال عبد اللّه بن عمر: فرأیت الرجل یحنی علی المرأة یقیها الحجارة. قال مالک:

معنی یحنی ظهره: یکب علیها حتی تقع الحجارة علیه «۱».

و ذکر البخاری و مسلم نحوه «۲» و فی کتاب النسائی عن ابن عباس أنه قال: الرجم فی کتاب اللّه عز و جل حق، و لا یغوص علیه إلا غوّاص «۳» قوله تعالی یا أَهْلَ الْکِتابِ قَدْ جاءَکُمْ رَسُولُنا یُبَیِّنُ لَکُمْ کَثِیراً مِمَّا کُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْکِتابِ [المائدة: الآیة ۶۵]. و قال مالک فی غیر الموطأ: لم یکن الیهودیان أهل ذمة. و ذکر البخاری أنهما أهل ذمة، و وقع فی معانی القرآن للزجاج: أن الزنا کثر فی أشراف الیهود بخیبر، و کان فی التوراة أن علی المحصنین الرجم، فزنی رجل و امرأة فطمعت الیهود أن یکون نزل علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الجلد علی المحصنین، و هی تأویل قول اللّه عز و جل: یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَواضِعِهِ یَقُولُونَ إِنْ أُوتِیتُمْ هذا فَخُذُوهُ [المائدة: الآیة ۴۱]. یقولون: إن أوتیتم هذا فخذوه أی أوتیتم هذا الحکم المحرّف فخذوه و إن لم تؤتوه فاحذروا.

و فی مصنف أبی داود، نا یحیی بن موسی البلخی، نا أبو أسامة عن مجالد، عن عامر، عن جابر بن عبد اللّه قال: جاءت یهود برجل و امرأة منهم زنیا فقال: «ایتونی بأعلم الرجلین منکم»، فأتوه بابنی صوریا، فناشدهما اللّه کیف تجدان أمر هذین فی التوراة فقالا: نجد فی التوراة أنه إذا شهد أربعة أنهم رأوا ذکره فی فرجها مثل المیل فی المکحلة رجما، قال: «فما یمنعکما أن ترجموهما»، قالا: ذهب سلطاننا فکرهنا القتل. فدعا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالشهود فجاء أربعة فشهدوا فأمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم برجمهما. و فی حدیث آخر بأربعة منهم، و فی روایة أخری قال للیهود: «ایتونی بأربعة منکم»، و یقال إن مجالدا غیر مقبول الحدیث و إنما رجمهما النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بغیر شهادة الیهود إما بوحی أو بشهادة مسلمین أو بإقرارهما «۴».

فی مسند البزار أنهم أتوا النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بابنی صوریا فقال لهما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أنتما أعلم من وراءکما؟» فقالا: کذلک یزعمون، فناشدهما باللّه الذی أنزل التوراة علی موسی کیف تجدان أمر

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۱۷۵۵) فی الحدود و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه البخاری (۶۸۱۹)، و مسلم (۱۶۹۹) من حدیث ابن عمر رضی اللّه عنهما.

(۳) رواه الحاکم فی المستدرک (۴/ ۳۵۹) و صححه الحاکم. و قال فی التلخیص: صحیح.

(۴) رواه أبو داود (۴۴۵۲) من حدیث جابر رضی اللّه عنه. و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۱

هـذین فی توراهٔ اللّه قالا: نجـد فیها إذا وجد الرجل مع المرأهٔ فی بیت فهی ریبهٔ فیها عقوبهٔ، فإذا وجد فی ثوبها أو علی بطنها فهی ریبهٔ فیها عقوبهٔ، و إذا شهد أربعهٔ ثم ذکر باقی الحدیث کما ذکره انتهی «۱».

و فی الحـدیث من الفقه أن الیهود إذا رضوا بحکم الإسـلام حکم بینهم إن أحب بغیر رأی أسـاقفتهم، و أن لاـ یحفر للمرجوم لأـنه لو حفر للیهودی لم یقـدر أن یحنی علی المرأهٔ لیقیهـا الحجارهٔ. و بهـذا أخـذ مالک أن لا یحفر له، و قال بعض أصـحابه: الإمام مخیر إن شاء حفر له و إن شاء لم یحفر له، و أن لا جلد علی المرجوم. و فی مصـنف أبی داود و کتاب الشـرف أن رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سلم قضی فی رجل وطئ جاریهٔ امرأته و کانت أحلتها له بجلد و إن لم تکن أحلتها له برجم «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نقض الصلح الحرام و إقامهٔ الحد علی الزانی البکر و علی المریض و صفهٔ السوط

فی الموطأ مالک عن ابن شـهاب، عن عبیـد اللّه بن عبـد اللّه بن عتبهٔ بن مسـعود، عن أبی هریرهٔ، و زید بن خالد الجهنی، أنهما أخبراه أنّ رجلین اختصما إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال أحدهما: یا رسول اللّه، اقض بیننا بکتاب اللّه، و قال الآخر، و هو أفقههما: أجـل یـا رسول اللّه فـاقض بیننـا بکتـاب اللّه و ائـذن لی فی أن أتکلم. قـال: «تکلم»، قـال: إن ابنی کان عسـیفا علی هـذا فزنی بامرأته. فـأخبرونی أن علی ابنی الرجم، فافتـدیت منه بمائـهٔ شـاهٔ و جاریـهٔ لی ثم إنی سـألت أهـل العلم فأخبرونی أنما علی ابنی: جلـد مائـهٔ، و تغریب سـنهٔ، و إنما الرجم علی امرأته، فقال رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم: «أما و الذی نفسی بیده لأقضین بینکما بکتاب اللّه عز و جل، أما غنمک و جاریتک فردّ علیک»، و جلـد ابنه مائـهٔ، و غرّبه عاما، و أمر أنیسا الأسـلمی أن یأتی امرأهٔ الآخر فإن اعترفت رجمها. فاعترفت فرجمها «۳».

قال مالک: العسیف: الأجیر. قال بعض العلماء: معنی قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لأقضین بینکما بکتاب اللّه» أی بحکم اللّه الذی هو و حی لیس بقرآن بقول اللّه عز و جل: أَمْ عِنْـدَهُمُ الْغَیْبُ فَهُمْ یَکْتُبُونَ [القلم: الآیـهٔ ۴۷]. أی یحکمون. و قیـل: إن ذلک من مجمل القرآن فی قوله سبحانه و تعالی: وَ یَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذابَ [النّور: الآیهٔ ۸]. و هی التی یرمیها زوجها، فأبان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فعله أن ذلک العذاب الرجم علی الزانی المحصن.

---

(۱) رواه البزار (۱۵۵۸)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۲۷۱) و قال رواه البزار من طریق مجالد عن الشـعبی. و قد صححها ابن عدی أقول مجالد بن سعید ضعیف. و یشهد له ما قبله.

(۲) رواه أبو داود (۴۴۵۹) و إسناده ضعیف.

(۳) رواه مالک فی الموطأ (۱۷۶۰) فی الحدود، و البخاری (۶۶۳۳ و ۶۶۳۴)، و أبو داود (۴۴۴۵)، و الترمذی (۱۴۳۳) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۲

و فی الحـدیث من الفقه: نقض الصـلح الحرام، و التوکیل علی إقامـهٔ الحـد، بخلاف قول أبی حنیفهٔ الذی لا یجیز الوکالهٔ علی الحدود إلا علی إقامـهٔ البینهٔ خاصهٔ، و إقرار الزانی مرهٔ واحدهٔ، و أن لا یجلد من وجب رجمه، و سؤال عالم و ثم أعلم منه. و أن من رمی امرأهٔ غیره بالزنـا أن السـلطان یبعث إلیهـا فـإن أقرت حـدّت و برئ الرامی الـذی رماها، و إن أنکرت جلـد الـذی رماها الحـد. و إجازهٔ خبر الواحـد فی الأحکـام و الأعـذار إلی المحکوم علیه، و تغریب الزانی البکر و لاـ تغریب علی النسـاء و لاـ علی العبیـد لأن النساء عورهٔ و العبید سلعهٔ. و تأوّل البخاری أن التغریب النفی فترجم الباب فی کتابه: البکران یجلدان و ینفیان.

و قال النسائی فی صون النساء عن مجلس الحکم فی الموطأ مالک عن زید بن أسلم: أن رجلا- اعترف علی نفسه بالزنا علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فدعا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بسوط فأتی بسوط مکسور فقال: «فوق هذا»، فأتی بسوط جدید، لم تقطع ثمرته فقال: «دون هذا»، فأتی بسوط قد رکب به و لان، فأمر به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فجلد. ثم قال: «أیها الناس قد آن لکم أن تنتهوا عن حدود اللّه، من أصاب من هذه القاذورات شیئا فلیستتر بستر اللّه، فإنه من یبدی صفحته نقم علیه کتاب اللّه» «۱».

قوله لم تقطع ثمرته یعنی طرفه، و الثمرة الطرف.

و قوله علیه السلام: «من أصاب من هذه القاذورات» یعنی جمیع المعاصی کالزنا و الخمر و شبه ذلک.

و فی کتاب أبی عبید: أن سعد بن عبادة أتی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم برجل کان فی الحیّ مخدّج سقیم وجد علی أمة من إمائهم یخبث بها فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «خذوا له عثکالا فیه مائة شمراخ فاضربوه به ضربة» «۲». و فی شرح الحدیث لابن قتیبة: اجلدوه، قالوا: نخاف أن یموت. قال:

اجلدوه بعثکال. و العثکال: الکباسة، و أهل المدینة یسمونه العذق و هو العرجون هذا فی الأحکام لإسماعیل و هذا خاص.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی حد القذف و الخمر و ما روی عنه فی اللواط

فی کتاب النسائی عن عائشة رضی اللّه عنها قالت: لما نزل عذری قام النبیّ صلی اللّه علیه و سلم علی المنبر فذکر ذلک، و تلا ما أنزل اللّه، فلما نزل من المنبر أمر بالرجلین و المرأة فضربوا حدهم «۳».

و فی البخاری عن عروة: لم یسم من أهل الإفک إلا: حسان و مسطح و حمنة بنت جحش

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۱۷۶۹) فی الحدود و هو حدیث مرسل.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۵/ ۲۲۲)، و البیهقی فی السنن (۸/ ۲۳۰) و إسناده صحیح.

(۳) رواه أبو داود (۴۴۷۴ و ۴۴۷۵)، و الترمذی (۳۱۸۱) من حدیث عائشة رضی الله عنها. و هو حدیث حسن.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۳

فی أناس آخرین لا- علم لی بهم غیر أنهم عصبة- کما قال اللّه عز و جل- و الذی تولی کبره منهم «۱» و هو: عبد اللّه بن أبی بن سلول.

لم یثبت عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه رجم فی اللواط، و لا- أنه حکم فیه. و ثبت عنه أنه قال: «اقتلوا الفاعل و المفعول به» «۲». رواه ابن عباس و أبو هریرة. و فی حدیث أبی هریرة: «أحصنا أو لم یحصنا» «۳».

و حکم به أبو بکر الصدیق، و کتب به إلی خالد بعد مشورة خیر القرون و کان أشدّهم فی ذلک علی بن أبی طالب، و روی عن أبی بکر الصدیق أنه حرقهم بالنار قال ابن عباس: بعد أن رجمهم. قال ابن عباس: و إن کان غیر محصن رجم «۴»، و ذکر ابن القصار أن الصحابة اجتمعوا علی ذلک و أن أبا بکر قال: یرمیان من شاهق. و أن علی بن أبی طالب هدم علیهما حائطا، و ما وقع فی المصنفات المشهورة أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ما قتل مرتدا و لا زندیقا و ثبت عنه أنه علیه السلام قال: «من غیّر دینه فاقتلوه» «۵».

و قتل أبو بکر امرأة یقال لها أم قرفة ارتدت بعد إسلامها.

فی البخاری عن عقبة بن الحارث قال: جیء بالنعمان أو بابن النعمان إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و هو سکران فشق علیه، و أمر من فی البیت أن یضربوه، فضربوه بالجرید و النعال فکنت فیمن شهد ضربه «۶». و قال أنس: جلد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی الخمر بالجرید و النعال، و جلد أبو بکر أربعین «۷». و قال السائب بن یزید: کنا نؤتی بالشارب علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أمارة أبی بکر و صدر من خلافة عمر فنقوم إلیه بأیدینا و نعالنا و أردیتنا حتی کان آخر إمرة عمر فجلد أربعین، حتی إذا عتوا و فسقوا

جلد ثمانین «۸»، هکذا وقع فی کتاب الحدود.

---

(۱) رواه البخاری (۴۷۵۷) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۲۷۳۳)، و الحاکم (۴/ ۳۵۵)، و البیهقی فی السنن (۸/ ۲۳۳) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما. و فی إسناده عباد بن منصور: ضعیف لسوء حفظه و تدلیسه و تغیره. قال أبو حاتم: نری أنه أخذ هذه الأحادیث عن إبراهیم بن أبی یحیی عن داود بن حصین عن عکرمهٔ عن ابن عباس- یعنی کان یدلسها- بإسقاط رجلین.

(۳) رواه ابن ماجه (۲۵۶۲)، و الحاکم (۴/ ۳۵۵) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه. و إسناده ضعیف.

(۴) رواه البیهقی فی السنن (۸/ ۲۳۲). و هو حدیث مرسل. و انظر الترغیب و الترهیب للمنذری (ج/ ۳/ ۲۸۶).

(۵) رواه أحمد فی المسند (۱/ ۲۱۷ و ۲۱۹)، و البخاری (۳۰۱۷)، و أبو داود (۴۳۵۱)، و الترمذی (۱۴۵۸)، و البیهقی (۸/ ۱۹۵) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۶) رواه البخاری (۶۷۷۵).

(۷) رواه البخاری (۶۷۷۳) و (۶۷۷۶).

(۸) رواه البخاری (۶۷۷۹) من حدیث السائب بن یزید رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۴

وقع فی مناقب عثمان أنه دعا علیا فجلد الولید بن عقبهٔ ثمانین، و وقع فی موضع آخر فی حدیث عثمان بن عفان حین شهد عنه حمران، و رجل آخر علی الولید بن عقبهٔ. شهد حمران:

أنه شرب الخمر. و شهد الآخر: أنه رآه یتقیؤها. فقال عثمان: إنه لم یتقیأها حتی شربها. فقال:

یا علی قم فاجلده. فقال علی: قم یا حسن فاجلده. فقال الحسن: ولّ حارّها من تولّی قارّها.

فکأنه وجد علیه، فقال: یا عبد اللّه بن جعفر قم فاجلده. فجلده و علی یعد حتی بلغ أربعین، فقال: أمسک قد جلد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أربعین و أبو بکر أربعین و عمر ثمانین و کل سنّهٔ و هذا أحب إلیّ «۱». و أخذ الشافعی بأربعین.

و فی مصنف عبد الرزاق أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم جلد فیها ثمانین «۲» و هی الحدود التی للّه عز و جل و لا یجوز العفو عنها: قتل المرتد و الزندیق و السارق، و من سب اللّه أو رسوله أو عائشهٔ و المحارب، وحد الزنا و السرقهٔ و الخمر و اللواط، و اختلف فی القذف إذا بلغ الإمام.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی السارق یسرق مرارا»

فی موطأ مالک، عن نافع، عن ابن عمر، أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قطع فی مجن قیمته ثلاثهٔ دراهم «۳». مالک، عن ابن شهاب، عن صفوان بن عبد اللّه بن صفوان، أن صفوان بن أمیهٔ قیل له: من لم یهاجر هلک، فقدم صفوان بن أمیهٔ المدینهٔ، فنام فی المسجد، و توسّد رداءه، فجاء سارق فأخذ رداءه، فأخذ صفوان السارق، فجاء به إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فأمر به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن تقطع یده، فقال صفوان: إنی لم أرد هذا یا رسول اللّه، هو علیه صدقهٔ. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم:

«فهلّا قبل أن تأتینی به» «۴».

و فی کتاب النسائی عن ابن محیریز قال: سألت فضالهٔ بن عبید عن تعلیق ید السارق فی عنقه فقال: سنهٔ قد قطع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ید سارق، و علّق یده فی عنقه. و فی مصنف أبی داود مثله «۵».

و فی البخاری، و کتاب مسلم: أن قریشا أهمهم أمر المرأهٔ المخزومیهٔ التی سرقت. قال فی کتاب مسلم فی غزوهٔ الفتح قالوا: و من یکلّم فیها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم؟ و من یجترئ علیه إلا أسامهٔ بن

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۶۲۴) و (۱۱۸۴)، و مسلم (۱۷۰۷ و ۳۸)، و أبو داود (۴۴۸۱)، و ابن ماجه (۲۵۷۱).

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۳۵۴۷) و هو حدیث مرسل و فیه رجل مجهول.

(۳) رواه مالک فی الموطأ (۱۷۸۸)، و أحمد فی المسند (۲/ ۶۴) و (۵۳۱۰)، و البخاری (۶۷۹۵)، و مسلم (۱۶۸۶)، و أبو داود (۴۳۸۵). من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۱۸۲۲) و هو مرسل. و رواه ابن ماجه (۲۵۹۵) و هو حدیث حسن.

(۵) رواه النسائی (۸/ ۹۲) و (۴۹۸۲)، و أبو داود (۴۴۱۱)، و ابن ماجه (۲۵۸۷) و إسناده ضعیف.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۵

زید حبّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم؟ فکلّم أسامهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «أتشفع فی حد من حدود اللّه تعالی؟» فقال أسامهٔ: یا رسول اللّه استغفر لی. فلما کان العشی قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فخطب فأثنی علی اللّه عز و جل بما هو أهله، ثم قال: «أما بعد: إنما هلک من کان قبلکم إنهم کانوا إذا سرق فیهم الشریف ترکوه، و إذا سرق الضعیف أقاموا علیه الحد، و الذی نفسی بیده لو أن فاطمهٔ بنت محمد سرقت لقطعت یدها». ثم أمر بتلک المرأهٔ المخزومیهٔ فقطعت یدها «۱».

و فی حدیث آخر فی کتاب مسلم: أن أم سلمهٔ کلّمت فیها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «لو کانت فاطمهٔ قطعت یدها». فقطعت «۲».

و فی حدیث آخر أن هذه المخزومیهٔ کانت تستعیر الحلی و المتاع فتجحده فأمر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بقطع یدها «۳».

و فی مصنف عبد الرزاق: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أتی بعبد سرق فأتی به أربع مرات فترکه، ثم أتی به الخامسهٔ فقطع یده، ثم أتی به السادسهٔ فقطع رجله، ثم أتی به السابعهٔ فقطع یده، ثم الثامنهٔ فقطع رجله «۴».

و فی الواضحهٔ: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أتی بسارق فقال: «اقتلوه»، فقالوا: إنما سرق یا رسول اللّه.

فقال: «اقطعوه» حتی قطعت قوائمه الأربع، ثم أتی به أبو بکر و قد سرق بفیه فأمر به أبو بکر فقتل «۵».

و هذا عند أکثر العلماء خاص فی ذلک الرجل وحده، إلا ما قال أبو المصعب صاحب مالک إنه إن سرق فی الخامسهٔ قتل.

و فی مصنف أبی داود أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أمر بقتله فی الخامسهٔ فقتل و ألقی فی بئر.

قال جابر: و رمینا علیه الحجارهٔ «۶».

---

(۱) رواه البخاری (۳۴۷۵) و (۶۸۸۷)، و مسلم (۱۶۸۸) و أبو داود (۴۳۷۳)، و الترمذی (۱۴۳۰) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه مسلم (۱۶۸۹) من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها.

(۳) رواه مسلم (۱۶۸۸) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۴) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۸۷۷۳)، و البیهقی (۸/ ۲۷۳) من حدیث ابن جریج قال: أخبرنی عبد ربه بن أبی أمیهٔ أن الحارث بن عبد الله بن أبی ربیعهٔ حدثه أن النبی صلی اللّه علیه و سلم و ذکره و عبد ربه مجهول.

و الحارث بن عبد الله روایته عن النبی صلی اللّه علیه و سلم مرسلهٔ.

(۵) رواه النسائی (۸/ ۸۹ و ۹۰)، و الحاکم (۴/ ۳۸۲)، و البیهقی (۸/ ۲۷۲ و ۲۷۳) و صححه الحاکم. و قال الذهبی فی التلخیص: منکر من حدیث الحارث بن حاطب رضی الله عنه و إسناده ضعیف. و له شاهد من حدیث جابر رضی الله عنه رواه أبو داود (۴۴۱۰)، و

النسائی (۸/ ۹۰ و ۹۱). و البیهقی (۸/ ۲۷۲). و قال النسائی هذا حدیث منکر. و مصعب بن ثابت لیس بالقوی فی الحدیث. نقول و له طرق لعله یتقوی بها.

(۶) رواه أبو داود (۴۴۱۰) من حدیث جابر رضی الله عنه. و هو حدیث حسن.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۶

و فیما روی الأصیلی عن شیوخه ببغداد و وجدته بخطه أن رجلا کان یسرق الصبیان فأتی به النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقطع یده «۱». عبد الرزاق عن الثوری عن رجل عن الحسن قال: أتی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بسارق سرق طعاما فلم یقطعه «۲»، فقال سفیان: و الذی یفسد من نهاره الثرید و اللحم و شبهه، لیس فیه قطع و لکن یعزّر.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن سبه من مسلم أو ذمی أو حربی، و فی الساحر کیف یقتل

فی الحدیث الثابت أن یهودیهٔ سمّت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی شاهٔ. و اسم الیهودیهٔ: زینب بنت الحارث بن سلام، و أکثرت من السم فی الذراع، فلما وضعتها بین یدی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم تناول الذراع فلاک منها مضغهٔ فلم یسغها، و معه بشر بن البراء بن معرور و قد أخذ منها کما أخذ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، فأما بشر فأساغها، و أما النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فلفظها، ثم قال: «إن هذا العظم لیخبرنی: أنه مسموم»، ثم دعا بالیهودیهٔ فاعترفت فقال: «ما حملک علی ذلک؟» قالت: قلت إن کان ملکا استرحنا منه، و إن کان نبیا لم یضره. فتجاوز عنها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و مات بشر من أکلته التی أکل «۳»، فاتفق البخاری و مسلم و إسماعیل القاضی و ابن هاشم علی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم عفا عنها.

و ذکر أبو داود فی مصنفه، و ذکره أیضا صاحب کتاب شرف المصطفی: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أمر بقتلها بسبب من مات من المسلمین من أکل الشاهٔ «۴».

و فی حدیث آخر فی کتاب الشرف: أنه صلبها.

و فی مصنف عبد الرزاق: أتی صلی اللّه علیه و سلم بساحر فقال: «احبسوه فإن مات صاحبه فاقتلوه» «۵».

و قد روی عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه قال: «حد السارق ضربه بالسیف» «۶». ذکره ابن سلام فی

---

(۱) رواه البیهقی فی السنن (۸/ ۲۶۸)، و الدارقطنی (۳/ ۲۰۲) و قال الدارقطنی: تفرد به عبد الله بن محمد و هو کثیر الخطأ علی هشام. و هو ضعیف الحدیث. و قال ابن حبان: یروی الموضوعات عن الثقات.

و قال أبو حاتم: متروک الحدیث.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۸۹۱۵) و هو حدیث مرسل. و فیه رجل مجهول.

(۳) ذکره ابن کثیر فی البدایهٔ و النهایهٔ (۴/ ۲۱۱) بلفظ المؤلف. و قال ابن کثیر: قال محمد بن إسحاق و ذکره. و رواه أحمد فی المسند (۲۷۸۴) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما و هو حدیث صحیح و رواه البخاری (۵۷۷۷) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۴) رواه أبو داود (۴۵۱۱) و هو حدیث صحیح.

(۵) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۸۷۵۴) و إسناده منقطع. یزید بن رومان روایته عن أبی هریرهٔ مرسلهٔ.

(۶) رواه الترمذی (۱۴۶۰)، و الدارقطنی ص (۳۳۶)، و الحاکم (۴/ ۳۶۰)، و الطبرانی فی المعجم الکبیر (۱۶۶۵)، و البیهقی فی السنن (۸/ ۱۳۶) و قال الترمذی لا نعرفه مرفوعا إلا من هذا الوجه. و إسماعیل-

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۷

تفسیره، و قتلت عائشهٔ مدبّرهٔ سحرتها فیما یذکر، و لم یثبت و إنما ثبت أنها باعتها «۱»، و فعلت ذلک أیضا حفصهٔ، وقع قتل حفصهٔ لها فی أحکام القرآن لإسماعیل القاضی، و ذکر أن عثمان أنکر ذلک علیها إذ فعلته دون أمر السلطان، «۲» و ذکر ابن المنذر أن عائشهٔ باعتها، و ذکر الحدیث عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «حد الساحر ضربه بالسیف»، و قال فی إسناده مقال أنه من روایهٔ إسماعیل بن مسلم و هو ضعیف.

و فی کتاب النسائی و أبی داود عن ابن عباس أن رجلا أعمی سمع أم ولد له تسب النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقتلها فأهدر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم دمها «۳».

و فی هذا الحدیث من الفقه: أن من سبّ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قتل و لم یستتب، بخلاف المرتد. و ذکر ابن المنذر فی الأشراف أن عوام العلماء أجمعوا علی ذلک إلا ما روی عن أبی حنیفهٔ- رضی اللّه عنه- أن من سب النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من أهل الذمهٔ لم یقتل لأن ما هو علیه من الشرک أعظم، و الحجهٔ علیه أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: من لکعب بن الأشرف فإنه قد آذی اللّه و رسوله، فانتدب إلیه جماعهٔ بإذن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقتلوه «۴». و زاد الفضل فی کتابه و صاحب الشرف و أتوا برأسه إلی النبی صلی اللّه علیه و سلم فی مخلاهٔ.

و فی قول أبی بکر الصدیق لأبی برزهٔ الأسلمی: إذا أراد قتل رجل آذی أبا بکر بلسانه فقال له أبو بکر: لیست هذه لأحد بعد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۵»، دلیل بیّن أن من سبّ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قتل، و کذلک یقتل من آذاه أو عابه أو انتقصه. رواه عیسی عن ابن القاسم فی المستخرجهٔ.

و روی ابن وهب عن مالک أنه قال: من قال إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم وسخ ازدراء علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أو استنقاصا قتل «۶».

و فی المستخرجهٔ روی عن عیسی عن ابن القاسم: من سب النبیّ قتل بعد أن یستتاب کالمرتد، و میراثه لجماعهٔ المسلمین و سواء أظهر ذلک أو أسرّه. و کذلک فی الواضحهٔ لمالک و ابن القاسم و غیرهما، و فی غیر الکتابین یقتل بغیر استتابهٔ. ذکره ابن الحکم عن مالک.

ابن مسلم المکی یضعف فی الحدیث. و الصحیح عن جندب موقوف. أقول إسماعیل بن مسلم المکی- قال الذهبی: متفق علی ضعفه. و قال فی الکاشف. ضعفوه و ترکه النسائی.

(۱) ذکره ابن قیم فی زاد المعاد. باب فی حکمه صلی اللّه علیه و سلم فی الساحر (ج/ ۵/ ۶۲) و قال رواه ابن المنذر.

(۲) رواه البیهقی فی السنن (۸/ ۱۳۶) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما. و إسناده صحیح.

(۳) رواه أبو داود (۴۳۶۱)، و النسائی (۷/ ۱۰۷ و ۱۰۸)، و الدارقطنی (۴/ ۲۱۶ و ۲۱۷) من حدیث ابن عباس. و الحاکم (۴/ ۳۵۴) و صححه و وافقه الذهبی.

(۴) رواه البخاری (۲۵۱۰ و ۳۰۳۱)، و مسلم (۱۸۰۱)، و أبو داود (۲۷۶۸) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۵) رواه أبو داود رقم (۴۳۶۳)، و النسائی (۷/ ۱۰۸ و ۱۰۹) و إسناده صحیح من حدیث أبی برزهٔ رضی اللّه عنه.

(۶) ذکره القاضی عیاض فی الشفاء، باب من سب النبی صلی اللّه علیه و سلم و انتقصه من کلام مالک رحمه الله موقوفا علیه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۸

کتاب الجهاد

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی أول قتیل قتل من المشرکین و أول غنیمهٔ

فی معانی القرآن لابن النحاس، و أحکام القرآن لإسماعیل القاضی، و السیر لابن هشام و بعضهم یزید علی بعض فی اللفظ: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعث عبد اللّه بن جحش الأسدی، و بعث معه رهطا من المهاجرین لیس فیهم أحد من الأنصار. قال فی السیر: ثمانیهٔ فی رجب، و قال فی الأحکام: فی جمادی الآخرهٔ لأنه ذکر أن قتل ابن الحضرمی وقع فی آخر یوم من جمادی و أول یوم من رجب. و وقع فی السیر: فی آخر رجب و أول شعبان. قال النحاس و إسماعیل: و أمّر علیهم أبا عبیدهٔ بن الحارث أو عبیدهٔ بن الحارث، فلما ذهب لینطلق بکی صبابهٔ إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فبعث عبد اللّه بن جحش، و کتب له کتابا و أمره أن لا یقرأه حتی یبلغ مکان کذا و کذا، و لا یستکره من أصحابه أحدا. قال فی السیر: أن لا یقرأه حتی یسیر یومین. فلما سار یومین و قرأه إذا فیه: «إذا نظرت فی کتابی هذا فامض حتی تنزل نخلهٔ بین مکهٔ و الطائف فترصد بها قریشا و تعلم لنا من أخبارهم». فلما قرأ الکتاب استرجع و قال: سمعا و طاعهٔ، ثم قال لأصحابه: من أراد أن یسیر معی سار، و من أراد أن یرجع فلیرجع فقد نهانی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أن أستکره أحدا منکم.

قال إسماعیل القاضی و النحاس: فرجع منهم رجلان، و قال ابن هشام فی السیر: لم یرجع منهم أحد، إلا أنهم لما کانوا بموضع یقال له نجران فوق الفرع أضل منهم سعد بن أبی وقاص، و عتبهٔ بن غزوان بعیرا لهما کانا یتعقبانه فتخلفا فی طلبه و مضی عبد اللّه بن جحش ببقیهٔ أصحابه حتی نزلوا بنخلهٔ حیث أمرهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فمرت عیر لقریش تحمل زبیبا و أدما و تجارهٔ من تجارهٔ قریش و فیها عمرو بن الحضرمی، و عبد اللّه بن عباد، و یقال مالک بن عباد أخو الصدف.

و اسم الصدف عمرو بن مالک أخو السکون بن أشرس من کندهٔ، و یقال کنانهٔ، فتشاور القوم فیهم و ذلک فی آخر یوم من رجب فقالوا: و اللّه لئن ترکناهم هذه اللیلهٔ لیدخلن الحرم و لیمتنعن به منکم و لئن قتلتموهم لتقتلنهم فی الشهر الحرام، فتردد القوم و هابوا الإقدام علیهم. ثم أجمعوا علی قتل من قدروا علیه، و أخذ ما معهم، فرمی واقد بن عبد اللّه التمیمی عمرو بن الحضرمی بسهم فقتله، و استؤسر عثمان بن عبد اللّه و الحکم بن کیسان و أفلت من القوم نوفل بن عبد اللّه فأعجزهم، فأقبل عبد اللّه بن جحش و أصحابه بالعیر و الأسیرین حتی قدموا علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم المدینهٔ، فلما قدموا علیه قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «ما أمرتکم بقتال فی الشهر الحرام». فوقف العیر و الأسیرین و أبی أن یأخذ من ذلک شیئا، فلما قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ذلک سقط فی أیدی القوم،

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۲۹

و ظنوا أنهم قد هلکوا و عنفهم إخوانهم من المسلمین و قالت قریش قد استحل محمد و أصحابه الشهر الحرام و سفکوا فیه الدماء و أخذوا فیه الأموال و أسروا فیه الرجال. فقال من یرد علیهم من المسلمین: إنما أصابوا ذلک فی شعبان. و قالت یهود: تفاءل بذلک علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: عمرو بن الحضرمی قتله واقد بن عبد اللّه بن عمرو عمرت الحرب و الحضرمی حضرت الحرب و واقد وقدت الحرب فجعل اللّه ذلک علیهم فلما أنزل اللّه عز و جل: یَسْئَلُونَکَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرامِ قِتالٍ فِیهِ قُلْ قِتالٌ فِیهِ کَبِیرٌ وَ صَدٌّ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ وَ کُفْرٌ بِهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ إِخْراجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَکْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ [البقرهٔ: الآیهٔ ۲۱۷]. یعنی أکبر من قتل ابن الحضرمی، و الفتنهٔ کفر باللّه و عبادهٔ الأوثان أکبر من هذا کله ففرج اللّه عن المسلمین ما کانوا فیه من الإشفاق، و قبض رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم العیر و الأسیرین و بعثت إلیه قریش فی فداء عثمان بن عبد اللّه و الحکم بن کیسان فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لأنفدیکموهما حتی یقدما صاحبانا» یعنی سعد بن أبی وقاص و عتبهٔ بن غزوان «فإنا نخشاکم علیهما فإن تقتلوهما نقتل صاحبیکم»، فقدم سعد و عتبهٔ ففاداهما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم منهم. فأما الحکم بن کیسان فأسلم و حسن إسلامه و أقام عند رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حتی قتل ببئر معونهٔ، و أما عثمان فلحق بمکهٔ و مات کافرا. و وقع فی الهدایهٔ لمکی و غیرها و کان هذا أول قتال وقع بین المسلمین و الکفار و أول غنیمهٔ غنمت و أول قتیل قتل من الکفار «۱».

و وقع أیضا فی الأحکام لإسماعیل أنه أول قتیل قتل من المشرکین. و ذکر مکی: أن ابن وهب روی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ردّ

الغنیمهٔ، و ودی القتیل. و کان ذلک بعد الهجرهٔ بأربعهٔ عشر شهرا.

قال إسماعیل القاضی: و فی إرسال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم عبد اللّه بن جحش بکتاب مختوم و أمره أن لا یقرأه إلا بعد یومین من الفقه إجازهٔ الشهادهٔ علی وصیهٔ مطبوعهٔ، و هو قول مالک و کثیر من السلف، و روی عن الحسن أنه لم یجز الشهادهٔ علی وصیهٔ کتاب مطبوع و قال: لعل فیه جورا.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الجاسوس»

فی البخاری و غیره عن إیاس بن سلمهٔ بن الأکوع عن أبیه قال: جاء عین من المشرکین إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و هو نازل فلما طعم انسل فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «علیّ الرجل اقتلوه»، فابتدره القوم، قال: و کان أبی یسبق الفرس فسبقهم إلیه فأخذ بخطام راحلته فقتله، فنفّله رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سلبه «۲».

---

(۱) رواه ابن جریر الطبری فی التاریخ (۲/ ۲۵۳)، و ابن کثیر فی البدایهٔ و النهایهٔ (۳/ ۲۴۹ و ۲۵۰) و قال ابن کثیر قال ابن اسحاق و ذکره. و انظر ابن هشام (۱/ ۶۰۳ و ۶۰۴) و ابن سعد (۲/ ۶۰ و ۶۱) و ابن کثیر (۲/ ۳۶۶ و ۳۷۱) و انظر زاد المعاد (۳/ ۱۶۸).

(۲) رواه البخاری (۳۰۵۱)، و أبو داود (۲۶۵۳)، و ابن ماجه (۲۸۳۶) من حدیث سلمهٔ بن الأکوع رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۰

عبید اللّه بن أبی رافع قال: سمعت علی بن أبی طالب یقول: بعثنی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أنا و الزبیر و المقداد. قال: «انطلقوا حتی تأتوا روضهٔ خاخ فإنّ بها ظعینهٔ، و معها کتاب فخذوه منها». و فی کتاب الفضل: «خذا منها الکتاب، و خلّیا سبیلها، فإن لم تدفعه إلیکما فاضربا عنقها». یعنی علی بن أبی طالب و الزبیر، و لم یکن معهما المقداد. و ذکر أن جبریل أخبر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بخبر الکتاب و ذکر الزجّاج، و کذلک أن اللّه أطلعه علی ذلک، فانطلقنا تعادی بنا خیلنا حتی انتهینا إلی الروضهٔ فإذا نحن فی الظعینهٔ فقلنا: لتخرجن الکتاب، أو لنلقین الثیاب قال:

فأخرجته من عقاصها، فأتینا به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فإذا فیه: من حاطب بن أبی بلتعهٔ إلی ناس من المشرکین من أهل مکهٔ یخبرهم ببعض أمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «یا حاطب ما هذا؟» فقال: یا رسول اللّه لا تعجل علیّ، إنی کنت امرأ ملصقا فی قریش و لم أکن من أنفسها، و کان من معک من المهاجرین لهم قرابات بمکهٔ یحمون أهلیهم و أموالهم فأحببت إذ فاتنی ذلک من النسب أن أتخذ عندهم یدا یحمون بها قرابتی، و ما فعلت ذلک کفرا و لا ارتدادا و لا رضا بالکفر بعد الإسلام. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «قد صدقکم». فقال عمر: یا رسول اللّه دعنی أضرب عنق هذا المنافق. فقال «إنه قد شهد بدرا و ما یدریک لعل اللّه أن یکون قد أطلع علی أهل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم». فأنزل اللّه عز و جل: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّی وَ عَدُوَّکُمْ أَوْلِیاءَ تُلْقُونَ إِلَیْهِمْ بِالْمَوَدَّهِ وَ قَدْ کَفَرُوا بِما جاءَکُمْ مِنَ الْحَقِّ یُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَ إِیَّاکُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّکُمْ إِنْ کُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهاداً فِی سَبِیلِی وَ ابْتِغاءَ مَرْضاتِی تُسِرُّونَ إِلَیْهِمْ بِالْمَوَدَّهِ وَ أَنَا أَعْلَمُ بِما أَخْفَیْتُمْ وَ ما أَعْلَنْتُمْ وَ مَنْ یَفْعَلْهُ مِنْکُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِیلِ [الممتحنهٔ: الآیهٔ ۱] «۱».

و ذکر أبو عبید فی کتاب الأموال أن اسم الظعینهٔ التی وجد عندها الکتاب: سارهٔ. و أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أمر بقتلها عام الفتح، و ذکره أیضا ابن هشام، و ذکر أنها امرأهٔ من مزینهٔ.

قال سحنون: و إذا کاتب المسلم أهل الحرب قتل، و لم یستتب و ماله لورثته. و قال غیره:

یجلد جلدا وجیعا و یطال حبسه و ینفی عن موضع یقرب الکفار. و فی (المستخرجهٔ) قال ابن القاسم: یقتل و لا یقبل لهذا توبهٔ و هو کالزندیق. و فی کتاب اللّه تعالی وَ فِیکُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ [التّوبهٔ: الآیهٔ ۴۷] فهذا الجاسوس، و قول سحنون أصح لحدیث حاطب الذی

أراد عمر أن يقتله.

«حكم رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم» فى الأسرى و ذكر من قتله النبىّ صلى اللّه عليه و سلم بيده و فى الأسير يقتل على غلط

روى ابن وهب أن النبىّ صلى اللّه عليه و سلم قتل سبعين أسيرا بعد إثخان من يهود، قتل يوم بدر من الأسارى عقبهٔ بن أبى معيط صبرا بعد أن ربط، و لم يقتل من الأسرى يوم بدر غيره، ضرب عنقه

---

(۱) رواه البخارى (۳۰۰۷) و (۴۲۷۴) و (۴۸۹۰)، و مسلم (۲۴۹۴)، و أبو داود (۲۶۵۰)، و الترمذى (۳۳۰۵)، و البغوى فى معالم التنزيل (۴/ ۳۲۸) من حديث على رضى الله عنه.

أقضيهٔ رسول الله(ص)، القرطبى ،ص:۳۱

عاصم بن ثابت بن أبى الأقلح. و يقال على بن أبى طالب رضى اللّه عنه. و ذكر ابن هشام أن النضر بن الحارث بن كلدهٔ قتله على بن أبى طالب صبرا عند رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم فيما يذكرون بالصفراء.

و قال ابن هشام: بالأثيل، و ذكر ابن حبيب: أنه أسلم. فاللّه أعلم أىّ ذلك أصح.

و ذكر ابن قتيبهٔ أن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم قتل ثلاثهٔ صبرا يوم بدر: عقبهٔ بن أبى معيط، و طعيمهٔ بن عدى، و النضر بن الحارث. و قالت قتيلهٔ أخت النضر بن الحارث بن كلدهٔ ابن علقمهٔ بن عبد مناف بن عبد الدار شعرا:

يا راكبا إن الأثيل مظنهٔمن صبح خامسهٔ و أنت موفّق

أبلغ بها ميتا بأن تحيهٔما إن تزالّ بها النجائب تخفق

أ محمد يا خير ضنء كريمهٔمن قومها و الفحل فحل معرق

ما كان ضرّك لو مننت و ربمامنّ الفتى و هو المغيظ المحنق

أو كنت قابل فديهٔ فلينفقن‌بأعز ما يغلو به ما ينفق

فالنضر أقرب من أسرت قرابهٔو أحقهم إن كان عتق يعتق

ظلّت سيوف بنى أبيه تنوشهلله أرحام هناك تشقّق

صبرا يقاد إلى المنيهٔ متعبارسف المقيّد و هو عان موثق فقال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم لما بلغه هذا الشعر: «لو بلغنى قبل قتله لمننت عليه» «۱». قال معمر:

و فيه نزلت وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِى لَهْوَ الْحَدِيثِ [لقمان: الآيهٔ ۶]، الآيهٔ كان يشترى الكتب التى فيها أخبار فارس و الروم و يقول: يحدثكم محمد صلى اللّه عليه و سلم عن عاد و ثمود، و أحدثكم عن فارس و الروم و يستهزئ بالقرآن. قال عكرمهٔ: و فيه نزلت وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ [الأنعام: الآيهٔ ۹۳]. قال مجاهد: و فيه نزلت وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ [الأنفال: الآيهٔ ۳۲]. قال الكلبى: و فيه نزلت لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ [الأنفال:

الآيهٔ ۳۱]. و لقد كثر يومئذ الفداء و أكثر ما فدى به الرجل أربعهٔ آلاف، و ربما فدى أن يعلّم عددا من المسلمين الكتابهٔ. و روى عن النبىّ صلى اللّه عليه و سلم: «يعلّم عشرهٔ من المسلمين الكتابهٔ». قال ابن وهيب: إن أهل المدينهٔ لم يكونوا يحسنون الخط.

و فى تفسير ابن سلام قال الحسن: أطلق النبىّ صلى اللّه عليه و سلم الأسرى فمن شاء منهم رجع إلى مكهٔ، و قال ابن سيرين: الطلقاء أهل مكهٔ، و العتقاء أهل الطائف.

---

(۱) رواه ابن كثير فى البدايهٔ و النهايهٔ (۳/ ۳۰۵ و ۳۰۶) باب مقتل النضر بن الحارث و عقبهٔ بن أبى معيط لعنهما الله. و قال ابن كثير:

قال ابن اسحاق و ذکره و ابن سید الناس فی عیون الاثر (۱/ ۱۲۹۲) باب ما قیل فی الشعر فی غزوة بدر.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۲

و فی السیر لابن هشام أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال یوم الفتح لأهل مکة فی حدیث ذکره: «اذهبوا فأنتم طلقاء» «۱».

و روی سفیان عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه قال: «الطلقاء من قریش، و العتقاء من ثقیف» «۲». من کتاب الأعراب لسفیان و شعبة.

و فی معانی القرآن للنحاس عن عبد اللّه بن مسعود قال: لما کان یوم بدر جیء بالأسری فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «ما ترون فی هؤلاء الأساری؟» فقال أبو بکر: یا رسول اللّه قومک و أصلک فاستبقهم فلعل اللّه أن یتوب علیهم. فقال عمر: یا رسول اللّه کذّبوک و أخرجوک و قاتلوک قدّمهم فاضرب أعناقهم، و ذکر الحدیث و قال فیه: فأنزل اللّه عز و جل: ما کانَ لِنَبِیٍّ أَنْ یَکُونَ لَهُ أَسْری حَتَّی یُثْخِنَ فِی الْأَرْضِ [الأنفال: الآیة ۶۷] «۳».

و قال الحسن أیضا فی کتاب ابن سلام لم یکن أوحی إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی ذلک شیء، فاستشار المسلمین فأجمعوا رأیهم علی قبول الفداء ففادوا أساری أهل بدر بأربعة آلاف، و ما أثخن نبیّ اللّه یومئذ فی الأرض «۴».

و فی کتاب الشرف: إن أول رأس علّق فی الإسلام: رأس أبی عزة. جعل فی رمح، و حمل إلی المدینة.

و فی السیر: و کان فی جملة السبعین أسیرا یوم بدر أبو عزة عمرو بن عبد اللّه الشاعر فشکا إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کثرة عیاله و عاهده أن لا یخرج علیه، فخرج یوم أحد یحرّض المشرکین علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فأسر و لم یؤسر أحد غیره، فضربت عنقه صبرا «۵». و یوم أحد قتل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم

---

(۱) رواه ابن هشام فی السیرة (۲/ ۴۱۲) عن ابن اسحاق قال: حدثنی بعض أهل العلم. و البیهقی فی السنن (۹/ ۱۱۸) و ذکره ابن القیم فی زاد المعاد (۳/ ۴۰۸) و هو حدیث حسن بمجموع طرقه.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۴/ ۳۶۳)، و الطیالسی (۶۷۱)، و الطبرانی فی الکبیر (۲۳۱۱)، و الحاکم (۴/ ۸۰ و ۸۱) و صححه و وافقه الذهبی. من حدیث جریر بن عبد الله رضی الله عنه قال: قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم (المهاجرون و الأنصار بعضهم أولیاء بعض فی الدنیا و الآخرة و الطلقاء من قریش. و العتقاء من ثقیف بعضهم أولیاء بعض فی الدنیا و الآخرة) و إسناده حسن و رواه أبو یعلی (۵۰۳۳) و البزار رقم (۲۸۱۳) من حدیث عبد اللّه بن مسعود رضی الله عنه. و هو حدیث حسن بمجموع طرقه.

(۳) رواه مسلم (۱۷۶۳)، و الترمذی (۳۰۸۱) من حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه. و ذکره القرطبی فی التفسیر (۸/ ۳۱) من حدیث عبد الله بن مسعود. و إسناده منقطع. لکن یشهد له روایة عمر رضی الله عنه.

(۴) رواه البیهقی فی السنن (۹/ ۶۸) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما قال: جعل رسول الله صلی اللّه علیه و سلم فی فداء الأساری أهل الجاهلین أربعمائة و هو حدیث حسن.

(۵) رواه البیهقی فی دلائل النبوة (۳/ ۲۸۰) و ابن کثیر فی البدایة و النهایة (۴/ ۴۶) و البیهقی فی السنن (۹/ ۶۵) و ابن حجر فی الفتح (۱۰/ ۵۳۰) و قال البیهقی فی البدایة و النهایة: حدثنا أبو العباس محمد-

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۳

أبی بن خلف طعنه بالحربة فخدشه فی عنقه فاحتقن الدم فقال: قتلنی و اللّه محمد، فقال له کفار قریش: ذهب و اللّه فؤادک أن بک من بأس. قال: إنه قد کان قال بمکة إنی أقتلک فو اللّه لو بصق علیّ لقتلنی. فمات عدو اللّه بسرف و هم قافلون إلی مکة. و کان المسلمون یوم أحد سبعمائة رجل و المشرکون ثلاثة آلاف معهم مائتا فارس «۱».

و فی البخاری أن سعد بن معاذ قال لأمیة بن خلف: سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یقول إنه قاتلک بمکة. قال: لا أدری. ففزع لذلک فزعا شدیدا، فلما کان یوم بدر استنفر أبو جهل الناس فقال:

أدركوا عيركم، فكره أميهٔ أن يخرج فأتاه أبو جهل فقال: يا أبا صفوان إنك متى بركت بركت الناس، و إن تخلّفت و أنت سيد أهل هذا الوادى تخلّفوا معك، فلم يزل به حتى قال: أما إذا غلبتنى لأشترينّ أجود بعير بمكهٔ. ثم قال أميهٔ: يا أمّ صفوان جهزينى. فقالت له: يا أبا صفوان قد نسيت ما قال لك أخوك اليثربى، قال: لا و ما أريد أن أجوز معهم إلا قريبا فلما خرج أميهٔ أخذ لا ينزل منزلا إلا عقل بعيره فلم يزل كذلك حتى قتله اللّه ببدر «۲».

و فى معانى النحاس: إن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم قتل أميهٔ بن خلف بيده و هو غلط.

و كانت وقعهٔ أحد يوم السبت لسبع خلون من شوال على رأس اثنين و ثلاثين شهرا من الهجرهٔ من كتاب المفضل و قال غيره للنصف من شوال، و فى كتاب آخر و بعضه من المدونهٔ: أن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم أتى بأبى أمامهٔ سيد أهل اليمامهٔ، و يقال أثاثهٔ بن أثال أسيرا فأمر به فربط فى المسجد، و كان رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم يعرض عليه الإسلام كل يوم ثلاث مرات، ثم خيّره بين أن يعتقه أو يفاديه أو يقتله فقال: إن تقتل تقتل عظيما، و إن تفاد تفاد عظيما، و إن تعتق تعتق عظيما و أما أن أسلم فو اللّه لا أسلم قسرا أبدا. فأمر به رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم فأطلق فقال: أشهد أن لا إله إلا اللّه و أنك رسول اللّه «۳».

قال أصبغ فى كتاب ابن الموّاز: و ينبغى للإمام إذا أراد أن يقتل أسيرا أن يدعوه إلى الإسلام، و يسأله هل له عند أحد عهد ممن أسره.

و قال ابن جريج و السدى فى قول اللّه عز و جل: فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَ إِمَّا فِداءً [محمّد: الآيهٔ ۴]. هى فى أهل الأوثان من كفار العرب و هى

ابن يعقوب- قال: أخبرنا الربيع بن سليمان، قال: أخبرنا الشافعى رحمه اللّه و ذكره. و هذا سند صحيح إلى الشافعى رحمه اللّه.

(۱) أخرجه ابن هشام (۲/ ۸۴) بلا سند. و أورده ابن كثير (۲/ ۶۳) من روايهٔ ابن الأسود عن عروهٔ بن الزبير.

و من روايهٔ الزهرى عن سعيد بن المسيب. و كلاهما مرسل. و هو ضمن حديث مطول أخرجه ابن جرير من طريق السدى مرسلا كما فى ابن كثير (۲/ ۴۴).

(۲) رواه البخارى رقم (۳۹۵۰).

(۳) رواه البخارى (۴۶۹) و (۴۳۷۲)، و مسلم (۱۷۶۴)، و أبو داود (۲۶۷۹)، و ابن خزيمهٔ (۲۵۲) من حديث أبى هريرهٔ رضى اللّه عنه. و انظر ابن كثير فى التفسير (۴/ ۱۷۳).

أقضيهٔ رسول اللّه(ص)، القرطبى ،ص:۳۴

منسوخهٔ بقوله عز و جل فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ [التّوبهٔ: الآيهٔ ۵]. و قال ابن عباس: خيّر رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم فى الأسرى بين الفداء و المن و القتل و الاستعباد يفعل ما يشاء. و على هذا القول أكثر العلماء «۱».

و فى كتاب الخطابى أتى رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم بأسير يرعد فقال: «أدفئوه» يريد أدفئوه من الدفء و لم يكن من لغته صلى اللّه عليه و سلم الهمز فذهبوا به فقتلوه فوداه رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم و لو أراد قتله لقال دافوه و دافوا عليه بالتثقيل.

«حكم رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم» فى قريظهٔ و النضير ورد رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم حكم قريظهٔ إلى سعد بن معاذ

فى البخارى و مسلم و النسائى: نزل يهود بنى قريظهٔ على حكم سعد بن معاذ، و هذا اللفظ للنسائى. أخبرنا قتيبهٔ بن سعد عن الليث عن أبى الزبير عن جابر قال: رمى يوم الأحزاب سعد ابن معاذ فقطع أكحله «۲». و فى البخارى: رماه رجل من قريش يقال له حبان بن العرقهٔ رماه فى الأكحل «۳». قال فى النسائى: فحسمه رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم بالنار فانتفخت يده فتركه فنزفه الدم فحسمه أخرى فانتفخت يده فلما رأى ذلك قال: اللهم لا تخرج نفسى حتى تقرّ عينى من بنى قريظهٔ.

فاستمسك عرقه فما قطر قطرهٔ حتى نزلوا على حكم سعد بن معاذ. فأرسل إليه رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم.

قال فى البخارى فى حديث أبى سعيد الخدرى و كان قريبا فجاء على حمار فلما دنا من المسجد قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم:

«قوموا إلی سیدکم» «۴»، قال فی غیر البخاری فقال: المهاجرون من قریش: إنما أراد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الأنصار، و قالت الأنصار: إنما عم بها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقاموا إلیه فجاء فجلس إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال له: «إن هؤلاء نزلوا علی حکمک» «۵». و وقع فی البخاری فی موضع آخر عن عائشهٔ: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أتی بنی قریظهٔ فنزلوا علی حکمه فرد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الحکم إلی سعد فقال سعد: إنی أحکم فیهم أن تقتل المقاتلهٔ و أن تسبی النساء و الذریهٔ و أن تقسم أموالهم. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لقد حکمت فیهم بحکم الملک» «۶». قال فی غیر البخاری: «من

---

(۱) ذکره ابن کثیر فی التفسیر (۴/ ۱۷۳) باب قوله تعالی فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَ إِمَّا فِداءً و قال: رواه العوفی عن ابن عباس رضی الله عنهما. و قاله قتادهٔ و الضحاک و السدی و ابن جریج- و قال آخرون و هم الأکثرون:

لیست منسوخهٔ إنما الإمام مخیر بین المن علی الأسیر و مفاداته فقط. و لا یجوز له قتله.

(۲) رواه الترمذی (۱۵۸۲) و قال الترمذی: هذا حدیث حسن صحیح.

(۳) رواه البخاری (۴۱۲۲) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۴) رواه البخاری (۳۰۴۳) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه.

(۵) رواه أحمد فی المسند (۳/ ۲۲) و (۱۱۱۶۸)، و مسلم (۱۷۶۸)، و النسائی فی الکبری (۸۲۲۲) و عبد بن حمید فی المنتخب (۹۹۵) من حدیث أبی سعید رضی الله عنه.

(۶) رواه البخاری (۴۱۲۲)، و مسلم (۱۷۶۹) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۵

فوق سبعهٔ أرقعهٔ» «۱». ثم استنزلوا فحبسهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالمدینهٔ بدار بنت الحارث امرأهٔ من بنی النجار ثم خرج رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی سوق المدینهٔ فخندق فیها، ثم بعث فیهم فضرب أعناقهم فی تلک الخنادق و فیهم حیی بن أخطب، و کعب بن أسد رئیسهم و هم ستمائهٔ أو سبعمائهٔ و المکثر لهم یقول کانوا بین الثمانمائهٔ إلی الألف. و قالوا لکعب بن أسد و هم یذهب بهم إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أرسالا- یا کعب ما تراه یصنع بنا؟ قال: أ فی کل موطن لا تعقلون أ لا ترون أن الداعی لا- ینزع و الذاهب منکم لا- یرجع! هو و اللّه القتل «۲». قالت عائشهٔ: و لم یقتل من نسائهم إلا امرأهٔ اسمها بنانهٔ و هی التی طرحت الرحی علی خلاد بن سوید فقتلته «۳».

و فی جامع المستخرجهٔ فی سماع ابن القاسم قال مالک: قال عبد اللّه بن أبی بن سلول لسعد بن معاذ فی أمر بنی قریظهٔ إنهم أحد جناحی و هم ثلاثمائهٔ دارع و ستمائهٔ حاسر فقال له سعد: قد تألی سعد ألّا تأخذه فی اللّه لومهٔ لائم.

و فی کتاب النسائی: و کانوا أربعمائهٔ فلما فرغ من قتلهم انفتق عرقه فمات «۴».

و فی کتاب ابن سحنون: روی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم نهی أن تقبل من العدو النزول علی حکم اللّه لأنک لا تدری أ تصیب حکم اللّه فیهم و أنزلهم علی حکمک، قال سحنون: فإن جهل الإمام فأنزلهم علی حکم اللّه، یعنی إذا طلبوا ذلک فهی شبهۀ فلیردّوا إلی مأمنهم إلی أن یجیبوا إلی الإسلام.

قال محمد: و لیعرض علیهم الإسلام قبل ردهم فإن أبوا عرضت علیهم الجزیهٔ. من النوادر قال سحنون: و إن نزلوا علی حکم اللّه و حکم فلان فحکم بالسیف أو بسبی الذریهٔ أو أخذ المال لم ینفذ و کأنهم نزلوا علی حکم اللّه وحده.

قال ابن شهاب فی مختصر المدونهٔ: کانت وقعهٔ بنی النضیر فی المحرّم سنهٔ ثلاث، و قال

---

(۱) رواه الخطابی فی إصلاح خطأ المحدثین ص (۵۲)، و ابن کثیر فی البدایهٔ و النهایهٔ (۴/ ۱۰۸)، و فی عیون الأثر لابن سید الناس

(۲/ ۷۳) و قال: قال ابن إسحاق: حدثنی عاصم بن عمر بن قتادهٔ عن عبد الرحمن ابن عمرو بن سعد بن معاذ، عن علقمهٔ بن وقاص اللیثی قال: قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لقد حکمت فیهم بحکم الله من فوق سبع أرقعهٔ». و فی إسناده عبد الرحمن بن عمرو بن سعد بن معاذ لم نقف له علی ترجمته. و علقمهٔ بن وقاص اللیثی قال الحافظ: أخطأ من زعم أن له صحبهٔ فالحدیث مرسل و فیه مجاهیل.

(۲) ذکره فی عیون الأثر لابن سید الناس (۲/ ۷۳). عن ابن اسحاق. قال: ثم استنزلوا فحبسهم رسول الله صلی اللّه علیه و سلم و ذکره.

(۳) رواه أبو داود (۲۶۷۱) فی الجهاد. باب فی قتل النساء من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها. و إسناده حسن.

(۴) رواه الترمذی (۱۵۸۲) من حدیث جابر رضی الله عنه. و قال الترمذی: هذا حدیث حسن صحیح. و هو کما قال.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۶

غیره: سنهٔ أربع خرج إلیهم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم عشیهٔ الجمعهٔ لتسع مضین من ربیع الأول، و حوصروا ثلاثا و عشرین یوما و قالت عائشهٔ: خمسهٔ و عشرین یوما. و فی البخاری: بعد بدر بستهٔ أشهر. قاله عروهٔ «۱».

و فی حکم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی بنی قریظهٔ من الفقه: أن أهل الذمهٔ إذا حاربوا و الإمام عادل، فلیستحل بذلک نساءهم و ذراریهم، و من ضعف من رجالهم من شیخ و ذی زمانهٔ. قاله الأوزاعی، و ابن الماجشون، و أصبغ، و ابن حبیب، و ابن الموّاز، و خالفهم ابن القاسم فی الشیخ الکبیر و من به زمانهٔ، أو من یری أنه مغلوب منهم. فقال: لا یستباحوا و لا یسترقوا.

قال أبو عبید: إنما استحل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم دماء بنی قریظهٔ لمظاهرتهم الأحزاب علیه، و کانوا فی عهده فرأی ذلک نکثا لعهدهم.

قال أبو عبید: و قال سفیان بن عیینهٔ: إنا لا نعلم أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم عاهد قوما فنقضوا العهد إلا استحل قتلهم غیر أهل مکهٔ فإنه منّ علیهم، و کان نقضهم أن قاتلت حلفاؤهم من بنی بکر حلفاء رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من خزاعهٔ. فنصر أهل مکهٔ بنی بکر علی حلفائه، فاستحل غزوهم. قال المفضل:

حاصرهم إحدی و عشرین لیلهٔ، ثم سألوا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الصلح، فأبی ذلک علیهم إلا علی أن یخرجوا من المدینهٔ علی ما یأمرهم به علیه السلام، فرضوا فأمرهم أن یحمل کل ثلاثهٔ أبیات علی بعیر ما شاءوا من متاعهم، و ما بقی فلرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فخرجوا إلی الشام و هو حشرهم.

و ذکر أبو عبید فی کتاب الأموال: أن الیهود قیل لهم: انزلوا علی حکم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم. قالوا:

ننزل علی حکم سعد، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «انزلوا علی حکم سعد» «۲».

و فی مصنف أبی داود: کان النضیر أشرف من قریظهٔ، و کلاهما من ولد هارون النبیّ علیه السلام «۳».

و فی کتاب المفضل: و کان سبب النضیر أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سار إلیهم و معه نفر من

---

(۱) رواه البخاری تعلیقا فی ترجمهٔ باب (۱۴) فی المغازی حدیث بنی النضیر. و مخرج رسول الله إلیهم فی دیهٔ الرجلین و ما أرادوا من الغدر برسول الله صلی اللّه علیه و سلم- و قال: قال الزهری عن عروهٔ بن الزبیر کانت علی رأس ستهٔ أشهر من وقعهٔ بدر قبل أحد. و قال الحافظ فی الفتح: وصله عبد الرزاق فی مصنفه عن معمر عن الزهری أتم من هذا، و لفظه عن الزهری و هو فی حدیثه عن عروهٔ ثم کانت غزوهٔ بنی النضیر. و هم طائفهٔ من الیهود علی رأس ستهٔ أشهر من وقعهٔ بدر. و کانت منازلهم و نخلهم بناحیهٔ المدینهٔ. فحاصرهم رسول الله صلی اللّه علیه و سلم حتی نزلوا علی الجلاء. و علی أن لهم ما أقلت الإبل من الأمتعهٔ و الأموال لا الحلقهٔ یعنی السلاح. فأنزل الله فیهم سَبَّحَ لِلَّهِ إلی قوله لِأَوَّلِ الْحَشْرِ [الحشر: ۱، ۲].

(۲) رواه أحمد فی المسند (۶/ ۱۴۱ و ۱۴۲)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۱۲۸)، و قال: رواه أحمد و فیه محمد بن عمرو بن

علقمهٔ. و هو حسن الحدیث. و بقیهٔ رجاله ثقات. و قال فی الفتح (۱۱/ ۴۳) و سنده حسن.

(۳) رواه أبو داود (۳۵۹۱) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما. و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۷

أصحابه، فکلّمهم فی أن یعینوه فی دیهٔ الکلابیین اللّذین قتلهما عمرو بن أمیهٔ الضمری، فقالوا:

نفعل یا أبا القاسم، و خلا بعضهم ببعض فتوامروا فیه و هموا بالغدر به، و قال عمرو بن جحاش النضیری: أنا أظهر علی البیت، و أطرح علیه صخرهٔ، و ذکر غیره رحی فقال لهم سلام بن مشکم: لا تفعلوا فو اللّه لیخبرن بما هممتم به و إنه لنقض العهد الذی بیننا و بینه. و جاء إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الخبر بما همّوا به. قال غیره: نزل جبریل- علیه السلام- فأخبره فنهض مسرعا فتوجه إلی المدینهٔ، و لحقه أصحابه فقالوا: قمت و لم نشعر. فقال: «همّت یهود بالغدر فأخبرنی اللّه عز و جل بذلک»، و بعث إلیهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أن اخرجوا من بلدی لا تساکنونی، و قد هممتم بغدری و قد أجّلتکم عشرا فمن رئی بعد ذلک ضربت عنقه». فأقاموا أیاما یتجهزون، و أرسل إلیهم عبد اللّه ابن أبی: لا- تخرجوا من دیارکم فإنّ معی ألفین یدخلون معکم حصنکم فیموتون حولکم، و تنصرکم قریظهٔ و حلفاؤکم من غطفان. فطمع حیی فیما قال له و بعث إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: إنا لا نخرج من دیارنا فافعل ما بدا لک. فأظهر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم التکبیر، فسار إلیهم، و علی بن أبی طالب یحمل رایته فلما رأوه قاموا علی حصونهم و معهم النبل و الحجارهٔ، و اعتزلتهم قریظهٔ، و خانهم ابن أبیّ و حلفاؤهم من غطفان، و حاصرهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و قطع نخلهم فقالوا: نخرج من بلدک. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا- نقبل ذلک. و لکن اخرجوا و لکم دماؤکم و ما حملت الإبل إلا الحلقهٔ» یعنی السلاح، فنزلوا علی ذلک و قبض النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الأموال و الحلقهٔ، و کانت أموال بنو النضیر خالصهٔ لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لنوائبه و لم یخمّسها لأن اللّه عز و جل أفاءها علیه، و لم یوجف المسلمون علیها بخیل و لا رکاب، فهذا جزاء بنی النضیر الذی قال اللّه عز و جل: فَما جَزاءُ مَنْ یَفْعَلُ ذلِکَ مِنْکُمْ إِلَّا خِزْیٌ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا [البقرهٔ: الآیهٔ ۸۵]. و قوله عز و جل: وَ لِیُخْزِیَ الْفاسِقِینَ [الحشر: الآیهٔ ۵] «۱».

و أما قریظهٔ فسار إلیهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی ثلاثهٔ آلاف من المسلمین فحاصرهم خمسهٔ عشر یوما، فأرسلوا إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: أن یرسل إلیهم أبا لبابهٔ فأرسله إلیهم فشاوروه فی أمرهم فأشار إلی حلقه أنه الذبح، ثم ندم فاسترجع فقال: خنت اللّه و رسوله فلم یرجع إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و سار إلی المسجد، و ارتبط بساریهٔ و لم یأت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حتی أنزل اللّه توبته. ثم نزلوا علی حکم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فأمر بهم علیه السّلام محمد بن مسلمهٔ فکتفوا و نحوا ناحیهٔ، و استعمل علیهم عبد اللّه بن سلام، فجمع أمتعتهم و ما وجد فی حصونهم من الحلقهٔ و الأثاث فوجد فیها ألفین و خمسمائهٔ سیف، و ثلاثمائهٔ درع و ألف رمح و خمسمائهٔ ما بین ترس و حجفهٔ. و وجد عندهم جرار خمر فأهرق، و لم یخمّس، و کلّمت الأوس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیهم: أن یهبهم لهم و کانوا حلفاءهم، فجعل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الحکم فیهم إلی سعد بن معاذ، فحکم فیهم بقتل المقاتلهٔ، و سبی النساء و الذریهٔ، و أن تقسم

---

(۱) رواه ابن سعد فی طبقاته (۲/ ۴۳ و ۴۴)، و ابن جریر الطبری (۲/ ۵۴۲)، و ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۱۷۴) باب أمر إجلاء بنی النضیر فی سنهٔ أربع من حدیث ابن إسحاق.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۸

الأموال. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لقد حکمت فیهم بحکم الملک من فوق سبعهٔ أرقعهٔ»، و انصرف رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أمر بهم فأدخلوا المدینهٔ، و جلس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و عامهٔ أصحابه، و أخرجوا رسلا رسلا فضربت أعناقهم. و کانوا ما بین ستمائهٔ إلی سبعمائهٔ، و اصطفی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لنفسه ریحانهٔ بنت عمرو، و أمر بالغنائم

فجمعت و أخرج الخمس من المتاع و السبی، ثم أمر بالباقی فبیع فیمن یزید، و قسمه بین المسلمین، و کانت السهمان علی ثلاثهٔ آلاف و اثنین و سبعین سهما للفرس سهمان و لصاحبه سهم، و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یعتق منه و یهب و یخدم «۱». و کذلک قال مالک فی المستخرجهٔ: خمّس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قریظهٔ و لم یخمّس بنی النضیر.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمان عام الفتح

فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم دخل مکهٔ عام الفتح و علی رأسه المغفر، فلما نزعه جاءه رجل فقال: یا رسول اللّه ابن خطل متعلق بأستار الکعبهٔ، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «اقتلوه» «۲». هکذا رواه مالک عن ابن شهاب، و روی غیره و علی رأسه عمامهٔ سوداء «۳». و ذکر البخاری و مسلم و هو علی راحلته و خلفه أسامهٔ بن زید.

و فی کتاب الأموال لأبی عبید: فنادی أن لا یجهزنّ علی جریح و لا یتّبعن مدبر، و لا یقتلن أسیر، و من أغلق بابه فهو آمن «۴».

و فی کتاب النسائی و غیره أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «من دخل الکعبهٔ فهو آمن، و من أغلق بیته فهو آمن، و من ألقی السلاح فهو آمن، و من دخل دار أبی سفیان فهو آمن»، و أمّن جمیع الناس إلا- أربعهٔ رجال و امرأتین «۵». و ذکر ابن حبیب: ستهٔ رجال و أربع نسوهٔ فقال: «اقتلوهم و إن تعلّقوا بأستار الکعبهٔ». و هم علی ما ذکره النسائی و غیره: عبد اللّه بن خطل، و عکرمهٔ بن أبی جهل، و مقیس بن صبابهٔ، و عبد اللّه بن سعد بن سرح، فأما عبد اللّه بن خطل فأدرک و هو متعلق بأستار الکعبهٔ فاستبق إلیه سعید بن حریث و عمار بن یاسر فسبق سعید عمارا و کان أشبّ الرجلین

---

(۱) رواه ابن سعد فی طبقاته (۲/ ۵۷)، و ابن جریر الطبری فی التاریخ (۲/ ۵۸۱)، و المغازی للواقدی (۴۹۶)، و فی سیرهٔ ابن هشام (۲/ ۱۹۴ و ۲۰۳) باب نزول بنی قریظهٔ علی حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و یحکم سعد.

(۲) رواه البخاری (۳۰۴۴)، و مالک فی الموطأ (۱/ ۴۲۳)، و مسلم (۱۳۵۷) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۳) رواه مسلم (۱۳۵۸)، و أبو داود (۴۰۷۶)، و الترمذی (۱۷۳۵)، و ابن حبان (۳۷۲۰) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۴) رواه البزار (۱۸۴۹)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۲۴۳)، و قال: رواه البزار و الطبرانی فی الأوسط. و فیه کوثر بن حکیم ضعیف متروک.

(۵) رواه مسلم (۱۷۸۰)، و أبو داود (۳۰۲۴) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۳۹

فقتله. و أما مقیس بن صبابهٔ فأدرکه الناس فی السوق فقتلوه، و لم یتعرض النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لحال ابن خطل «۱»، و ذکر ابن هشام أن نمیلهٔ قتله و هو رجل من قومه. و أن عبد اللّه بن خطل قتله سعد بن حریث و أبو برزهٔ الأسلمی اشترکا فی دمه «۲». و ذکر صاحب الشرف أن أبا برزهٔ قتله. و قالت أخت مقیس شعرا:

لعمری لقد أخزی نمیلهٔ رهطهو فجع أضیاف الشتاء بمقیس و أما عکرمهٔ فرکب البحر فأصابتهم عاصفهٔ فقال أصحاب السفینهٔ: أخلصوا فإن آلهتکم لا تغنی عنکم هاهنا شیئا. فقال عکرمهٔ: و اللّه لئن لم ینجنی فی البحر إلا الإخلاص لا ینجینی فی البر غیره. اللهم إن لک علیّ عهدا إن کنت عافیتنی مما أنا فیه أن آتی محمدا حتی أضع یدی فی یده فلأجدنّه عفوا کریما. فجاء فأسلم.

و أما عبد اللّه بن سعد بن أبی سرح فإنه اختبأ عند عثمان بن عفان، فلما دعا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الناس إلی البیعهٔ جاء به حتی أوقفه علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال: یا رسول اللّه بایع عبد اللّه. فرفع رأسه فنظر إلیه ثلاثا کل ذلک یأبی، فبایعه بعد ذلک، ثم أقبل علی أصحابه فقال: «أ ما کان فیکم رجل رشید یقوم إلی هذا- حین رآنی کففت یدی عن بیعته- فیقتله». قالوا: ما یدرینا یا رسول اللّه ما فی نفسک، هلا أومأت إلینا برأسک. قال: «إنه ما ینبغی لنبیّ أن تکون له خائنهٔ عین» «۳».

و فی کتاب ابن هشام: و ذکره ابن حبیب أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أمر بقتل الحویرث بن نفیر بن وهب ابن عبد مناف بن قصی سوی النفر المذکورین و المرأتین، فقتله علی بن أبی طالب صبرا. ذکره ابن حبیب، و ذکر ابن حبیب امرأتین سواهما: هند ابنهٔ عتبهٔ بن ربیعهٔ، و سارهٔ مولاهٔ عمرو بن هشام. و المرأتین المذکورتین کانتا قینتین تغنیان بهجاء النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لعبد اللّه بن خطل: فرتنا و قریبهٔ.

فأسلمت فرتنا، و بقیت حتی ماتت فی خلافهٔ عثمان، و قتلت قریبهٔ و سارهٔ، و أسلمت هند بنت عتبهٔ و بایعت «۴»، و ذکر ابن إسحاق أن سارهٔ أمّنها النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بعد أن استؤمن لها، فبقیت حتی أوطأها رجل فرسا فی زمن عمر بن الخطاب بالأبطح فقتلها «۵». و ذکر أبو عبید فی کتاب الأموال: أن سارهٔ حملت کتاب حاطب إلی مکهٔ «۶».

---

(۱) رواه النسائی فی السنن (۷/ ۱۰۵ و ۱۰۶) من حدیث سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه. و إسناده صحیح.

(۲) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۴۰۹). باب أسماء من أمر الرسول صلی اللّه علیه و سلم بقتلهم و سبب ذلک.

(۳) رواه أبو داود (۲۶۸۳)، و النسائی (۷/ ۱۰۵ و ۱۰۶) من حدیث سعد بن أبی وقاص رضی الله عنهما.

و هو حدیث صحیح.

(۴) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۴۱۰) باب أسماء من أمر الرسول صلی اللّه علیه و سلم بقتلهم و سبب ذلک.

(۵) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۴۱۱) باب أسماء من أمر الرسول صلی اللّه علیه و سلم بقتلهم بدون سند.

(۶) ذکره أبو عبید فی کتاب الأموال رقم (۲۹۶) من حدیث عبید الله بن عبد الله بن عتبهٔ رضی اللّه عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۰

قال ابن إسحاق: و إنما أمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بقتل عبد اللّه بن أبی سرح لأنه کان أسلم و کان یکتب لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فارتد مشرکا، ثم أسلم بعد، فولاه عمر بن الخطاب بعض أعماله، ثم ولاه عثمان بعد عمر «۱». و عبد اللّه بن خطل کان مسلما فبعثه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و بعث معه رجلا من الأنصار، و کان معه مولی له یخدمه، و کان مسلما فنزل منزلا و أمر المولی أن یذبح له تیسا فیصنع له طعاما فنام و استیقظ و لم یصنع له شیئا فعدا علیه فقتله، ثم ارتد مشرکا. و الحویرث بن نفیر کان ممن یؤذی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بمکهٔ، و کان العباس بن عبد المطلب حمل فاطمهٔ و أم کلثوم ابنتی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من مکهٔ یرید بهما المدینهٔ فنخس بهما الحویرث فرمی بهما إلی الأرض، و مقیس قتل الأنصاری الذی کان قتل أخاه خطأ، و رجع مشرکا إلی مکهٔ، و قدم مقیس علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم مکهٔ مسلما سنهٔ ست: عام الحدیبیهٔ، و طلب دیهٔ أخیه، فأمر له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بدیهٔ أخیه، ثم قتل الذی قتل أخاه، و رجع إلی مکهٔ مشرکا و قال فی شعره:

حللت به و تری و أدرکت ثورتیو کنت إلی الأوثان أول راجع و کان الذی قتل أخاه هشام بن صبابهٔ رجل من رهط عبادهٔ بن الصامت أصابه خطأ و هو یظن أنه من العدو فی غزوهٔ بنی المصطلق فی شعبان سنهٔ ست «۲»

قال ابن هشام: و بلغنی أن أول قتیل وداه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یوم الفتح: جنیدب بن الأکوع، قتلته بنو کعب، فوداه بمائهٔ ناقهٔ «۳» و قال علیه السلام: «یا معشر خزاعهٔ ارفعوا أیدیکم عن القتل، فقد کثر القتل إن یقع» «۴» قال ابن حبیب: و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أذن لخزاعهٔ أن یضعوا السیوف فی بنی بکر إلی صلاهٔ العصر. قال ابن هشام: و ذلک أن الصلح الذی انعقد بین النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و بین أهل مکهٔ عام الحدیبیهٔ وقع فیه من الشرط: أن من أحب أن یدخل فی عقد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و عهده- علیه السلام- دخل، و من أحب أن یدخل فی عهد أهل مکهٔ دخل. فدخلت خزاعهٔ فی عهد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و دخلت بنو بکر فی عهد قریش، ثم تظاهر بنو بکر و قریش علی خزاعهٔ، و نقضوا عهدهم فیهم، و أصابوا فیهم فخرج عمرو بن سالم الخزاعی حتی قدم المدینهٔ علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و استنصره، و کان مما أهاج فتح مکهٔ. قال ابن سلام فی تفسیره: و فی قتل خزاعهٔ لمن

قتلوه بمکهٔ و ذلک خمسون رجلا أنزل اللّه عز و جل: وَ یَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِینَ [التّوبهٔ: الآیهٔ ۱۴]. قال أبو سفیان: یا رسول اللّه

---

(۱) ذکره البیهقی فی دلائل النبوهٔ (۵/ ۶۲)، و ابن هشام فی السیرهٔ (۴/ ۲۳). و فی إسناده أحمد بن عبد الجبار. قال الحافظ فی التقریب: ضعیف.

(۲) رواه البیهقی فی دلائل النبوهٔ (۵/ ۶۲) و قال البیهقی: قال ابن اسحاق و ذکره. و ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۴۱۰). و قال: قال ابن اسحاق. و ذکره بدون سند.

(۳) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۴۱۶) باب أول قتیل وداه الرسول صلی اللّه علیه و سلم یوم الفتح.

(۴) ذکره ابن حجر فی الفتح (۱۲/ ۲۰۶) و فی البدایهٔ و النهایهٔ (۴/ ۳۰۵)- من حدیث ابن إسحاق و لم یذکر له سند.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۱

أبیحت خضراء قریش لا قریش بعد الیوم. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «من دخل دار أبی سفیان فهو آمن»، ثم قال- علیه السلام- «لا تغزی قریش أبدا و لا یقتل قرشی صبرا أبدا» «۱» یعنی: علی کفر.

قال ابن قتیبهٔ: لا یقتل قرشی صبرا بضم اللام، و من رواه جزما أوجب ظاهر الکلام للقرشی أن لا یقتل إن ارتد و لا یقتص منه إن قتل، و من رواه رفعا انصرف التأویل إلی الخبر عن قریش أن لا یرتد منها أحد عن الإسلام فیستحق القتل.

قال ابن حبیب: أقام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یومئذ بمکهٔ خمس عشرهٔ لیلهٔ یقصر الصلاهٔ «۲».

و فی البخاری عن ابن عباس: أقام النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بمکهٔ: تسعهٔ عشر یوما یقصر «۳».

و عن أنس: أقمنا مع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم عشرهٔ نقصر «۴». قال ابن عباس: و نحن نقصر ما بیننا و بین تسعهٔ عشر فإذا زدنا أتممنا «۵». و قال المزّنی عن الشافعی: أقام النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بمکهٔ حین افتتحها ثمان عشرهٔ لیلهٔ یقصر «۶».

و فی مصنف أبی داود عن جابر: أقام النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بتبوک عشرین یوما یقصر الصلاهٔ «۷». و هذا خلاف قول ابن عباس.

قال أبو عبید: قال میمون بن مهران: حاصر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أهل خیبر ما بین عشرین لیلهٔ إلی ثلاثین لیلهٔ، ثم أخذوا الأمان علی أن لا یکتموا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم شیئا- قال غیره: کنزا- فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «یا بنی الحقیق- قال أبو عبید هکذا قال و إنما هم بنی أبی الحقیق- و قد عرفتم عداوتکم للّه و رسوله ثم لم یمنعنی ذلک من أن أعطیتکم ما أعطیت أصحابکم. و قد أعطیتمونی عهدا أنکم إن کتمتم شیئا أحلّت لنا دماؤکم. ما فعلت آنیتکم؟» قالوا: استهلکناها فی حربنا.

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۳/ ۴۱۲)، و الترمذی رقم (۱۶۱۱) فی السیر، و الحمیدی رقم (۵۸۲)، و الطبرانی فی الکبیر رقم (۳۳۳۳) من حدیث الحارث بن مالک ابن البرصاء رضی الله عنه و اسناده صحیح.

(۲) رواه النسائی فی السنن (۳/ ۱۲۱) باب المقام الذی یقصر فیه الصلاهٔ. من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما. بلفظ (إن رسول الله صلی اللّه علیه و سلم أقام بمکهٔ خمسهٔ عشر یصلی رکعتین رکعتین)

(۳) رواه البخاری (۱۰۸۰) و (۴۲۹۸)، و الترمذی (۵۴۹) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۴) رواه البخاری (۱۰۸۱) و (۴۲۹۷) فی المغازی من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۵) رواه البخاری (۴۲۹۹) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۶) رواه أبو داود (۱۲۲۹) من حدیث عمران بن حصین رضی الله عنه بلفظ (غزوت مع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و شهدت معه الفتح. فأقام بمکهٔ ثمانی عشرهٔ لیلهٔ لا یصلی إلا رکعتین و یقول یا أهل البلد صلّوا أربعا فإنا سفر).

(۷) رواه أبو داود (۱۲۳۵) من حدیث معمر عن یحیی بن أبی کثیر عن محمد بن عبد الرحمن بن ثوبان.

و فیه عنعنهٔ یحیی بن أبی کثیر. و هو مدلس- و قال أبو داود: غیر معمر لا یسنده. و قال المنذری فی مختصر سنن أبی داود. و ذکر البیهقی أنه غیر محفوظ.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۲

قال: فأمر أصحابه فأتوا المکان الذی فیه الانیهٔ فاستثاروها. قال: ثم ضربت أعناقهم «۱».

و فی کتاب ابن عقبهٔ: أخذوا الأمان علی أن لا یکون لهم شیء إلا ما علی ظهورهم من الثیاب، و إنهم إن کتموا شیئا فقد برئت منهم ذمهٔ اللّه و ذمهٔ رسوله.

قال أبو عبیدهٔ: حدثنا یزید عن هشام عن الحسن قال: عاهد حیی بن أخطب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم علی أن لا یظاهر علیه أحدا، و جعل اللّه علیه کفیلا، فلما کان یوم قریظهٔ أتی به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و بابنه سلمی. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أوف الکیل» فضرب عنقه، و عنق ابنه «۲».

و ذکر أیضا أبو عبید: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم وجه نفرا إلی ابن أبی الحقیق لیقتلوه فقتلوه «۳».

و ذکر الخطابی عن موسی بن عقبهٔ عن ابن شهاب قال: کان من مال أبی الحقیق کنز یقال:

مسک الجمل کان یلیه الأکبر فالأکبر، فغیبوه و کتموه فقتلهم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بنقضهم العهد. قال الواقدی: عدده عشرهٔ آلاف دینار.

و من کتاب الأموال قال أبو عبید: حدثنا عبد اللّه بن صالح، عن اللیث بن سعد، عن عقیل ابن خالد، عن ابن شهاب قال: کانت وقعهٔ الأحزاب بعد أحد بسنتین، و ذاک یوم حفر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الخندق، و رئیس الکفار یومئذ أبو سفیان بن صخر بن حرب فحاصروا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عشر لیال فلحق إلی المسلمین الکرب، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیما أخبرنی سعید بن المسیب:

«اللهم إنی أنشدک عهدک و وعدک، اللهم إن تشأ لا تعبد». فلم یلبث إلا یسیرا حتی أرسل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم رسولا إلی عیینهٔ بن حصن- و هو یومئذ رئیس الکفار من غطفان، و هو مع أبی سفیان- فعرض علیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ثلث ثمر نخل المدینهٔ علی أن یخذل الأحزاب، و ینصرف بمن معه من غطفان. فقال عیینهٔ: بل أعطنی شطر ثمرها، ثم أفعل ذلک، فأرسل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی السعدین: سعد بن معاذ- و هو سید الأوس-، و سعد بن عبادهٔ- و هو سید الخزرج- فقال: «إن عیینهٔ قد سألنی نصف ثمر نخلکم علی أن ینصرف بمن معه من غطفان، و یخذل الأحزاب و أنی أعطیته الثلث و أبی إلا النصف فما تریان؟» فقالا: یا رسول اللّه إن کنت أمرت بشیء فافعله.

فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لو أمرت بشیء لم أستأمرکما فیه، و لکن هذا رأی أعرضه علیکما». قالا:

فإنا لا نری أن نعطیهم إلا السیف. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «فنعم» «۴»

---

(۱) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۴۵۸) من حدیث میمون بن مهران. و هو حدیث مرسل و رجاله ثقات.

(۲) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال رقم (۴۶۱) باب أهل الصلح، و العهد ینکثون، متی تستحل دماؤهم.

و هو حدیث مرسل.

(۳) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۴۶۰) من حدیث ابن کعب بن مالک. و هو مجهول و الحدیث مرسل و یشهد له ما قبله.

(۴) رواه ابن عساکر فی تاریخه (۱/ ۱۱۳)، و ابن سعد فی الطبقات (۲/ ۵۶)، و فی إسناده عبد الله بن-

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۳

و فی کتاب ابن عقبهٔ: أن الیهود أخذوا الأمان أن لا یکون لهم شیء إلا ما علی ظهورهم من الثیاب، و إنهم إن کتموا شیئا فقد برئتا

منهم: ذمـهٔ اللّه و ذمـهٔ رسوله. و قتل من أصـحاب خالـد عند فتح مکهٔ رجلان: کرز بن جابر الفهری، و خالد بن أخفش الخزاعی. قال ابن حبیب: و قتل من المشرکین ثلاثهٔ و عشرین رجلا. و قال ابن هشام: اثنا عشر، أو ثلاثهٔ عشر.

قال أبو عبیـد: اختلف العلماء فی مصالحـهٔ المشـرکین، و مهادنتهم لمدهٔ معلومهٔ علی ثلاثهٔ أقوال: فقالت طائفهٔ: مصالحتهم جائزهٔ لقول اللّه عز و جل وَ إِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَها [الأنفال:

الآیهٔ ۶۱]. و قوله تعالی: فَلا تَهِنُوا وَ تَدْعُوا إِلَی السَّلْمِ وَ أَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَ اللَّهُ مَعَکُمْ [محمّد: الآیهٔ ۳۵].

الآیتان محکمتان إذا دعا المشـرکون إلی الصلح أجیبوا، و لا یدعوهم إلیه المسلمون إذا کانوا فی قوهٔ. و هذا قول مالک- رحمه اللّه-. و قالت طائفهٔ: لا یصالحوا علی حال، و إنما هو قتالهم حتی یسـلموا أو یؤدوا الجزیهٔ. و جعلوا الآیهٔ التی فی الأنفال منسوخهٔ بآیهٔ القتال. و روی ذلـک عن ابن عبـاس. و قـالت طائفـهٔ: یجوز أن یصـالحوا علی مـال یعطیه المسـلمون إیـاهم إذا ضـعفوا عن قتالهم. و روی أن معاویهٔ بن أبی سـفیان و عبد الملک بن مروان فعلوا ذلک. ذکر ذلک الأوزاعی. و حجهٔ مالک فی إجازهٔ الصلح أیضا قول النبیّ صلی اللّه علیه و سـلم لصـفوان بن أمیهٔ إذ بعث إلیه وهب ابن عمیر بردائه أمانا لصـفوان شـهرین، ثم قال له أنزل أبا وهب قال: لا أنزل حتی تبین لی، فقال له رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سلم: «بل لک أن تسیّر أربعهٔ أشهر» «۱». و ذکر الأوزاعی أن عبد الملک بن مروان کان یؤدی إلی طاغیـهٔ الروم کـل یوم ألف دینـار، ذکره الولیـد بن مسـلم عن الأوزاعی، و قال: فعل ذلک معاویـهٔ أیام صـفین، و عمله عبد الملک زمان ابن الزبیر.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی السهمان و سهمان الغائب و ما تعطی المرأهٔ من الغنیمهٔ

فی البخاری و غیره: أن رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم جعل للفرس سهمین، و للراجل سهما «۲»، هذا هو الثابت عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و أجمع العلماء علی العمل به، إلا أبا حنیفهٔ- رضی اللّه عنه- فإنه قال:

صالـح کاتب اللیث. قال الحافظ فی التقریب. صـدوق کثیر الغلط. و کانت فیه غفلهٔ و باقی رجال السـند ثقات. و رواه أبو عبید (۴۴۵) فی باب الصلح و المهادنهٔ.

(۱) رواه مالـک فی الموطأ (۱۵۴۷) فی النکاح. باب نکاح المشـرک إذا أسـلمت زوجته قبله ثم أسـلم. و هو حدیث مرسل. و قال ابن عبد البر: لا أعلمه یتصل من وجه صـحیح و هو حدیث مشـهور معلوم عند أهل السـیر. و ابن شـهاب إمام أهلها. و شـهرهٔ هذا الحدیث أقوی من إسناده و رواه البیهقی فی السنن (۷/ ۱۸۶ و ۱۸۷). و هو مرسل کذلک.

(۲) رواه البخاری (۲۸۶۳) و (۴۲۲۸)، و مسلم (۱۷۶۲)، و أبو داود (۲۷۳۳) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۴

للفـارس سـهمان: سـهم له، و سـهم لفرسه، و احتـج بحـدیث رواه مجمّع بن حارثـهٔ عن النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم أنه قسم یوم خیبر لمائتی فرس، فأعطی الفارس سـهمین، و أعطی الراجل سهما «۱». و احتـج أیضا بروایـهٔ ابن المبارک قال: حدثنا عبد اللّه بن المبارک عن نافع عن ابن عمر أن النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم جعل للفارس سـهمین، و للراجل سهما «۲». و لا حجهٔ له فی شـیء من ذلک لأن ابن عباس روی فی قسمهٔ خیبر خلاف ذلک. و أکثر أصحاب عبد اللّه بن عمر خالفوا روایته، و کانت خیبر لأهل الحدیبیهٔ خاصهٔ ألف و أربعمائهٔ، و لم یغب من أهل الحدیبیهٔ إلا جابر بن عبد اللّه، فقسم له رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم سهمه «۳»، و مضی علی ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی مغازیه کلها: للفرس سهمین، و للراکب سهم

قال ابن إسـحاق. و کانت الخیل یوم بنی قریظهٔ: ستهٔ و ثلاثین فرسا. کذلک وقع فی المدوّنهٔ، و کانت أول فیء وجبت فیه السهمان، و أخرج منه الخمس و مضت به السـنهٔ. و قـال أیضا إسـماعیل القاضـی: قال إسـماعیل و أحسب أن بعضـهم قال: و نزل أمر الخمس بعد

ذلک، و لم یأت فی ذلک من الحدیث بیان شاف، و إنما جاء ذکر الخمس یقینا فی غنائم حنین و هی آخر غنیمهٔ حضر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حربها.

قال الواقدی فی کتاب المفضل: أول خمس خمّس فی غزوهٔ بنی قینقاع بعد بدر بشهر و ثلاثهٔ أیام، حاصرهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خمس عشرهٔ لیلهٔ، فنزلوا علی حکمه، فصالحهم علی أن له- علیه السلام- أموالهم، و لهم النساء و الذریهٔ، فأخذ علیه السلام من سلاحهم ثلاث قسی و درعین و ثلاثهٔ أسیاف و خمّس أموالهم.

قال البزار فی مسنده: و کان المسلمون یوم بدر: ثلاثمائهٔ و ثلاثهٔ عشر، من المهاجرین:

سبعهٔ و سبعون، و من الأنصار: مائتان و ستهٔ و ثلاثون، و لواء المهاجرین مع علی، و لواء الأنصار مع سعد بن عبادهٔ «۴»، و کان فیهم عشرون من الموالی «۵» و کان معهم ثلاثهٔ أفراس: فرس الزبیر،

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۳/ ۴۲۰) و (۱۵۴۷۰)، و أبو داود (۲۷۳۶ و ۳۰۱۵)، و الحاکم (۲/ ۱۳۱)، و البیهقی فی السنن (۶/ ۳۲۵) و إسناده ضعیف. و قال الحافظ فی الفتح. فی إسناده ضعف. و انظر نصب الرایهٔ (۳/ ۴۱۶ و ۴۱۷).

(۲) رواه الدارقطنی فی السنن (۴/ ۱۰۶)- و قال: قال أحمد کذا لفظ نعیم. عن ابن المبارک و الناس یخالفونه- قال النیسابوری- و لعل الوهم من نعیم لأن ابن المبارک من أثبت الناس.

(۳) رواه ابن هشام فی السیرهٔ (۳/ ۳۴۹) ذکر مقاسم خیبر و أموالها و قال: قال ابن اسحاق. و ذکره.

(۴) رواه البزار رقم (۱۷۸۳). و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۹۲) و قال: رواه البزار و فیه الحجاج بن أرطأهٔ و هو مدلس. و قال البزار: لا نعلم له إسنادا أحسن من هذا الإسناد و إبراهیم الکوفی مشهور. روی عنه یحیی بن الیمان، و ابن الأصبهانی، و أبو غسان و غیرهم.

(۵) رواه البزار (۱۷۸۵)، و الطبرانی (۱۷۸۵)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۹۳) و قال: رواه البزار و الطبرانی. و فیه یحیی بن عبد الحمید الحمانی ضعیف.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۵

و فرس المقداد، و فرس مرثد بن أبی مرثد، و سبعون بعیرا یعتقبونها، فکان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و علی و مرثد یعتقبون بعیرا، و حمزهٔ و زید بن حارثهٔ و أبو کبشهٔ، و أنیسهٔ مولیا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یعتقبون بعیرا، و أبو بکر و عمر و عبد الرحمن یعتقبون بعیرا «۱». و قال ابن هشام: ثلاثمائهٔ و أربعهٔ عشر:

ثلاثهٔ و ثمانون من المهاجرین، و من الأوس: واحد و ستون، و من الخزرج: مائهٔ و سبعون «۲».

و ذکر البخاری: أن جمیع من شهد بدرا من قریش ممن ضرب له بسهم أحد و ثمانون رجلا «۳».

و ذکر إسماعیل القاضی: أن عبادهٔ بن الصامت قال: خرجنا مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی بدر فلما هزم اللّه المشرکین تبعتهم طائفهٔ یقتلونهم، و أحدقت طائفهٔ برسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و استولت طائفهٔ علی العسکر و النهب، فلما رجع الذین طلبوهم قالوا: لنا النفل نحن طلبنا العدو. و قال الذین أحدقوا برسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: نحن أحق به لأننا أحدقنا برسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن لا ینال العدو منه غرهٔ، و قال الذین استولوا علی العسکر: هو لنا نحن حویناه. فأنزل اللّه عز و جل یَسْئَلُونَکَ عَنِ الْأَنْفالِ. فقسمه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم علی فواق- یعنی علی سرعهٔ- و یقال: فواق و فواق بالفتح و الضم قبل أن ینزل:

وَ اعْلَمُوا أَنَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ [الأنفال: الآیهٔ ۴۱] «۴». و قال إسماعیل: إنما قسم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم النضیر بین المهاجرین و ثلاثهٔ من الأنصار: سهل بن حنیف، و أبی دجانهٔ، و الحارث بن الصمهٔ لأن المهاجرین حین قدموا المدینهٔ شاطرتهم الأنصار ثمارهم فقال لهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إن شئتم قسمت أموال بنی النضیر بینکم و بینهم و أقمتم علی

مواساتکم فی ثمارکم، و إن شئتم أعطیتها المهاجرین دونکم و قطعتم عنهم ما کنتم تعطونهم من ثمارکم». فقالوا: بل تعطیهم دوننا و نمسک ثمارنا، فأعطاها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم المهاجرین فاستغنوا مما أخذوا، و استغنی الأنصار بما رجع إلیهم من ثمارهم. و هؤلاء الثلاثهٔ من الأنصار شکوا حاجهٔ «۵».

---

(۱) رواه الطبرانی فی الکبیر (۱۲۱۰۵)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۶۹) و قال: رواه الطبرانی فی الکبیر و الأوسط. و فیه أبو شیبهٔ إبراهیم بن عثمان ضعیف. و ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۱/ ۶۱۴) باب عدد إبل المسلمین فی بدر. و قال: قال ابن اسحاق. و ذکره بدون سند و رواه أحمد فی المسند رقم (۳۹۰۱) من حدیث عبد الله بن مسعود قال: کنا یوم بدر کل ثلاثهٔ علی بعیر. و کان أبو لبابهٔ، و علی بن أبی طالب زمیلی رسول الله صلی اللّه علیه و سلم. و سنده حسن.

(۲) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۱/ ۶۸۵) باب عدد من شهد بدرا من المهاجرین و ذکره بدون سند.

(۳) رواه البخاری (۳۹۵۶) باب عدهٔ أصحاب بدر. من حدیث البراء رضی الله عنه.

(۴) رواه أحمد فی المسند (۵/ ۳۲۳ و ۳۲۴)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۹۲) و قال: رواه أحمد و الطبرانی و رجال أحمد ثقات. و رواه الترمذی رقم (۱۵۶۱) مختصرا فی السیر. و قال الترمذی: حدیث عبادهٔ حسن.

(۵) ذکره فی عیون الأثر ابن سید الناس (۲/ ۵۰). و قال: و ذکر أبو عبد اللّه الحاکم فی کتاب الإکلیل له بإسناده إلی الواقدی. عن معمر بن راشد، عن الزهری عن خارجهٔ بن زید عن أم العلاء و ذکره- و فی الإسناد معمر بن راشد قال الحافظ فی التقریب: مقبول. و قال الذهبی فی المیزان: قال یحیی بن معین:

هو من أثبتهم فی الزهری و هذا منه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۶

و ذکر ابن هشام و ابن سحنون و ابن حبیب و البرقی: أن طلحهٔ بن عبید اللّه، و سعد بن زید لم یشهدا بدرا- کانا غائبین بالشام- فقسم لهما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سهمیهما. قالا: و أجورنا یا رسول اللّه قال: «و أجورکما» «۱».

ذکر البخاری: أن عقبهٔ بن عامر الأنصاری شهد بدرا «۲». و قال یحیی بن معین: لم یشهدها و إنما شهد العقبهٔ. و ذکر ابن سحنون و ابن حبیب: أن أبا لبابهٔ، و الحارث بن حاطب، و عاصم بن عدی، خرجوا مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فردّهم و أمّر أبا لبابهٔ علی المدینهٔ «۳». قال ابن حبیب: و ابن أم مکتوم علی الصلاهٔ، و سهم لهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بسهمه، و الحارث بن الصمهٔ کمن بالروحاء فضرب له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بسهمه. قال ابن هشام: و خوات بن جبیر بن النعمان ضرب له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بسهمه «۴»، و لم یختلف أحد أن عثمان بن عفان رضی اللّه عنه تخلف علی امرأته رقیهٔ بنت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فضرب له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بسهمه. قال: و أجری یا رسول اللّه. قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم:

«و أجرک» «۵». قال ابن حبیب: و هذا خاص النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و أجمع المسلمون بعده: أن لا یقسم لغائب، و روی ابن وهب و ابن نافع عن مالک: إذا بعث الإمام أحدا فی مصالح الجیش فله سهمه، و روی عن مالک أنه لا سهم له. قال سحنون: و بالأول أقول.

و فی البخاری و غیره: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم رد ابن عمر یوم أحد و هو ابن أربع عشرهٔ سنهٔ، و أجازه یوم الخندق و هو ابن خمس عشرهٔ سنهٔ «۶»، و أجاز زید بن ثابت، و البراء بن عازب یوم الخندق

---

(۱) رواه الطبرانی فی الکبیر (۱۸۹) و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۹/ ۱۴۸) و قال: رواه الطبرانی. و هو مرسل حسن الإسناد بلفظ عن عروهٔ قال: طلحهٔ بن عبید الله کان بالشام فقدم و کلّم رسول الله صلی اللّه علیه و سلم فی سهم فضرب له سهمه- قال: و أجری یا

رسول الله- قال: و أجرک. یعنی یوم بدر. و رواه الطبرانی (۳۳۸ و ۳۲۹) و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۹/ ۱۵۵) و قال: رواه الطبرانی و إسناده حسن. و روی عن الزهری مثله بلفظ عن عروهٔ قال: سعید بن زید قدم من الشام بعد ما رجع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من بدر فکلم رسول الله صلی اللّه علیه و سلم فضرب له بسهم قال: و أجری یا رسول اللّه- قال: و أجرک.

(۲) رواه البخاری فی المغازی. باب تسمیهٔ من سمی من أهل البدر. فی الجامع الذی وضعه أبو عبد الله علی حروف المعجم. و ذکر منهم عقبهٔ بن عامر الأنصاری.

(۳) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (ج/ ۱/ ۶۸۸) و قال: و زعموا أن أبا لبابهٔ بن عبد المنذر و الحارث بن حاطب خرجا مع رسول الله صلی اللّه علیه و سلم فردهما. و أمر أبا لبابهٔ علی المدینهٔ. و ذکره بدون سند.

(۴) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (ج/ ۱/ ۶۹۰) و قال: قال ابن اسحاق: و الحارث بن النعمان بن أمیهٔ بن امرئ القیس بن ثعلب. و خوات بن جبیر بن النعمان ضرب له رسول الله صلی اللّه علیه و سلم بسهم مع أصحاب بدر سبعهٔ نفر.

(۵) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (ج/ ۱/ ۶۷۸). و قال: و من بنی عبد شمس بن عبد مناف: عثمان بن عفان تخلف علی امرأته رقیهٔ بنت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فضرب له رسول الله صلی اللّه علیه و سلم بسهم قال: و أجری یا رسول اللّه قال: و أجرک.

(۶) رواه البخاری (۲۶۶۴) و (۴۰۹۷) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۷

و هما ابنا خمس عشرهٔ سنهٔ. و قال ابن حبیب: لم یکن صلی اللّه علیه و سلم یسهم للنساء و الصبیان و العبید و لکن کان یحذیهم من الغنیمهٔ، و لم یر مالک أن یحذوا. و فی البخاری: قسم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إبلا و غنما فعدّل عشرهٔ من الغنم ببعیر «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالسلب للقاتل یوم حنین، و هل تخمس الأسلاب

و ذکر الأنفال فی الموطأ و البخاری و مسلم عن أبی قتادهٔ قال: خرجنا مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عام حنین، فلما التقینا کانت للمسلمین جولهٔ فرأیت رجلا من المشرکین قد علا رجلا من المسلمین، فاستدرت له حتی أتیته من ورائه فضربته بالسیف علی حبل عاتقه فأقبل علیّ فضمنی ضمهٔ وجدت فیها ریح الموت ثم أدرکه الموت فأرسلنی، فلقیت عمر بن الخطاب فقلت: ما بال الناس؟ قال: أمر اللّه. ثم أن الناس رجعوا، و جلس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «من قتل قتیلا له علیه بینهٔ فله سلبه»، فقمت فقلت: من یشهد لی؟ ثم جلست، ثم قال الثانیهٔ: «من قتل قتیلا له علیه بینهٔ فله سلبه» فقمت فقلت: من یشهد لی؟ ثم جلست، ثم قال الثالثهٔ مثله قال: فقمت، فرآنی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «ما لک یا أبا قتادهٔ؟» فاقتصصت علیه القصهٔ فقال رجل:

صدق یا رسول اللّه و سلب ذلک القتیل عندی فأرضه منه. فقال أبو بکر الصدیق- رضی اللّه عنه- لاها اللّه إذا لا یعمد إلی أسد من أسد اللّه یقاتل عن اللّه و رسوله فیعطیک سلبه. و یروی یعمد بغیر لا «۲».

و فی البخاری فی کتاب الأحکام: قال أبو بکر: کلا لا یعطه أصیبغ من قریش، و یدع أسدا من أسد اللّه. فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «صدق فأعطه إیاه» فبعت الدرع فابتعت به خرافا فإنه لأول مال تأثلته فی الإسلام «۳»، قال ابن الأعرابی: سلمهٔ بکسر اللام فی الأزد و سلمهٔ بفتحها فی قشیر.

ذکر البخاری أن السلب الذی للقاتل إنما هو من غیر الخمس من رأس الغنیمهٔ و أن الأسلاب لا تخمّس «۴». و قال مالک و أصحابه: لا یکون إلا من الخمس، و احتج بعض أصحاب مالک بقول اللّه عز و جل: وَ اعْلَمُوا أَنَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ [الأنفال: الآیهٔ ۴۱].

و جعل الأربعهٔ الأخماس لمن غنمها، فلا یجوز أن یؤخذ منها شیء بالاحتمال. و قولنا إنما نفّل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من

الخمس.

---

(۱) رواه البخاری (۲۴۸۸) و (۳۰۷۵) من حدیث رافع بن خدیج رضی اللّه عنه.

(۲) رواه البخاری و (۴۳۲۱)، و مسلم (۱۵۷۱)، و الموطأ (۲/ ۴۵۴) من حدیث أبی قتادهٔ رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری (۲۱۰ و ۷۱۷۰) من حدیث أبی قتادهٔ رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۱۸) باب من لم یخمّس الأسلاب. و قال: و من قتل قتیلا فله سلبه من غیر أن یخمس.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۸

أولا: لأن اللّه عز و جل فوّض إلیه النظر فی الخمس بالاجتهاد. و دلیل آخر أن الآیهٔ نزلت فی شأن خیبر و النضیر فلم یکن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یؤخر البیان فیه إلی یوم حنین و قاله بعد أن برد القتال، و لو کان أمرا متقدما لعلمه أبو قتادهٔ فارس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و من کبراء أصحابه فلم یطلب ذلک حتی أمر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من ینادی من قتل قتیلا فله سلبه و لم یکن هذا لیخفی.

و دلیل آخر أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أعطاه إیاه بشهادهٔ واحد بلا یمین فلو کان من رأس الغنیمهٔ لم یخرج حق من مغنم إلا بما تخرج به الأملاک من البینات أو شاهد و یمین.

و شیء آخر أنه لو وجب للقاتل و لم یجد بینهٔ لکان توقف کاللقطهٔ و لا یقسم و هو إذا لم تکن بینهٔ تقسم، فخرج من معنی التملک، و دل ذلک أنه خارج باجتهاد الإمام یخرجه من الخمس الذی یجعل فی غیر وجه. قال مالک: لم یبلغنا أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال ذلک و لا فعله فی غیر یوم حنین، و لا فعله أبو بکر و لا عمر. قال ابن الموّاز: و لم یعط غیر البراء بن مالک سلب قتیله و خمسه. و ذکر عبد الرزاق فی مصنفه أن البراء قتل مائهٔ قتیل مبارزهٔ سوی من شارک فی قتله «۱».

و ذکر البخاری: أن معاذ بن عمرو بن الجموح، و معاذ بن عفراء الأنصاریین ضربا أبا جهل ابن هشام یوم بدر بسیفیهما حتی قتلاه، فانصرفا إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأخبراه فقال: «أیکما قتله؟» فقال کل واحد منهما: أنا قتلته. فقال: «هل مسحتما سیفیکما؟» قالا: لا. فنظر فی السیفین فقال: «کلاکما قتله، سلبه لمعاذ بن عمرو بن الجموح» «۲». و فی غیر البخاری أن عبد اللّه بن مسعود و جده و هو صریع یذبّ الناس عنه بسیفه فوطئ علی رقبته فقال: هل أخزاک اللّه یا عدوّ اللّه؟ فقال له أبو جهل: لقد ارتقیت مرتقی صعبا یا رویعی الغنم. فضربه عبد اللّه بسیفه فلم یغن شیئا، فأخذ السیف من أبی جهل فاحتز به رأسه، و جاء به إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فنفله رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم السیف. و کان الذی ضربه أولا معاذ بن عمرو بن الجموح، فقطع رجله و ضرب ابنه عکرمهٔ ید معاذ فطرحها، ثم ضربه معاذ بن عفراء حتی أثبته ثم ترکه و به رمق ثم ذفف علیه ابن مسعود- یعنی أجهز علیه. و ذفف بالذال المنقوطهٔ- «۳».

---

(۱) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۹۴۶۹)، و فی الإصابهٔ (۱/ ۱۴۳) و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه البخاری (۳۱۴۱)، و مسلم (۱۷۵۲) من حدیث عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری مختصرا (۳۹۶۱) من حدیث عبد الله بن مسعود رضی الله عنه و (۳۹۶۲) من حدیث أنس رضی الله عنه. و رواه أحمد فی المسند (۳۸۲۴) و (۳۸۵۶ و ۴۲۴۷)، و البزار (۱۷۷۵)، و الطبرانی فی الکبیر (۸۴۶۹)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۶/ ۷۹) و قال: رواه أحمد البزار باختصار و أبو عبیدهٔ لم یسمع من أبیه- و بقیهٔ رجاله رجال الصحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۴۹

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیما حازه المشرکون من أموال المسلمین ثم ظهروا علیه و أسلم علیه المشرکون

فی البخاری: أن فرسا لعبد اللّه بن عمر ذهب فأخذه العدو فظهر علیهم المسلمون فردّ علیه فی زمن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و أبق عبد له فلحق بالروم فظهر علیهم المسلمون، فردّه إلیه خالد بعد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی زمن أبی بکر «۱». و فی المدونهٔ و الواضحهٔ و غیرهما: أن رجلا من المسلمین وجد بعیرا له فی المغانم، فقال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إن وجدته لم یقسم فخذه، و إن وجدته قد قسم فأنت أحق بالثمن إن أردته» «۲».

و فی البخاری و مسلم و مصنف أبی داود: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قیل له یوم الفتح: أین تنزل یا رسول اللّه؟ فقال: «و هل ترک لنا عقیل منزلا» «۳». و وقع فی البخاری أیضا: أن أسامهٔ بن زید قال للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی حجته: أین تنزل غدا یا رسول اللّه؟ فقال: «و هل ترک لنا عقیل منزلا؟» ثم قال بعد ذلک: «نحن نازلون غدا إن شاء اللّه بخیف بنی کنانهٔ بالمحصّب حیثما انتهینا»، و ذلک أن بنی کنانهٔ حالفت قریشا علی بنی هاشم: أن لا یبایعوهم، و لا یؤووهم «۴».

قال الزهری: و الخیف الوادی. و لم یقل یونس فی حجته و لا زمن الفتح. و وقع فی غیر الکتب أن عقیلا لما هاجر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أخذ دورهم فحازها و حوی علیها، ثم أسلم و هی فی یده، و قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: أنه من أسلم علی شیء فهو له. أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ۴۹ «حکم رسول الله صلی الله علیه و سلم» فیما حازه المشرکون من أموال المسلمین ثم ظهروا علیه و أسلم علیه المشرکون ..... ص : ۴۹

و فی کتاب الخطّابی أنه باع دور عبد المطلب لأنه وارث لأبی طالب و لم یرثه علی لتقدم إسلامه لموت أبیه و لم یکن لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیها لأن أباه عبد اللّه مات. و کان أبوه عبد المطلب حیا و هلک أکثر أولاده و لم یعقبوا أحدا فحاز رباعه أبو طالب، و حازها بعد موته عقیل. و قد کان کفار قریش یعتدون علی من هاجر من المسلمین فیبیعون داره و عقاره.

و فی البخاری أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أهدیت له أقبیهٔ دیباج مزوّدهٔ بالذهب فقسمها فی ناس من أصحابه، و عزل منها واحدا لمخرمهٔ بن نوفل، فجاء و معه ابنه المسور بن مخرمهٔ فقام علی الباب فقال: أدعه لی. فسمع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم صوته فأخذ قباء فتلقاه به و استقبله بإزاره فقال: «یا أبا المسور

---

(۱) رواه البخاری (۳۰۶۷ و ۳۰۶۸)، و الموطأ (۲/ ۴۵۲) فی الجهاد، و أبو داود (۲۶۹۸ و ۲۶۹۹) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۲) لم نجده بهذا اللفظ فیما بین أیدینا من المصادر.

(۳) رواه البخاری (۱۵۸۸)، و مسلم (۱۳۵۱) و ۱۴۴)، و أبو داود (۲۹۱۰)، و ابن حبان (۵۱۴۹) من حدیث أسامهٔ بن زید رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۳۰۵۸) من حدیث أسامهٔ رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۰

خبأت لک هذا» «۱». و ذکر النسائی فی کتاب الأسماء و الکنی أن مخرمهٔ قال للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم: أین نصیبی من الثیاب التی قسمت؟ قال له النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «هذا قباء خبأته لک یا أبا صفوان». فأخذه و قال:

وصلتک رحم «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیما أهدی إلیه معاهد أو حربی

و فی کتاب ابن سحنون: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قبل الهدیهٔ من أبی سفیان، و من أهل الذمّهٔ و من دحیهٔ، و من المقوقس، و الأکیدر، و أهدی إلی بعضهم. و لم یقبل هدیهٔ عیاض المجاشعی، و کانت هدیهٔ المقوقس: ماریهٔ أم إبراهیم، و سیرین و بغلهٔ شهباء و حمارا، فاتخذ ماریهٔ لنفسه، و أمسک البغلهٔ و الحمار حتی مات عنهما. و جاء بالهدیهٔ من عند المقوقس ملک الإسکندریهٔ:

حاطب بن أبی بلتعهٔ کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أرسله إلیه سنهٔ ست و یقال: کانت الهدیهٔ ثلاث جوار:

وهب واحدهٔ لجهم بن حذیفهٔ و اسمها طرفا، و أعطی سیرین لحسان بن ثابت فولد له منها عبد الرحمن و کانت أخت ماریهٔ.

و فی کتاب مسلم: أن فروهٔ بن نفاثهٔ الجذامی أهدی لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بغلهٔ بیضاء و رکبها یوم حنین «۳». قال سحنون: و إذا أهدی ملک الروم هدیهٔ إلی الإمام فلا بأس بقبولها و تکون له خاصهٔ. و قال الأوزاعی: تکون للمسلمین و یکافئه بثمنها من بیت المال. قال سحنون: و لیس علیه أن یکافئه.

قال سحنون: و الرسول إلی الطاغیهٔ یجاز بجائزهٔ فهی له دون المسلمین و لا خمس فی ذلک، و إذا جاء رسول من الطاغیهٔ لا ینبغی لأمیر المؤمنین أن یجازیه بشیء إلا أن یری لذلک وجها یری فیه صلاح للمسلمین فیجتهد. و فی البخاری: أهدی ملک أیلهٔ للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم بغلهٔ بیضاء، و کساه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بردهٔ و کتب له ببحیرهٔ، و فی حدیث آخر و کتب له ببحیرتهم، و ذلک فی غزوهٔ تبوک «۴». و قال عمرو بن الحارث: ما ترک النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إلا بغلته البیضاء و سلاحه و أرضا ترکها صدقه «۵». قالت عائشهٔ: و ترک درعه مرهونهٔ عند یهودی بثلاثین صاعا من شعیر «۶». و فی البخاری

---

(۱) رواه البخاری (۳۱۲۷) من حدیث عبد الله بن أبی ملیکهٔ رضی الله عنه.

(۲) ذکره المتقی الهندی فی کنز العمال (ج/ ۹) (۲۵۶۳۷) من حدیث المسور بن مخرمهٔ. و قال: رواه ابن عساکر فی التاریخ.

(۳) رواه مسلم رقم (۱۷۷۵) فی الجهاد. باب غزوهٔ حنین. من حدیث العباس رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری تعلیقا رقم باب (۲۸) باب قبول الهدیهٔ من المشرکین- و قال: قال أبو هریرهٔ عن النبی صلی اللّه علیه و سلم.

و قال أبو حمید: أهدی ملک إیلهٔ للنبی صلی اللّه علیه و سلم بغلهٔ بیضاء فکساه بردا.

(۵) رواه البخاری (۲۸۷۳) و (۴۴۶۱) من حدیث عمرو بن الحارث رضی الله عنه.

(۶) رواه البخاری (۲۹۱۶)، و مسلم (۱۶۰۳)، و النسائی (۷/ ۲۸۸) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۱

أیضا: ما ترک النبیّ صلی اللّه علیه و سلم دینارا و لا درهما، و لا عبدا و لا أمهٔ و لا شیئا إلا بغلته البیضاء و سلاحه و أرضا جعلها صدقهٔ «۱». و فی روایهٔ الأصیلی شاهٔ مکان شیئا.

ذکر ابن حبیب و غیره أن المقوقس صاحب مصر.

قال أبو عبید فی کتاب الأموال إن عامر بن مالک ملاعب الأسنهٔ أهدی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فرسا فرده و قال: «إنا لا نقبل هدیهٔ مشرک» «۲». و کذلک قال لعیاض المجاشعی: «إنا لا نقبل زبد المشرکین» «۳» یعنی رفدهم. و قال أبو عبید: إنما قبل هدیهٔ أبی سفیان لأنها کانت فی مدهٔ الهدنهٔ بینه و بین أهل مکهٔ «۴»، و کذلک المقوقس صاحب الإسکندریهٔ إنما قبل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم هدیته لأنه أکرم رسوله إلیه حاطب بن أبی بلتعهٔ و أقرّ بنبوته، و لم یؤیسه من إسلامه فثبت أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لم یقبل هدیهٔ مشرک محارب «۵»، ثم قدم خالد بن الولید بأکیدر علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و کان نصرانیا فحقن له دمه و صالحه علی الجزیهٔ و خلی سبیله فرجع إلی قریته «۶».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی قسمهٔ ما أفاء اللّه علیه علی حسب ما رآه، و إباحهٔ أکل شحوم المشرکین

ترجم البخاری باب ما کان النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یعطی المؤلفهٔ قلوبهم و غیرهم من الخمس، رواه عبد اللّه بن زید عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال الزهری: أخبرنی أنس أن ناسا من الأنصار قالوا للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم حین أفاء اللّه علی رسوله من أموال هوازن ما أفاء فطفق یعطی رجالا- من قریش المائهٔ من الإبل فقالوا: یغفر اللّه لرسوله یعطی قریشا و یدعنا و سیوفنا تقطر من

دمائهم. فقال أنس: فحدّث رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بمقالتهم، فأرسل إلی الأنصار فجمعهم فی قبهٔ من أدم و لم یدع معهم أحدا، فلما اجتمعوا جاءهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «ما کان حدیثا بلغنی عنکم؟» فقال له فقهاؤهم: أمّا ذوو رأینا فلم یقولوا شیئا، و أما أناس منا حدیثهٔ أسنانهم فقالوا: یغفر اللّه لرسوله یعطی قریشا و یترک

---

(۱) رواه البخاری (۲۹۱۲) من حدیث عمرو بن الحارث رضی الله عنه.

(۲) رواه أبو عبید (۶۳۲)، و البزار (۱۹۳۳) موصولا و (۱۹۳۴) مرسلا. و الطبرانی (۲۱۸۲). و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۴/ ۱۵۲) و قال: رواه البزار. و رجاله رجال الصحیح خلا شیخ البزار إبراهیم ابن عبد الله بن الجنید و هو ثقهٔ و رواه من طریق عن عبد الرحمن بن کعب. أن عامر بن مالک و الطریق الأولی عن عبد الرحمن بن کعب عن عامر بن مالک. و قد وصله ابن المبارک. أقول و هو حدیث صحیح بشواهده.

(۳) رواه أبو داود (۳۰۵۷)، و الترمذی (۱۵۷۷) و قال الترمذی: هذا حدیث حسن صحیح.

(۴) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۶۳۳) من کلام عکرمهٔ موقوفا علیه.

(۵) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۶۳۴). و قال: یروی عن النبی صلی اللّه علیه و سلم و ذکره.

(۶) ذکره ابن الأثیر فی أسد الغابهٔ (۱/ ۱۳۵) بدون سند.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۲

الأنصار و سیوفنا تقطر من دمائهم. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إنما أعطی رجالا حدیثی عهد بکفر، أ ما ترضون أن یرجع الناس بالأموال و ترجعوا إلی رحالکم برسول اللّه ما تنقلبون به خیر مما ینقلبون به». قالوا: بلی یا رسول اللّه قد رضینا. فقال لهم: «إنکم ستجدون بعدی أثرهٔ شدیدهٔ فاصبروا حتی تلقونی علی الحوض» «۱».

و فی مصنف أبی داود عن جبیر بن مطعم قال: لما کان یوم خیبر وضع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سهم ذی القربی فی بنی هاشم و بنی عبد المطلب، و ترک بنی نوفل و بنی عبد شمس فانطلقت أنا و عثمان إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقلنا: یا رسول اللّه لا ننکر فضل بنی هاشم لموضعهم منک فما بال إخواننا بنی المطلب أعطیتهم و ترکتنا و قرابتنا واحدهٔ فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «أنا و بنی المطلب لا نفترق فی جاهلیهٔ و لا فی إسلام، إنما نحن و هم شیء واحد و شبک بین أصابعه» «۲». و یقال إن هذا خصوص من فعل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لآل المطلب کونهم من بنی هاشم بنی أخوهٔ أشقاء. و یقال إن عبد شمس و هاشما توأمان. و فی بعض الروایات: «فاصبروا حتی تلقوا اللّه و رسوله علی الحوض».

هکذا رواه أبو زید، و کان الذی آثرهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أعطاهم مائهٔ من الإبل: الأقرع بن حابس، و عیینهٔ بن حصن و غیرهم. و ذکر ابن هشام و غیره: أبا سفیان، و ابنه معاویهٔ، و حکیم بن حزام و الحارث بن هشام، و سهیل بن عمرو و حویطب بن عبد العزی، و العلاء بن حارثهٔ،- و عیینهٔ ابن حصن، و الأقرع بن حابس- و مالک بن عوف، و صفوان بن أمیهٔ، هؤلاء أصحاب المئین، و أعطی جماعهٔ أقل من مائهٔ، و أعطی جماعهٔ خمسین خمسین. و قال قائل: یا رسول اللّه أعطیت عیینهٔ بن حصن و الأقرع بن حابس مائهٔ مائهٔ، و ترکت جمیل بن سراقهٔ الضمری، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أما و الذی نفس محمد بیده لجمیل بن سراقهٔ خیر من طلاع الأرض کلهم مثل عیینهٔ و الأقرع و لکنی تألفتهما لیسلما و وکلت جمیل بن سراقهٔ إلی إسلامه» «۳».

و فی البخاری: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «إنی لأعطی قوما أتألف ظلعهم و جزعهم، و أکل قوما إلی ما جعل اللّه فی قلوبهم من الخیر و الغنی منهم عمرو بن تغلب». قال عمرو: فما أحب أن لی بکلمهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ما أظلته الخضراء «۴». و فی هذه القسمهٔ فی غزوهٔ حنین قال رجل:

و اللّه إن هذه القسمهٔ ما عدل فیها و ما أرید بها وجه اللّه. و هو من بنی تمیم یقال له ذو الخویصرهٔ، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و

سلم: «ویحک فمن یعدل إذا لم أعدل» «۵»، و ذکر الحدیث بطوله،

---

(۱) رواه البخاری (۳۱۴۷) فی فرض الخمس من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۲) رواه أبو داود (۲۹۸۰) و النسائی (۷/ ۱۳۰ و ۱۳۱) و هو حدیث صحیح.

(۳) ذکره ابن کثیر فی البدایهٔ و النهایهٔ (۴/ ۳۶۰). و قال: و قد ذکر ابن اسحاق الذین أعطاهم رسول الله صلی اللّه علیه و سلم یومئذ مائهٔ من الإبل. و هم أبو سفیان إلی آخر الحدیث. و قد ذکره بدون إسناد.

(۴) رواه البخاری (۳۱۴۵) فی فرض الخمس. من حدیث عمرو بن تغلب رضی الله عنه.

(۵) رواه البخاری (۳۱۵۰) فی فرض الخمس. من حدیث عبد الله بن مسعود رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۳

و اسمه الحرقوص بن زهیر قاله ابن سعد صاحب الواقدی. و ذکر المبرد فی الکامل عن إبراهیم بن محمد التیمی فی إسناد ذکره أن علیّا وجّه إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بذهیبهٔ من الیمن فقسمها أرباعا فأعطی الربع الأقرع بن حابس، و أعطی الربع زید الخیل، و الربع علقمهٔ بن علاثهٔ، و عیینهٔ بن حصن الفزاری، فقام إلیه رجل مضطرب الخلق غائر العینین ناتئ الجبههٔ، و ذکر غیره محلوق الرأس، فقال له: لقد رأیت قسمهٔ ما أرید بها وجه اللّه، فغضب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و ذکر الحدیث «۱». و فی حدیث آخر فی الکامل: بینما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یقسم غنائم خیبر إذ قام رجل أسود فقال: ما عدلت منذ الیوم. و ذکر الحدیث. و الحدیث فی البخاری «۲»: و شک فی الرابع أن یکون علقمهٔ أو عامر بن الطفیل. و روی ابن وهب أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لما حاصر خیبر جاءه بعض الناس فسألوه أن یعطیهم فلم یجدوا عنده شیئا، فافتتحوا بعض حصونها فأخذ رجل من المسلمین جرابا مملوءا من شحم فبصر به صاحب المغانم و هو: کعب بن عمرو بن زید الأنصاری فأخذه فقال الرجل: لا و اللّه لا أعطیکه حتی أذهب به إلی أصحابی. فقال: أعطنیه أقسمه بین الناس. فأبی فتنازعا فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «خل بین الرجل و جرابه یذهب به إلی أصحابه». قال مالک فی مختصر عبد الحکم الکبیر: و لا أحبّ أکل شحوم الیهود من غیر أن أراه حراما. قال ابن أبی زید: و احتج بعض أصحابنا لذلک بالحدیث فی الذی غنم جرابا فیه شحم من خیبر و ذکر الحدیث.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی أموال بنی النضیر و قسمهٔ خیبر. و قد تقدم بعض خبرهم

ذکر البخاری و أبو عبید: أن أموال بنی النضیر مما أفاء اللّه علی رسوله مما لم یوجف به من خیل و لا رکاب، و کانت لرسول اللّه خاصهٔ ینفق علی أهله منها نفقهٔ سنهٔ، ثم یجعل ما بقی فی الکراع و السلاح عدهٔ فی سبیل اللّه کلها من أموال بنی النضیر و لم تخمس لأنها کانت صافیهٔ «۳»، و خمّس قریظهٔ لأنها کانت بقتال، و کانت وقعهٔ النضیر فیما ذکر أبو عبید علی رأس ستهٔ أشهر من وقعهٔ بدر. و کذلک ذکر البخاری «۴». و ذکر ابن أبی زید فی مختصر المدونهٔ عن ابن شهاب: أنها کانت فی المحرم سنهٔ ثلاث، و ذکر غیر ابن شهاب: سنهٔ أربع، و فیهم نزلت سورهٔ الحشر «۵». و قد تقدم ذکرها.

---

(۱) رواه البخاری (۳۳۴۴) و (۴۳۵۱) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه.

(۲) رواه البخاری مختصرا (۴۲۱۴)، و مسلم (۱۷۷۲ و ۷۳). من حدیث عبد الله بن مغفّل رضی الله عنه.

و ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۳۲۹) باب ابن مغافل و جراب شحم أصابه و قال: قال ابن اسحاق، حدثنی من لا أتهم.

(۳) رواه البخاری (۲۹۰۴) و (۴۸۸۵) من حدیث عمر رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۱۴) باب حدیث بنی النضیر. و قال: قال الزهری. عن عروهٔ بن الزبیر کانت علی رأس ستهٔ أشهر من وقعهٔ بدر قبل

وقعهٔ أحد.

(۵) رواه البخاری (۴۰۲۹) بلفظ عن سعید بن جبیر. قال: قلت لابن عباس سورهٔ الحشر قال: قل سورهٔ النضیر.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۴

قال مالک فی الکتابین: افتتحت خیبر بقتال یسیر و خمّست إلا ما کان منها عنوهٔ أو صلحا و هو یسیر فإنه لم یخمّس «۱». قلت: العنوهٔ و القتال واحد. قال: إنما أردت الصلح، و سمعت ابن شهاب یقول: افتتحت خیبر عنوهٔ، و منها بقتال و ما أدری ما أراد بذلک.

قال مالک: قسمت خیبر ثمانیهٔ عشر سهما علی ألف و ثمانمائهٔ رجل لکل مائهٔ رجل سهم.

قال أبو عبید: إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قسم خیبر علی ستهٔ و ثلاثین سهما جمع کل سهم منها مائهٔ سهم و عزل نصفها لنوائبه و ما ینزل به، و قسم النصف بین المسلمین و سهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیما قسم الشق «۲» و النطاهٔ «۳» و ما حیز معها و کان مما وقف: الکتیبهٔ و الوطحهٔ و السلام. فلما صارت الأموال فی ید رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لم یکن له من العمال ما یکفون عمل الأرض فدفعها إلی الیهود یعملونها علی النصف «۴». و فی الواضحهٔ: الحوائط السبعهٔ التی وقف رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کانت من أموال بنی النضیر، و سیأتی ذکرها بعد هذا فی الأخماس. و قال عمر بن الخطاب- رضی اللّه عنه-: لو لا آخر الناس ما افتتحت قریهٔ إلا قسمتها کما قسم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خیبر «۵».

و ذکر مالک و أبو عبید أن بلالا و أصحابه سألوا عمر أن یقسم بینهم ما افتتح بالشام و کان بلال أشدهم، فدعا عمر علیهم فقال: اللهم اکفنیهم- و قال أبو عبید و فی روایهٔ: (اللهم اکفنی بلالا و ذویه)- فما حال الحول و الواحد حی «۶». قال ابن هشام: و کانت خیبر فی صفر سنهٔ ست من الهجرهٔ. قال مالک: و کانت فی برد شدید فقال أصحاب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: إنا لا نستطیع القتال فقال لهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لم؟» فقالوا: البرد و الجوع و العری. فقال رسول اللّه: «اللهم افتح علیهم الیوم أکثرها طعاما و ودکا» ففتح علیهم خیبر.

قال ابن هشام: و قسمت خیبر علی أهل الحدیبیهٔ من شهد خیبر و من غاب عنها، و لم یغب عنها إلا جابر بن عبد اللّه فقسم له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کسهم من حضرها «۷». قال المفضل: و أطعم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ناسا مشوا بینه و بین أهل فدک فی الصلح منهم محیصهٔ بن مسعود، و أعطاه ثلاثین وسقا من الشعیر.

---

(۱) ذکره ابن القیم فی زاد المعاد (۳/ ۳۲۸ و ۳۲۹) بدون سند.

(۲) الشق: بفتح الشین: حصن من حصون خیبر.

(۳) النطاهٔ:- قیل حصن بخیبر- و قیل عین بها تسقی بعض نخیلها.

(۴) رواه أبو داود (۳۰۱۰ و ۳۰۱۲) فی الخراج. باب ما جاء فی حکم أرض خیبر و إسناده حسن. و رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۱۴۲) من حدیث بشیر بن یسار و هو تابعی ثقهٔ و حدیثه مرسل.

(۵) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۱۴۸) من کلام عمر رضی الله عنه. و إسناده صحیح.

(۶) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال (۱۴۷) من حدیث عمر رضی الله عنه.

(۷) ذکره ابن هشام فی السیرهٔ (۲/ ۳۴۹) باب ذکر مقاسم خیبر و أموالها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۵

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الرسول أن لا یقتل و الوفاء بالعهد للکفار و ما نزل فی ذلک من القرآن

فی مصنف أبی داود عن نعیم بن مسعود الأشجعی قال: کتب مسیلمهٔ إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فسمعته یقول لرسولیه حین

قرأ الكتاب: ما تقولان أنتما؟ فقالا: نقول كما قال. فقال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم: «أما و اللّه لو لا أن الرسل لا تقتل لضربت أعناقكما» «۱».

و عن أبى رافع قال: بعثتنى قريش إلى رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم فلما رأيت رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم ألقى فى قلبى الإسلام فقلت: يا رسول اللّه إنى لا أرجع إليهم أبدا. فقال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم: «إنى لا أخيس بالعهد و لا أحبس البرد و لكن ارجع فإن كان فى نفسك الذى فى نفسك الآن فارجع». قال:

فذهبت، ثم أتيت النبىّ صلى اللّه عليه و سلم فأسلمت «۲».

و فى مصنف البخارى: أن أبا جندل أقبل يرسف فى الحديد، و فى حديث آخر يحجل فى قيوده فردّه رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم إلى مكة للعهد الذى كان عاهدهم أن يرد إليهم من جاء منهم. قال أبو سفيان الخطابى فى شرح غريب الحديث: لم يخف النبى صلى اللّه عليه و سلم على أبى جندل شيئا لأنه ردّه إلى أبيه و أهله و لم يرد من جاء من النساء لأن اللّه عز و جل قال «فلا ترجعوهن إلى الكفار» «۳». و فيه حجة لمن رأى نسخ السنة بالقرآن و كذلك قال فى البخارى: إن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم إنما رد أبا جندل إلى أبيه سهيل بن عمرو و هو الذى كان عاهد النبىّ صلى اللّه عليه و سلم يوم الحديبية على ثلاثة أشياء: على أنّ من أتى من المشركين رده إليهم، و ما أتاهم من المسلمين لم يردوه، و على أن يدخلها من قابل و يقيم بها ثلاثة أيام و لا يدخلها إلا بجلبّان السلاح السيف و القوس و نحوه «۴». و قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم: «و العهد بيننا كشرج العتبة» يعنى: إن انحل بعضه انحل كله. و كان إقبال أبى جندل قبل أن يبرح سهيل بن عمرو و قبل أن يكتب العهد.

و وقع أيضا فى كتاب البخارى فى كتاب الشروط و كان سهيل هذا من جملة من أسر يوم بدر. و ذكر المفضل أن يوم الحديبية جاءت سبيعة الأسلمية مسلمة من مكة فأقبل زوجها فى طلبها فقال: يا محمد ردّ علىّ امرأتى فهذه طينة كتابك لم تجف بعد. فأنزل اللّه عز و جل يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا جاءَكُمُ الْمُؤْمِناتُ مُهاجِراتٍ [الممتحنة: الآية ۱۰] فاستحلفها رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم باللّه الذى

---

(۱) رواه أبو داود (۲۷۶۱)، و ذكره الهيثمى فى مجمع الزوائد (۵/ ۳۱۵) و قال: رواه الطبرانى. من طريق ابن إسحاق، قال: حدثنى شيخ من أشجع و لم يسمه. و سماه أبو داود سعد بن طارق. و بقية رجاله ثقات.

(۲) رواه أبو داود (۲۷۵۸) من حديث أبى رافع رضى الله عنه. و إسناده صحيح.

(۳) رواه البخارى رقم (۲۷۰۰ و ۴۱۸۱) من حديث عائشة رضى اللّه عنها.

(۴) رواه البخارى (۲۷۰۰) فى الصلح. باب الصلح مع المشركين. من حديث البراء رضى الله عنه.

أقضية رسول الله(ص)، القرطبى ،ص:۵۶

لا- إله إلا- هو ما أخرجها إليه إلا رغبة فى الإسلام و حب له و حرص عليه، و ما أخرجها حرب أحدثته فى قومها و لا بغض لزوجها فحلفت على ذلك، فأعطى رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم زوجها مهرها و الذى أنفق عليها، و لم يردها عليه. قال النحاس و غيره: و هذا منسوخ.

«حكم رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم» فى الأمان و فى أمان المرأة

فى تفسير ابن سلام قال الكلبى: إن ناسا من المشركين ممن لم يكن لهم عهد و لم يوافوا الموسم بلغهم أن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم أمر بقتال المشركين ممن لا عهد له إذا انسلخ الأشهر الحرم، فقدموا على رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم ليجددوا حلفا و ذلك بعد ما انسلخ المحرّم فلم يصالحهم رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم إلا على: الإسلام، و إقام الصلاة، و إيتاء الزكاة. فأبوا فخلّى رسول

اللّه صلی اللّه علیه و سلم سبیلهم حتی بلغوا مأمنهم، و کانوا نصاری من بنی قیس بن ثعلبة فلحقوا بالیمامة؟ حتی أسلم الناس فمنهم من أسلم و منهم من أقام علی نصرانیته.

و فی مسند ابن أبی شیبة و فی السیر: أن سریة أصابت مالا کان عند أبی العاصی زوج زینب ابنة رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و هرب أبو العاصی، ثم جاء فی اللیل إلی بیت زینب فی طلب المال و استجار به، فلما کبر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی صلاة الصبح صرخت زینب- من صفة النساء-: أیها الناس إنی قد أجرت أبا العاصی. فلما سلّم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أقبل علی الناس فقال: «هل سمعتم ما سمعت؟» قالوا: نعم، قال: «أما و الذی نفسی بیده ما علمت بشیء حتی سمعت ما سمعتم. إنه یجیر علی المسلمین أدناهم». ثم دخل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «أکرمی مثواه و لا یخلص إلیک فإنک لا تحلّین له». ثم قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «إن تحسنوا و تردوا علیه المال فهو الذی یحب، و إن أبیتم فهو فیء اللّه أنتم أحق به»، قال: فردوه إلیه أجمع، ثم احتمل إلی مکة فأدی إلی کل رجل من قریش ماله فقالوا: جزاک اللّه خیرا فقد وجدناک وفیا کریما. فقال: أشهد أن لا إله إلّا اللّه و أن محمدا رسول اللّه، و اللّه ما منعنی من الإسلام عنده إلّا مخافة أن تظنوا أنی إنما أردت أکل أموالکم فلما أداها اللّه إلیکم أسلمت، ثم خرج حتی قدم علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم «۱».

و فی غیر السیر قال قائل: لما أشار النبیّ صلی اللّه علیه و سلم علی الأنصار الذین أسروا العباس یوم بدر، قالوا: یا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ائذن فلنترک لابن أختنا العباس فداءه. فقال لهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا تدعوا منه درهما» «۲».

و قال للأنصار إذ بعثت زینب ابنة رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی فداء أبی العاصی بمال، و بعثت بقلادة

---

(۱) رواه ابن سعد فی طبقاته (۸/ ۲۶) و (۴۰۹۸) باب مناقب زینب بنت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم. و إسناده ضعیف.

(۲) رواه البخاری (۲۵۳۷ و ۳۰۴۸) من حدیث أنس رضی الله عنه.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۷

لها کانت أمها خدیجة أدخلتها بها علی أبی العاصی حین بنی علیها: «إن رأیتم أن تطلقوا لها أسیرها و تردوا علیها مالها فافعلوا»، قالوا: نعم یا رسول اللّه. فأطلقوه و ردوا علیها المال و القلادة «۱».

قیل: إنما فعل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم هذا فی زینب لأنه رقّ لها إذ لم یکن تمام الفداء إلا بقلادة کانت لأمها خدیجة جهزتها بها، و لم یکن لأبی العاصی مال و إنما کانت عنده أموال لقریش و بضائع یتجهز بها ردها إلیهم کلها علی ما تقدم ذکره. و قال للأنصار: «لا تدعوا من فداء العباس درهما» لأنه کان غنیا، و ذلک أنه ذکر ابن قتیبة و غیره أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال للعباس: «افد نفسک و ابنی أخویک عقیلا و نوفلا، و حلیفک فإنک ذو مال». فقال: إنی مسلم، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «اللّه أعلم بإسلامک إن کان ما تقول حقا فاللّه یجزیک، و أما ظاهر أمرک فقد کان علینا». فقال:

إنه لیس لی مال. قال: «فأین المال الذی وضعته عند أم الفضل بمکة حین خرجت و لیس معکما أحد ثم قلت إن أصبت فی سفری هذا فللفضل کذا و لعبد اللّه کذا». قال: و الذی بعثک بالحق ما علم بهذا أحد غیرها، و إنی أعلم أنک رسول اللّه، ففدی نفسه بمائة أوقیة و کل واحد بأربعین أوقیة. هکذا قال ابن القاسم و ابن إسحاق و قال: ترکتنی أسأل الناس فی کفی، و أسلم العباس و أمر عقیلا فأسلم، و لم یسلم من الأسری غیرهما «۲».

و فی معانی النحاس قال العباس: أسرت و معی عشرون أوقیة فأخذت منی فعوضنی اللّه منها عشرین عبدا، و وعدنی المغفرة. و فی الهدایة: لما أسرت و معی أربعون أوقیة کل أوقیة من أربعین مثقالا فعوضنی اللّه أربعین عبدا، و وعدنی المغفرة.

و فی موطأ مالک عن أبی النضر: أن أبا مرة مولی أم هانئ بنت أبی طالب، و اسمها فاختة قاله ابن وضّاح. و قیل: هند. قاله ابن هشام. و قیل: رحلة. قال البرقی أخبره أنه سمع أم هانئ بنت أبی طالب تقول: ذهبت إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عام الفتح فوجدته

یغتسل، و فاطمهٔ ابنته تستره بثوب. قالت: فسلمت فقال: «من هذه؟» فقلت: أنا أم هانئ بنت أبی طالب فقال: «مرحبا بأم هانئ»، فلما فرغ من غسله قام فصلی ثمانی رکعات متلحفا فی ثوب واحد ثم انصرف فقلت: یا رسول اللّه زعم ابن أمی علی أنه قاتل رجلا أجرته فلان ابن هبیرهٔ. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «قد

---

(۱) رواه أبو داود (۲۶۹۳)، و الحاکم (۳/ ۲۳۶ و ۳۲۴)، و البیهقی فی السنن (۶/ ۳۲۲) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها و هو حدیث حسن.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۳۳۱۰)، و الطبرانی فی الکبیر (۱۱۳۹۸)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۷/ ۲۸) و قال: رواه الطبرانی فی الأوسط و الکبیر باختصار و رجال الأوسط رجال الصحیح غیر ابن إسحاق و قد صرح بالسماع. و رواه الحاکم فی المستدرک (۳/ ۳۲۴)، و البیهقی فی السنن (۶/ ۳۲۲) و صححه الحاکم و قال الذهبی فی التلخیص: صحیح علی شرط مسلم. من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها و یشهد له ما علیه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۸

أجرنا من أجرت یا أم هانئ». قالت أم هانئ: و ذلک ضحی «۱». و أما هبیرهٔ بن أبی وهب و هو زوج أم هانئ و هو مخزومی فقال حین بلغه إسلام أم هانئ:

أشاقتک هند أم أتاک سؤالهاکذاک التوی أسبابها و انفتالها و فی هذا الشعر یقول:

و إنّ کلام المرء فی غیر کنههلکالنبل تهوی لیس فیها نصالها

فإن کنت قد تابعت دین محمدو عطفت الأرحام منک حبالها

فکونی علی النخل السحیق بهضبهٔململمهٔ غبرا یبّس تلالها و فی کتاب ابن سحنون و الواضحهٔ قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «یجیر علی المسلمین أدناهم و یرد علیهم أقصاهم». و فی غیر الکتابین: «و هم ید علی من سواهم» «۲».

قال ابن حبیب: معنی یجیر علیهم أدناهم: أی الدنی من حرّ أو عبد أو امرأهٔ أو صبی یعقل الأمان یجوز أمانهم، و معنی و یرد علیهم أقصاهم: أی ما غنموا فی أطراف بلادهم یجعل خمسه فی بیت مالهم.

قال ابن الماجشون: لا یجوز الأمان إلا لولی الجیش أو لولی السریهٔ دون غیره. قال ابن شعبان القرطبی: قول ابن الماجشون خلاف قول الناس.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الجزیهٔ بأمر اللّه عز و جل و مقدارها و ممن تقبل و ممن لا یقبل منه إلا الإسلام

قال ابن حبیب: أول ما بعث اللّه نبیه صلی اللّه علیه و سلم بالدعوهٔ، بعثه بغیر قتال و لا جزیهٔ، فأقام علی ذلک عشر سنین بمکهٔ بعد نبوته یؤمر بالکف عنهم، ثم أنزل اللّه علیه أُذِنَ لِلَّذِینَ یُقاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا [الحجّ: الآیهٔ ۳۹]، و أمره بقتال من قاتله و الکف عمن لم یقاتله، فقال اللّه عز و جل فَإِنِ اعْتَزَلُوکُمْ فَلَمْ یُقاتِلُوکُمْ وَ أَلْقَوْا إِلَیْکُمُ السَّلَمَ فَما جَعَلَ اللَّهُ لَکُمْ عَلَیْهِمْ سَبِیلًا [النّساء: الآیهٔ ۹۰]. ثم نزلت براءهٔ لثمان سنین من الهجرهٔ فأمره بقتال جمیع من لم یسلم من العرب: من قاتله أو کف عنه، إلا من عاهده و لم ینقض من عهده شیئا، فقال: وَ اقْتُلُوهُمْ حَیْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ [النّساء: الآیهٔ ۸۹] إلی أن قال: فَإِنْ تابُوا وَ أَقامُوا الصَّلاهَ [التّوبهٔ: الآیهٔ ۵] فلم یستثن علی العرب الذین لم یتعلقوا إلی

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۴۰۳)، و البخاری (۲۰۸ و ۳۵۷)، و مسلم (۳۳۶) و (۷۰)، و الترمذی (۲۷۳۵) و ابن حبان (۱۱۱۸) من حدیث أم هانئ رضی الله عنها.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۲/ ۲۱۵) رقم (۲۰۱۷)، و أبو داود (۲۷۵۱)، و ابن الجارود (۱۰۷۳) من حدیث عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده و هو حدیث حسن.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۵۹

الإسلام. و أمره تعالی بقتال أهل الکتاب حتی یسلموا، أو یؤدوا الجزیة. فقال تعالی قاتِلُوا الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لا بِالْیَوْمِ الْآخِرِ [التوبة: الآیة ۲۹]. قد دخل فی ذلک من تعلق من العرب بدین أهل الکتاب، فأخذ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الجزیة من أهل نجران و أیلة و هم نصاری من العرب، و من أهل دومة الجندل و هم نصاری و أکثرهم عرب، و لم یستثن اللّه تعالی أخذ الجزیة إلا من أهل الکتاب، و أمر نبیه صلی اللّه علیه و سلم بقتال غیرهم، ثم نسخ من ذلک المجوس علی لسان نبیه علیه السلام فیما بین لهم من سنته بغیر تنزیل قرآن فأحل لهم أخذ جزیة من مجوس العجم إذ رضوا بها، و أقر مشرکی العرب و هم عبدة الأوثان علی أن یقاتلهم حتی یدخلوا فی الإسلام بلا جزیة استثناها فیهم إکراما للعرب.

و الذی ذکر ابن حبیب من نسخ القرآن بالسنة اختلف العلماء فیه فأجازه أصحاب مالک و احتجوا بقول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لا وصیة لوارث» «۱». ناسخ لقول اللّه عز و جل: الْوَصِیَّةُ لِلْوالِدَیْنِ وَ الْأَقْرَبِینَ [البقرة: الآیة ۱۸۰]. و احتج الذین منعوا منه بأن القرآن معجزة و السنة غیر معجزة فلا تنسخ السنة القرآن إنما تبینه، و لقوله عز و جل: وَ إِذا بَدَّلْنا آیَةً مَکانَ آیَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما یُنَزِّلُ [النّحل: الآیة ۱۰۱]. و لقوله لنبیه صلی اللّه علیه و سلم قُلْ ما یَکُونُ لِی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِی [یونس:

الآیة ۱۵].

و ذکر عبد الرزاق فی مصنفه و أبو عبید فی کتاب الأموال: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أمر معاذ بن جبل أن یأخذ من أهل الیمن الجزیة من کل حالم و حالمة. زاد أبو عبید: عبدا أو أمة: دینارا أو قیمته معافر «۲»، و بهذا أخذ الشافعی، و أخذ مالک بما فرض عمر بن الخطاب- رضی اللّه عنه- أربعة دنانیر علی أهل الذهب و أربعون درهما علی أهل الورق و لا جزیة علی النساء و العبید، و معنی الحدیث عند بعض أهل العلم أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم علم ضعف أهل الیمن، و عمر علم غنی أهل الشام و قوتهم، و قال أشهب «۳». فی الأمم کلها إذا بذلت الجزیة قبلت منهم فأهل الکتابین بکتاب اللّه و المجوس بالسنة، و قال ابن وهب: إنما قاتل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قریشا علی الإسلام أو السیف فمن کان من العرب من تغلب و تنوخ و غیرهم لم یدخل فی ملة لم یقبل منه الجزیة و یقاتلون علی الإسلام، و من دخل منهم فی دین أحد من أهل الکتب قبلت منه الجزیة.

---

(۱) رواه الترمذی (۲۱۲۱)، و أبو داود (۳۵۶۵) من حدیث أبی أمامة رضی الله عنه. و قال الترمذی: حدیث حسن.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۶۸۴۱)، و الطیالسی (۵۶۷)، و أبو داود (۳۰۳۸) و قال ابن عبد البر فی التمهید (۲/ ۲۷۵): و قد روی هذا الخبر عن معاذ بإسناد متصل صحیح ثابت. ذکره عبد الرزاق.

(۳) أشهب هو ابن عبد العزیز بن داود الإمام الثقة. مفتی مصر. أبو عمرو القیسی العامری یقال اسمه مسکین. و أشهب لقب له. سمع مالک بن أنس، و اللیث بن سعد، و یحیی بن أیوب. قال فیه الشافعی:

ما أخرجت مصر أفقه من أشهب لو لا طیش فیه. کان علی خراج مصر و کان صاحب أموال و حشم توفی لثمان بقین من شعبان سنة أربع و مائتین.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۰

قال سحنون: ما أعرف هذا و قد قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «سنوا بهم سنة أهل الکتاب» «۱». و کتب النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إلی أهل هجر و إلی المنذر بن ساوی یدعوهم إلی الإسلام و قال فی الکتاب: «و من أبی فعلیه الجزیة» «۲». و لم یفرق بین عربی و غیره و کان فیهم مجوس و غیرهم.

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۱/ ۲۷۸) فی الزکاهٔ من حدیث عبد الرحمن بن عوف. و رجاله ثقات لکنه منقطع. محمد بن علی لم یلق عمر. و له شاهد من حدیث مسلم بن العلاء الحضرمی من روایهٔ الطبرانی. بلفظ (سنوا بالمجوس سنهٔ أهل الکتاب فی أخذ الجزیهٔ فقط) ذکره الشوکانی فی نیل الأوطار.

و هو حدیث حسن

(۲) ذکره ابن القیم فی زاد المعاد (۳/ ۶۹۲) و قال: و کتب إلی المنذر بن ساوی. فذکر الواقدی بإسناده عن عکرمهٔ. قال: وجدت هذا الکتاب فی کتب ابن عباس بعد موته فنسخته. فإذا فیه فذکره.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۱

کتاب النکاح

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الثیب یزوجها أبوها بغیر رضاها

فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی و مصنف عبد الرزاق عن خنساء ابنهٔ جذام الأنصاریهٔ: أن أباها زوجها و هی ثیب، فکرهت ذلک فأتت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فرد نکاحه «۱».

و وقع فی مصنف عبد الرزاق أنها تزوجت بعده أبا لبابهٔ الأنصاری. و کنیهٔ جذام: أبو وریعهٔ «۲».

و وقع أیضا فیه عن مهاجر بن عکرمهٔ: أن بکرا أنکحها أبوها- و هی کارههٔ- فجاءت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فرد إلیها أمرها «۳». و حدثنا ابن جریج عن أیوب عن عکرمهٔ، و عن یحیی بن أبی کثیر:

أن ثیبا و بکرا أنکحهما أبوهما- و هما کارهتان- فجاءتا إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فرد نکاحهما «۴».

و عن عبد اللّه بن بریدهٔ أنه قال: جاءت امرأهٔ بکر إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقالت: یا رسول اللّه إن أبی زوجنی ابن أخ له یرفع خسیسته بی، و لم یستأمرنی فهل لی فی نفسی أمر؟ فقال لها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «نعم». فقالت له: ما کنت لأرد علی أبی شیئا صنعه، و لکن أحببت أن تعلم النساء أن لهن فی أنفسهن أمرا أم لا «۵».

و فیه أیضا و فی الواضحهٔ: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إذا أراد أن یزوج امرأهٔ من بناته جاء إلی الخدر فقال: «إن فلانا یخطب فلانهٔ». فإن حرکت الخدر لم یزوجها. و قال فی الواضحهٔ: فإن

(۱) رواه البخاری (۵۱۳۸) و (۶۹۴۵)، و مالک فی الموطأ (۲/ ۵۳۵) فی النکاح. باب جامع ما لا یجوز من النکاح. و النسائی (۶/ ۸۶) من حدیث خنساء بنت خذام الأنصاریهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۰۳۰۷) من حدیث نافع بن حبیر. و هو تابعی و الحدیث مرسل. کما قال البیهقی فی السنن (۷/ ۱۱۹).

(۳) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۰۳۰۱) و هو حدیث مرسل. من حدیث مهاجر بن عکرمهٔ. و قال الحافظ فی التقریب مقبول.

(۴) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۰۳۰۶) من حدیث یحیی بن أبی کثیر الطائی و هو تابعی ثقهٔ ثبت کما قال الحافظ فی التقریب. و الحدیث مرسل.

(۵) رواه أحمد فی المسند (۶/ ۱۳۶)، و ابن ماجه (۱۸۷۴) فی النکاح من حدیث عبد الله بن بریدهٔ بن الحصیب عن أبیه. و قال البوصیری فی الزوائد: إسناده صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۲

طعنت فی الستر بإصبعیها لم یزوجها، و إن سکتت زوجها «۱».

و فی المدونهٔ عن الحسن البصری أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم زوج عثمان بن عفان ابنتیه و لم یستشرهما هکذا فی روایهٔ ابن وضّاح. و قال الحسن البصری: له أن یزوج ابنته الثیب بغیر رضاها. و قال إسماعیل: و له وجه حسن من الفقه إلاـ أن الإجماع علی خلاف ذلک. قال غیره، و قال إبراهیم النخعی: إذا کانت فی عیاله. قال إسماعیل القاضی: زوج النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بعض بناته قبل الهجرهٔ و زوج بعضهن بعد الهجرهٔ، و إنما ثبتت الأحکام بعد الهجرهٔ و أبرمت و لا یعلم أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم زوج بنتا له بعد الهجرهٔ لم یکن لها زوج قبل ذلک- إلا فاطمهٔ- من علی لأن رقیهٔ کانت عند عتبهٔ ابن أبی لهب فطلقها بمکهٔ، فزوجها النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من عثمان بمکهٔ، و یشبه أن یکون ما روی الحسن أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنکح عثمان ابنتیه و لم یستشرهما أن تکون أم کلثوم لأن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لم یزوج بعد الهجرهٔ غیرها، و غیر فاطمهٔ رضی اللّه عنهما، فتدل روایهٔ إسماعیل علی خلاف روایهٔ ابن وضاح التی روی ابنتیه.

و ذکر ابن قتیبهٔ فی المعارف: أن عثمان تزوج رقیهٔ بالمدینهٔ، ثم تزوج بعدها أم کلثوم بالمدینهٔ أیضا، و أن عتبهٔ تزوج رقیهٔ، و عتیبهٔ تزوج أم کلثوم، و طلقاهما قبل أن یدخلا بهما.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نکاح التفویض بموت الزوج قبل الدخول

و ما روی عن علی و زید فی ذلک فی کتاب النسائی، و مصنف عبد الرزاق، عن إبراهیم النخعی عن علقمهٔ عن عبد اللّه بن مسعود: أنه سئل عن رجل تزوج امرأهٔ فلم یفرض لها و لم یدخل بها حتی مات فرددهم شهرا لا یفتیهم، ثم قال: اللهم إنی أقول جوابی فإن کان صوابا فمن اللّه، و إن کان خطأ فمنی. و قال فی النسائی: فمن الشیطان أری أن یکون لها صداق امرأهٔ من نسائها، لا وکس و لا شطط، و لها المیراث و علیها العدهٔ أربعهٔ أشهر و عشر. فقام ناس من أشجع فقالوا: نحن نشهد أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قضی بمثل الذی قضیت به فی بروع ابنهٔ واشق «۲».

قال فی مصنف عبد الرزاق: بنت واشق من بنی رؤاس و بنی رؤاس حی من بنی عامر بن صعصعهٔ، و الذی شهد قضاء رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم معقل بن سنان الأشجعی، و نفر من قومه. و قال علی ابن أبی طالب: لا صداق لها، و کذلک قال زید، و بهذا أخذ مالک. و أخذ سفیان و الحسن و قتادهٔ بقول ابن مسعود فقال: لا تصدق الأعراب علی قول رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و وقع فی الکتابین:

فما فرح ابن مسعود بشیء کما فرح بذلک حین وافق قضاء رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۳».

---

(۱) رواه عبد الرزاق فی المصنف رقم (۱۰۲۷۷) عن المهاجر بن عکرمهٔ الطائی. و هو حدیث مرسل.

(۲) رواه النسائی فی الکبری (۸/ ۴۵۷)، و أبو داود رقم (۲۱۱۴) فی النکاح، و ابن ماجه (۱۸۹۱)، و النسائی فی السنن (۶/ ۱۲۲) فی النکاح و إسناده صحیح.

(۳) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۰۸۹۹)، و البیهقی فی السنن (۷/ ۲۴۵) و إسناده صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن تزوج امرأهٔ فوجدها حبلی و فی نفقهٔ المطلقهٔ وعدتها و سکناها

فی مصنف عبد الرزاق عن سعید بن المسیب عن رجل من الأنصار یقال له بصرهٔ قال:

تزوجت امرأة بكرا فی سترها فدخلت عليها فإذا هی حبلی! فقال رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم: «لها الصداق بما استحلّ من فرجها و الولد عبد لك و إذا ولدت فاجلدوها». و فرّق بينهما «۱».

و فی الموطأ و البخاری و مسلم عن فاطمة بنت قيس: أن أبا عمر بن حفص طلقها البتة.

و فی كتاب مسلم و النسائی آخر تطليقة بقيت له فيها و هو غائب بالشام، فأرسل إليها وكيله بشعير فسخطته. فقال: و اللّه ما لك علينا من شیء. و قال فی كتاب النسائی: فأرسل إليها الحارث بن هشام بن أبی ربيعة بنفقتها فسخطتها فقال: و اللّه ما لك علينا نفقة إلا أن تكونی حاملا و لا أن تسكنی فی مسكننا إلا بإذننا. و فی كتاب مسلم فأرسل خمسة أصوع شعيرا أو خمسة أصوع تمرا فجاءت رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فذكرت له ذلك، فقال: «ليس لك نفقة» «۲».

و وقع فی كتاب مسلم قالت فاطمة: خاصمته إلی رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم فی السكنی و النفقة فلم يجعل لی سكنی و لا نفقة. و ذكر النسائی: و أمرها أن تعتد فی بيت أم شريك، ثم قال: «تلك امرأة يغشاها أصحابی، اعتدی عند ابن أم مكتوم فإنه رجل أعمی تضعين ثيابك فإذا حللت فأذنينی». فلما حللت ذكرت له أن معاوية بن أبی سفيان و أبا جهم خطبانی. و وقع فی موطأ يحيی أبا جهم بن هشام و هو غلط ليس فی الصحابة أبو جهم بن هشام، و إنما هو أبو جهم بن صخر ابن عدی قرشی. و يقال: أبو جهم بن حذيفة بن غانم، فقال رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلم: «أما أبو جهم فلا يضع عصاه عن عاتقه، و أما معاوية فصعلوك لا مال له. انكحی أسامة بن زيد». فكرهته، ثم قال «انكحی أسامة» فنكحته فجعل اللّه فی ذلك خيرا و اغتبطت به «۳».

قال الخطابی: قول فاطمة: خاصمته إلی النبیّ صلی اللّه عليه و سلم فلم يجعل لی سكنی و لا نفقة. كان إخبارها علی أحد الأمرين علما و هو أن لا نفقة لها، و عن الآخر و هو السكنی و هما و ذلك أنه ذهب عليها معرفة السبب فی نقله إياها عن بيت أهلها فتوهمته إبطالا لسكناها فقالت: فلم يجعل لی سكنی و لا نفقة.

و قول النبیّ صلی اللّه عليه و سلم: «اعتدی عند ابن أم مكتوم» يوجب لها السكنی، فيه من الفقه: إباحة

---

(۱) رواه عبد الرزاق (۱۰۷۰۴) و البيهقی السنن (۷/ ۱۵۷)، و الدارقطنی (۳/ ۲۵۱)، و أبو داود (۲۱۳۱) و (۲۱۳۲) و إسناده ضعيف.

(۲) رواه مالك فی الموطأ (۲/ ۵۸۰ و ۵۸۱) فی الطلاق، و مسلم (۱۴۸۰) و (۳۷) فی الطلاق، و النسائی (۶/ ۷۵) فی النكاح، و أبو داود (۲۲۸۸)، و ابن حبان (۴۰۴۹) من حديث فاطمة بنت قيس رضی الله عنها.

(۳) رواه مسلم (۱۴۸۰) و (۱۳۶)، و النسائی (۶/ ۷۴). من حديث فاطمة بنت قيس رضی الله عنها.

أقضية رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۴

خطبة رجلين امرأة، و نكاح المولی قرشية لأن فاطمة بنت قيس هی أخت الضحاك بن قيس:

قرشية فهرية، و أنه لا غيبة فيمن سئل عن النكاح أن يذكر بما فيه، و إن كان النبیّ صلی اللّه عليه و سلم لم يذكر إلا ضرب أبا جهم للنساء، و فقر معاوية، إلا أن أهل العلم أجازوا ذلك فی النكاح و فيمن سئل عنه بعد أن شهد علی أحد و فيمن يتخذ إماما.

و فيه: أن يوصف الرجل بأكثر ما فيه، و قد كان أبو جهم ينام و يأكل و يجلس، فوصفه النبیّ صلی اللّه عليه و سلم أنه لا يضع عصاه عن عاتقه.

و فيه: إباحة خروج المطلقة من بيتها إذا آذت أهل الزوج بلسانها، و بذت عليهم كما فعلت فاطمة بأهل زوجها، و هی الفاحشة التی قال اللّه عز و جل: لا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَ لا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ [الطّلاق: الآية ۱]. ذكر ذلك ابن رزين، و غيره و قيل: إنما شكت رداءة المنزل إلی النبیّ صلی اللّه عليه و سلم فأذن لها.

و فيه: أن لا نفقة للمبتوتة، و قال بعض أهل العلم: إنها ليس لها أيضا سكنی بهذا الحديث.

و فيه: زيارة الرجال المرأة الصالحة.

و فیه: القضاء علی الغائب لأن أبا عمرو طلقها و هو غائب بالشام و حولت و هو غائب و أمرها النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بالنکاح. قاله الأصیلی، و فی مصنف أبی داود قال عمر بن الخطاب: لا ندع کتاب ربنا و سنهٔ نبینا لقول امرأهٔ لا ندری أحفظت أم لم تحفظ «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» للزوجهٔ بالنفقهٔ علی زوجها و هو غائب و کیف تکون الخدمهٔ علیهما جمیعا

فی البخاری و مسلم عن عائشهٔ أنها قالت: جاءت هند بنت عتبهٔ فقالت: إن أبا سفیان رجل ممسک. و فی حدیث آخر: شحیح، و لیس یعطینی ما یکفینی و ولدی إلا ما أخذت منه و هو لا یعلم. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «خذی ما یکفیک بالمعروف» «۲».

فیه من الفقه: القضاء علی الغائب، و کذلک ترجم علیه البخاری القضاء علی الغائب، و ترجم علیه أیضا من رأی للقاضی أن یحکم بعلمه فی أمر الناس إذا لم یخف الظنون و التهمهٔ، و کان أمرا مشهورا و أنه من منع أحدا حقه و ظفر له بمال فله أن یأخذ منه بقدر حقه بغیر علمه،

---

(۱) رواه أبو داود (۲۲۹۱) فی الطلاق. باب فی نفقهٔ المبتوتهٔ. و هو حدیث صحیح موقوف علی عمر رضی الله عنه.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۶/ ۳۹)، و البخاری رقم (۲۲۱۱ و ۵۳۷۰ و ۷۱۸۰)، و مسلم (۱۷۱۴) و (۷)، و أبو داود (۳۵۳۲) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۵

و فی هذا الوجه اختلاف بین أصحاب مالک. و فی الواضحهٔ: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم حکم بین علی بن أبی طالب و زوجته فاطمهٔ رضی اللّه عنهما حین اشتکیا إلیه الخدمهٔ، فحکم علی فاطمهٔ بالخدمهٔ الباطنهٔ: خدمهٔ البیت و حکم علی علی بالخدمهٔ الظاهرهٔ.

قال ابن حبیب: و الخدمهٔ الباطنهٔ: العجن، و الطبخ، و الفرش، و کنس البیت، و استقاء الماء، إذا کان الماء معها و عمل البیت کله.

و ذکر البخاری و مسلم و النسائی: أن فاطمهٔ أتت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم تشکو إلیه ما تلقی فی یدها من الرحا و بلغها أنه جاءه رقیق فلم تصادفه، فذکرت ذلک لعائشهٔ فلما جاء أخبرته عائشهٔ، قال علی:

فجاءنا و قد أخذنا مضاجعنا فذهبنا نقوم، فقال: «مکانکما»، فجاء فقعد بیننا حتی وجدت برد رجلیه علی بطنی فقال: «أ لا أدلکما علی ما هو خیر لکما مما سألتما إذا أخذتما مضاجعکما و آویتما إلی فراشکما فسبحا ثلاثا و ثلاثین، و حمدا ثلاثا و ثلاثین، و کبرا أربعا و ثلاثین، فهو خیر لکما من خادم». فما ترکتها بعد. قیل: و لا لیلهٔ صفین! قال: و لا لیلهٔ صفین «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الصداق و أقل ما یکون و ذکر صداق بناته و زوجاته علیه السلام

فی کتاب النسائی و مصنف عبد الرزاق و أبی داود: أن علی بن أبی طالب أصدق فاطمهٔ بنت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم درعه الحطمیهٔ «۲»، قال عکرمهٔ فی الواضحهٔ: فبیعت بخمسمائهٔ درهم. و فی غیر الواضحهٔ: فجعل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعضها فی طیب.

و فی مصنف عبد الرزاق أیضا: أن علی بن أبی طالب أصدق فاطمهٔ بنت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم اثنتی عشرهٔ أوقیهٔ «۳»، و ذکر النسائی عن علی بن أبی طالب أنه قال: جهز رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فاطمهٔ فی خمیل و تربهٔ و وسادهٔ أدم حشوها إذخر «۴». و ذکر ابن أبی زید أن ذلک النکاح کان فی السنهٔ الأولی من الهجرهٔ، و یقال فی السنهٔ الثانیهٔ علی رأس اثنین و عشرین شهرا، و لم یختلف أن بناء

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۱/ ۹۶)، و البخاری (۳۱۱۳ و ۵۳۶۱)، و مسلم (۲۷۲۷)، و أبو داود (۵۰۶۲) من حدیث علی بن أبی طالب

رضی الله عنه.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۱/ ۸۰) و (۳۶۰)، و الحمیدی (۳۸)، و النسائی (۶/ ۱۲۹ و ۱۳۰) من حدیث علی رضی الله عنه. و إسناده ضعیف. و رواه أبو داود (۲۱۲۶) من طریق کثیر بن عبید الحمصی حدثنا أبو حیوة عن شعیب بن أبی حمزة، حدثنی غیلان بن أنس حدثنی محمد بن عبد الرحمن بن ثوبان عن رجل أن علیا رضی الله عنه. و هذا إسناد ضعیف.

(۳) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۰۴۰۲) من حدیث صفوان بن سلیم: أن علیا أصدق فاطمة بنت رسول الله صلی اللّه علیه و سلم و ذکره. و هو حدیث مرسل.

(۴) رواه النسائی فی السنن (۶/ ۱۳۵) و (۳۳۸۴) من حدیث علی رضی الله عنه. و إسناده ضعیف.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۶

النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بعائشة کان فی السنة الأولی علی رأس ثمانیة أشهر من الهجرة فی شوال. و فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم جاءته امرأة فقالت: یا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: إنی قد وهبت نفسی لک. فقامت قیاما طویلا، فقام رجل فقال: یا رسول اللّه زوجنیها إن لم یکن لک بها حاجة. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هل عندک من شیء تصدقها إیاه؟» فقال: ما عندی إلا إزاری هذا. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «إن أعطیتها ایاه جلست بلا إزار لک فالتمس شیئا». فقال: ما أجد شیئا فقال: «التمس و لو خاتما من حدید»، فلم یجد شیئا، فقال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هل معک من القرآن شیء؟» قال: نعم سورة کذا و کذا لسور سماها، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «قد أنکحتها بما معک من القرآن» «۱».

یقال هذه المرأة کانت خولة بنت حکیم و یقال أم شریک.

و فیه من الفقه: أن السلطان ولیّ من لا ولیّ له.

و فیه إباحة النکاح بالعروض، و کذلک فی نکاح علی فاطمة رضی اللّه عنها.

و فیه إجازة الأجرة علی تعلیم القرآن، و هذا الحدیث منسوخ عند ابن حبیب. و قال غیره:

هذا من خواص النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و لم یأخذ به أحد من الصحابة و لا التابعین و لا الفقهاء غیر الشافعی، و لعل المرأة قد کانت تحفظ تلک السورة بعینها و هی إنما کانت رضیت بالنبیّ صلی اللّه علیه و سلم و له وهبت نفسها، و لم یتزوج أحد من الصحابة بأقل من خمسة دراهم، و هو عبد الرحمن بن عوف تزوج بزنة نواة من ذهب، و هی خمسة دراهم «۲». و ذکر ابن المنذر فی الأشراف أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم تزوج أم سلمة علی متاع یساوی عشرة دراهم. و فی وثائق ابن العطار: أربعمائة درهم. و فی النوادر و غیرها أن النبیّ علیه الصلاة و السلام تزوج أم حبیبة بنت أبی سفیان و أمهرها أربعة آلاف درهم.

و فیه أیضا أنه أمهرها أربعمائة دینار ذهبا.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی منع علی بن أبی طالب أن یتزوج علی فاطمة رضی اللّه عنها

فی البخاری و مصنف أبی داود و الواضحة: أن علی بن أبی طالب خطب ابنة أبی جهل بن هشام فاستأذن بنو هشام ابن المغیرة فی ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فلم یأذن لهم، و خرج النبیّ صلی اللّه علیه و سلم مغضبا حتی رقی المنبر، و اجتمع الناس إلیه، فحمد اللّه و أثنی علیه ثم قال: «أما بعد فإن بنی هشام ابن المغیرة استأذنونی فی أن ینکحوا ابنتهم علی بن أبی طالب فلا آذن لهم، ثم لا آذن إلا أن یرید ابن أبی طالب أن یطلّق ابنتی و ینکح ابنتهم، فإنما ابنتی بضعة منی یریبنی ما أرابها،

---

(۱) رواه البخاری (۲۳۱۰ و ۵۱۳۵)، و مسلم (۱۴۲۵)، و الموطأ (۲/ ۵۲۶)، و الترمذی (۱۱۱۴)، و النسائی (۶/ ۱۱۳) من حدیث سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۳/ ۲۲۷ و ۲۷۱)، و البخاری رقم (۵۱۵۵)، و مسلم (۱۴۲۷)، و أبو داود (۲۱۰۹)، و ابن حبان (۴۰۹۶) من حدیث أنس رضی الله عنه.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۷

و یؤذینی ما آذاها، و لن تجتمع بنت نبی اللّه مع بنت عدو اللّه. إنی أخاف أن تفتن فاطمة فی دینها، و إنی لست أحرّم حلالا، و لا أحلّ حراما، و لکن و اللّه لا تجتمع بنت رسول اللّه و ابنة عدو اللّه فی مکان واحد أبدا» «۱».

قال ابن حبیب: فإن احتج محتج فی إجازة اتخاذ الشروط بهذا الحدیث فلا حجة له فیه لأن هذا من خواص النبیّ صلی اللّه علیه و سلم.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المجوسی یسلم و المرأة تسلم قبل زوجها ثم یسلم

فی المدونة و غیرها: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال لغیلان بن سلمة الثقفی- حین أسلم و تحته عشر نسوة-: «اختر أربعا، و فارق سائرهن» «۲». و قال فیروز الدیلمی لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: إنی أسلمت و تحتی أختان، فقال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «طلق أیتهما شئت» «۳». و فی مصنف أبی داود: أن امرأة أسلمت علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و تزوجت فجاء زوجها إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: یا رسول اللّه إنی قد أسلمت و علمت بإسلامی. فانتزعها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من زوجها الآخر وردها إلی زوجها الأول «۴». معنی ذلک أنه ثبت ذلک عند رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المعترض و نکاح المتعة

فی الموطأ و البخاری و النسائی: أن رفاعة بن سموأل طلّق امرأته تمیمة بنت وهب ثلاثا فی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فنکحت عبد الرحمن بن الزبیر، فاعترض عنها فلم یستطع أن یمسّها ففارقها، فأراد رفاعة أن ینکحها و هو زوجها الأول الذی کان طلقها، فذکر ذلک لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فنهاه عن تزویجها و قال: «لا تحل لک حتی تذوق العسیلة» «۵». و فی غیر الموطأ: «حتی یذوق عسیلتها و تذوق عسیلته».

---

(۱) رواه البخاری (۵۲۳۰)، و مسلم (۲۴۴۹ و ۹۳)، و أبو داود (۲۰۷۱)، و ابن حبان (۶۹۵۵ و ۶۹۵۶) من حدیث المسور بن مخرمة رضی الله عنه.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۲/ ۱۴)، و الترمذی (۱۱۲۸)، و ابن ماجه (۵۳۳۵)، و الحاکم (۲/ ۱۹۲ و ۱۹۳) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما و هو حدیث صحیح.

(۳) رواه أبو داود (۲۲۴۳)، و الترمذی (۱۱۳۰)، و ابن ماجه (۱۹۵۱)، و ابن حبان (۴۱۵۵) من حدیث الضحاک بن فیروز عن أبیه و هو حدیث حسن.

(۴) رواه أبو داود (۲۲۳۹) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما و إسناده ضعیف.

(۵) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۵۳۱) (۱۴۹۲)، و البخاری (۲۶۳۹) فی الشهادات و (۵۷۹۲) فی اللباس، و مسلم (۱۴۳۳ و ۱۱۱)، و النسائی (۶/ ۹۳)، و الترمذی (۱۱۱۸) فی النکاح من حدیث عائشة رضی الله عنها.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۸

و فیه من الفقه: أن الزوجة إذا أتاها و هی نائمة لا تشعر، أو سعی إلیها لا تحس باللذة لم تحل للزوج الأول.

و فی الحدیث الثابت من طرق عن الربیع بن میسرة الجهنی عن أبیه قال: قدمنا مع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم مکة عام الفتح فأذن لنا

أن نستمتع من النساء، فانطلقت أنا و صاحب لی من بنی عامر إلی امرأهٔ کأنها بکرهٔ عیطاء «۱»، فعرضنا علیها أنفسنا ببردینا، قال: و علی صاحبی برد خیر من بردی، و أنا أشب منه فجعلت تنظر إلیّ و إلی صاحبی. فقال لها صاحبی: بردی خیر من برده، فقالت: قد رضیناه علی ما کان من برده. فمکثت معها ثلاثا ثم إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم نهی عن المتعهٔ بعد ثلاث و قال: «إن اللّه حرمها» «۲».

قال فی مسند ابن أبی شیبهٔ: «إلی یوم القیامهٔ. فمن کان عنده منهن شیء فلیدعها، و لا تأخذوا مما آتیتموهن شیئا» «۳». و فی حدیث شعبهٔ الذی أغرب به علی سفیان قال: فکان الأجل بینی و بینها: عشرهٔ أیام. قال: فبت عندها، ثم أصبحت غادیا فإذا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قائم بین الرکن و الباب، فکان من کلامه أن قال: «إنی کنت قد أذنت لکم فی الاستمتاع من هذه النسوهٔ و إن اللّه حرم ذلک إلی یوم القیامهٔ فمن کان عنده شیء فلیخل سبیلهن، و لا تأخذوا مما آتیتموهن شیئا» «۴». و اختلف الرواهٔ فی تحریم المتعهٔ فقیل: کان عام خیبر، و قیل: عام القضیهٔ سنهٔ سبع من الهجرهٔ. قال أبو عبید: و قال عام الفتح، و قال أبو عبید فی حدیثه قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «فما أحسب رجلا منکم یخلو بالمرأهٔ ثلاثا إلا ولّاها الدبر».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نکاحه میمونهٔ

فی البخاری و مسلم عن جابر بن زید قال: أخبرنا ابن عباس قال: تزوج النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و هو محرم «۵». و ذکر أیضا مسلم عن یزید بن الأصم: لما تزوجها النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بمکهٔ عام عمرهٔ القضیهٔ أبت حلال قال: و کانت خالتی و خالهٔ ابن عباس «۶»، و کذلک فی الواضحهٔ و غیرها: أنه کان

---

(۱) عیطاء- الشابهٔ القویهٔ- الطویلهٔ العنق فی اعتدال و حسن قوام.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۲/ ۴۰۴ و ۴۰۵)، و مسلم (۱۴۰۶ و ۲۴)، و أبو داود (۲۰۷۲ و ۲۰۷۳)، و ابن حبان (۴۱۴۶) من حدیث مسیرهٔ الجهنی رضی الله عنه.

(۳) رواه ابن أبی شیبهٔ (۴/ ۲۹۲)، و عبد الرزاق فی المصنف (۱۴۰۴۱) و إسناده صحیح.

(۴) رواه ابن حبان (۴۱۴۷)، و مسلم (۱۴۰۶ و ۲۱)، و الحمیدی (۸۴۷)، و ابن ماجه (۱۹۶۲) باب النهی عن نکاح المتعهٔ.

(۵) رواه البخاری (۵۱۱۴)، و مسلم (۱۴۱۰ و ۴۷) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۶) رواه مسلم (۱۴۱۱ و ۴۸)، و ابن ماجه (۱۹۶۴)، و ابن حبان (۴۱۳۶) من حدیث میمونهٔ رضی الله عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۶۹

حلالا و بنی بها بسرف. قال مالک رحمه اللّه فی کتاب ابن المواز: لما تزوجها النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بمکهٔ عام عمرهٔ القضیهٔ أبت قریش أراد أن یبتنی بها بمکهٔ فخرج فبنی بها بسرف «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی القسم بین الزوجات

فی الحدیث الثابت: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لما تزوج أم سلمهٔ و أقام معها ثلاثا، أراد الخروج، فأخذت بثوبه فقال: «لیس بک علی أهلک هوان فإن شئت سبّعت عندک و سبعت عندهن، و إن شئت ثلثت عندک». ثم درت فقالت بل ثلّث «۲». قال: و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یتحری العدل بین نسائه تکرما منه من غیر أن یکون ذلک واجبا علیه، لأن اللّه عز و جل قال فی کتابه: تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وَ تُؤْوِی إِلَیْکَ مَنْ تَشاءُ وَ مَنِ ابْتَغَیْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلا جُناحَ عَلَیْکَ [الأحزاب: الآیهٔ ۵۱].

و روی عن علی بن أبی طالب و ابن عباس و الضحاک أن هذه الآیهٔ نسخت الآیهٔ التی بعدها و هی قوله تعالی: لا یَحِلُّ لَکَ النِّساءُ مِنْ بَعْدُ وَ لا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْواجٍ [الأحزاب: الآیهٔ ۵۲].

و هـذا قلیل أن ینسخ الأول الثانی، و إنما الکثیر أن ینسخ الثانی الأول، و یشبه هذا النسخ نسخ الحول بالأربعهٔ أشهر و عشر فی سورهٔ البقرهٔ و هو قبله فی التلاوهٔ فی سورهٔ واحدهٔ.

و فی الموطأ و المدونهٔ عن ابن شهاب أن رافع بن خدیج تزوج جاریهٔ شابهٔ و عنده بنت محمد بن مسلمهٔ و کانت قد تخلت فاثر الشابهٔ فاستأذنت علیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «یا رافع اعدل بینهما و إلا ففارقها». فقال لها رافع فی آخر ذلک: إن أحببت أن تقری علی ما أنت علیه من الأثرهٔ قررت و إن أحببت فارقتک قال: فنزل القرآن: وَ إِنِ امْرَأَهٌ خافَتْ مِنْ بَعْلِها نُشُوزاً أَوْ إِعْراضاً فَلا جُناحَ عَلَیْهِما أَنْ یُصْلِحا بَیْنَهُما صُلْحاً وَ الصُّلْحُ خَیْرٌ [النّساء: الآیهٔ ۱۲۸]. قال فرضیت بذلک الصلح، و قرت معه «۳». و هذا لفظ المدونهٔ، و لم یقع فی الموطأ أن فی ذلک نزل القرآن و ذکره النحاس.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الرضاع بشهادهٔ امرأهٔ واحدهٔ

فی البخاری عن أم حبیبهٔ قالت: قلت: یا رسول اللّه هل لک فی بنت أبی سفیان؟ قال:

«فأفعل ما ذا؟» قلت: تنکح. قال: «أ تحبین؟» قلت: «لست لک بمخلیهٔ و أحبّ من شرکتنی فیک

---

(۱) رواه ابن حبان (۴۱۳۴)، و الترمذی (۸۴۵)، و البیهقی (۷/ ۲۱۱) و إسناده صحیح.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۶/ ۲۹۲)، و مسلم (۱۴۶۰ و ۴۱)، و أبو داود (۲۱۲۲)، و ابن ماجه (۱۹۱۷) من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها.

(۳) رواه مالک فی الموطأ (۱۵۵۷) من حدیث رافع بن خدیج الأنصاری. و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۰

أختی». قال: «إنها لا تحل لی»، قلت: بلغنی أنک تخطب درهٔ، قال: «أبنت أم سلمهٔ؟» قلت:

نعم، فقال: «لو لم تکن ربیبتی ما حلّت لی، إنها ابنهٔ أخی من الرضاعهٔ: أرضعتنی و أباها أبا سلمهٔ ثویبهٔ فلا تعرضن علی بناتکن و لا أخواتکن» «۱».

قال عروهٔ: و ثویبهٔ مولاهٔ لأبی لهب، کان أبو لهب أعتقها، و أرضعت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم. فلما مات أبو لهب أریه بعض أهله بشر خیبهٔ. قال: ما ذا لقیت؟ قال أبو لهب: لم ألق بعدهم غیر أنی سقیت فی هذه. یعنی فی ثویبه.

حدثنی عبید بن أبی مریم عن عقبهٔ بن الحارث قال: و قد سمعته من عقبهٔ، لکنی بحدیث عبید أحفظ. قال: تزوجت امرأهٔ فجاءتنا امرأهٔ سوداء فقالت: إنی قد أرضعتکما، فأتیت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقلت: تزوجت فلانهٔ بنت فلان فجاءتنا امرأهٔ سوداء فقالت: إنی قد أرضعتکما و هی کاذبهٔ، فأعرض عنی، فأتیت من قبل وجهه فقلت: إنها کاذبهٔ. قال: «کیف بها و قد زعمت أنها أرضعتکما دعها عنک» «۲».

و وقع فی المدونهٔ أن عمر بن الخطاب لم یجز شهادهٔ امرأهٔ واحدهٔ فی الرضاع. و أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أخبر عن رضاع امرأهٔ فتبسم و قال: «و کیف و قد قیل». و وقع أیضا فی البخاری: «کیف و قد قیل» ففارقها و نکحت زوجا غیره «۳».

---

(۱) رواه البخاری (۵۱۰۱) و (۵۱۰۶) من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه أحمد فی المسند (۱۶۱۴۸)، و البخاری (۵۱۰۴)، و أبو داود (۳۶۰۴)، و الترمذی (۱۱۵۱) من حدیث عبید بن أبی مریم رضی الله عنه.

(۳) رواه أحمد فی المسند (۱۶۱۴۹)، و البخاری (۸۸) فی العلم، و البغوء فی شرح السنهٔ (۲۲۸۶)، و النسائی فی الکبری (۶۰۲۷) من

حدیث عقبهٔ بن الحارث رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۱

کتاب الطلاق

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی طلاق الحائض

فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی عن ابن عمر أنه طلق امرأته و هی حائض علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فسأل عمر بن الخطاب عن ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «مره فلیراجعها ثم لیمسکها حتی تطهر، ثم تحیض، ثم إن شاء أمسک و إن شاء طلق قبل أن یمس.

فتلک العدّهٔ التی أمر اللّه عز و جل أن یطلق لها النساء». انتهی حدیث الموطأ «۱».

فی الکتب المذکورهٔ عن ابن عمر أنه قال: حسبت طلقهٔ. هکذا روی أصحاب نافع عنه عن ابن عمر «۲».

و روی الزهری عن محمد بن عبد الرحمن عن سالم عن أبیه و یونس بن جبیر عن ابن عمر.

و روی زید بن أسلم و ابن سیرین عن ابن عمر و ابن الزبیر عن عمر و سعید بن جبیر عن ابن عمر و أبو وائل عن ابن عمر قالوا فی روایتهم: «مره فلیراجعها و یمسکها حتی تطهر، ثم إن شاء أمسک و إن شاء طلق» «۳». و لم یقولوا ثم تحیض ثم تطهر و الزیادهٔ مقبولهٔ من الثقهٔ، وقع هذا الحرف من الحدیث فی کتاب مسلم و روایهٔ من زاد أصح.

و فیه من الفقه أن الرجعهٔ لا تصح بالوطء فإذا وطئها لم یجز أن یطلق فی طهر قد مسّ فیه، و أیضا فلو أمر بطلاقها إذا طهرت من تلک الحیضهٔ التی طلقها فیها کان کأنه قد أمر بارتجاعها لیطلقها فأشبهه النکاح إلی أجل. و روی قاسم بن أصبغ، عن إبراهیم بن عبد الرحیم، عن یعلی ابن عبد الرحمن الواسطی، عن عبد الحمید، عن محمد بن قیس، عن ابن عمر: أنه طلّق امرأته و هی حائض فأمره رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن یراجعها فإذا طهرت مسّها حتی إذا طهرت مرهٔ أخری إن شاء طلق، و إن شاء أمسک «۴». فزاد فی هذا الحدیث أن یمسها و لم یذکره أحد من أصحاب المصنفات إلا قاسم. و وقع فی مصنف عبد الرزاق عن ابن جریج عن أبی الزبیر عن ابن عمر أنه قال: ردّها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و لم یرها شیئا «۵». و تعلق بهذا بعض أصحاب الظاهر و رأوا أن الطلاق

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۱۶۵۵)، و البخاری (۵۲۵۱)، و مسلم (۱۴۷۱ و ۱).

(۲) رواه البخاری (۵۲۵۲)، و مسلم (۱۴۷۱ و ۴) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۳) رواه مسلم (۱۴۷۱ و ۱۴) فی الطلاق من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۴) ذکره عن قاسم بن أصبغ. و الإسناد ضعیف. و فیه من لم نقف له علی ترجمهٔ.

(۵) رواه عبد الرزاق (۱۰۹۶۰) و إسناده صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۲

فی الحیض لا یلزم إلا من طلّق ثلاثا أو آخر تطلیقهٔ فإنه یلزم بإجماع من العلماء کلهم.

و الصحیح ما ذکره البخاری و مسلم فی الحدیث أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ألزم ابن عمر الطلقهٔ الواحدهٔ التی طلق فی الحیض، لأن الرجعهٔ لا تکون إلا من طلاق. و قد قال صلی اللّه علیه و سلم: «مره فلیراجعها». و قد روی عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه قال: «من طلّق فی بدعهٔ ألزمناه بدعته» «۱»، فبطل بذلک قول من یقول: لا یلزم الطلاق فی الحیض.

و قال الشافعی فی قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «فتلک العدهٔ التی أمر اللّه أن یطلق لها النساء» دلیل علی أن العدهٔ هی القرء و

الطهر، و کذلک یقول مالک: إن الأقراء الأطهار. و وقع فی حدیث ابن عمر فی غیر المصنفات المذکورهٔ فی أول الباب مثل روایهٔ شعیب بن زریق: أن عطاء الخراسانی حدثهم عن الحسن قال: حدثنا عبد اللّه بن عمر أنه طلق امرأته و هی حائض ثم أراد أن یتبعها تطلیقتین عند القرأین فبلغ ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «یا ابن عمر ما هکذا أمرک اللّه، إنک قد أخطأت السنهٔ، و السنهٔ أن تستقبل الطهر فتطلق لکل قرء». فأمرنی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فراجعتها و قال:

«إذا هی طهرت فطلّق عند ذلک أو أمسک». فقلت: یا رسول اللّه لو کنت طلقتها ثلاثا کان لی أن أراجعها؟ فقال: «لا، کانت تبین، و یکون معصیهٔ» «۲». و تکلم أهل العلم فی شعیب بن زریق فضعفه بعضهم.

و وقع أیضا فی کتاب النسائی عن محمد بن عبد الرحمن مولی أبی طلحهٔ فی حدیث ابن عمر: فلیراجعها ثم لیطلقها و هی طاهر أو حامل «۳». قال النسائی: لا نعلم أحدا تابع محمد بن عبد الرحمن مولی أبی طلحهٔ علی قوله: أو حامل، و محمد بن عبد الرحمن لا بأس به. و فی مصنف أبی داود أن رکانهٔ طلق امرأته سهیمهٔ البتهٔ فأخبر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بذلک فقال للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «و اللّه ما أردت إلا واحدهٔ. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «و اللّه ما أردت إلا واحدهٔ؟» فقال رکانهٔ: و اللّه ما أردت إلا واحدهٔ، فردها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۴». و عن عبد اللّه بن الولید عن إبراهیم عن داود عن عبادهٔ بن الصامت قال: طلق جدی امرأهٔ له ألف تطلیقهٔ فانطلقت به إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فذکرت له ذلک فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «ما اتقی اللّه جدک أما ثلاث فله و أما تسعمائهٔ و سبع و تسعون فعدوان و ظلم إن شاء عذبه و إن شاء غفر له» «۵».

---

(۱) رواه البیهقی فی السنن (۷/ ۳۲۷) من حدیث معاذ رضی الله عنه و إسناده ضعیف.

(۲) رواه البیهقی فی السنن (۷/ ۳۳۴)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۴/ ۳۳۶) و قال: رواه الطبرانی و فیه علی بن سعید الرازی قال الدارقطنی: لیس بذاک. و عظمه غیره و بقیهٔ رجاله ثقات من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۳) رواه مسلم (۱۴۷۱ و ۵)، و الترمذی (۱۱۷۶)، و النسائی فی السنن (۳۳۹۷) و (۶/ ۱۴۱) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۴) رواه أبو داود (۲۲۰۶)، و الترمذی (۱۱۷۷) فی الطلاق و إسناده ضعیف.

(۵) ذکره السیوطی فی الدر المنثور (۱/ ۲۸۶) من حدیث عبادهٔ بن الصامت. و إسناده ضعیف.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الخلع

فی الموطأ و البخاری و النسائی: أن حبیبهٔ بنت سهل کانت تحت ثابت بن قیس بن شمّاس، و أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خرج إلی الصبح، فوجد حبیبهٔ بنت سهل عند بابه فی الغلس، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «من هذه؟» قالت: أنا حبیبهٔ بنت سهل. قال: «ما شأنک؟» قالت: لا أنا و لا ثابت ابن قیس لزوجها، فلما جاء زوجها ثابت بن قیس قال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هذه حبیبهٔ بنت سهل قد ذکرت ما شاء اللّه أن تذکر»، فقالت حبیبهٔ: یا رسول اللّه کل ما أعطانی عندی، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لثابت: «خذ منها»، فأخذ منها، و جلست فی أهلها «۱».

هذا اللفظ فی الموطأ و النسائی، و الذی وقع فی البخاری و مسلم: أن امرأهٔ ثابت بن قیس ابن شماس قالت: ما أعتب علیه فی خلق و لا دین و لکنی أکره الکفر فی الإسلام. قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أ تردین علیه حدیقته؟» قالت: نعم. قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «اقبل الحدیقهٔ و طلقها تطلیقهٔ» «۲».

و الذی وقع فی الحدیث الأول: و جلست فی أهلها یقال: إنه من لفظ المحدّث، و یحتمل أنه کان سکناها معه قبل الخلع فی أهلها، و یحتمل أن تکون جلست فی أهلها، و لم تعتد فی البیت الذی کان یسکن زوجها لخیفهٔ شر یقع بینها و بین أهلها، أو لغیر ذلک من

العذر.

و وقع فی کتاب ابن المنذر: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أمرها أن تعتد بحیضهٔ واحدهٔ. و قال به عثمان بن عفان، و عبد اللّه بن عمر، و به أخذ ابن المنذر، و الذی علیه الأکثر: أن عدتها کعدهٔ المطلقهٔ ثلاثهٔ قروء، و فی مصنف ابن السکن: أن ثابت بن قیس بن شماس ضرب امرأته فکسر یدها، و هی حبیبهٔ بنت عبد اللّه بن أبی، فأتی بها أخوها یشتکیه إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فبعث إلی ثابت فقال: «خذ الذی لها علیک و خل سبیلها». قال: نعم. فأمرها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن تتربص حیضهٔ واحدهٔ و تلحق بأهلها «۳».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمهٔ تعتق تحت زوج

فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی عن عائشهٔ أم المؤمنین أنها قالت: کانت فی بریرهٔ ثلاث سنن، فکانت إحدی السنن أنها عتقت فخیّرت فی زوجها، و قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «الولاء

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۱۶۱۰) باب ما جاء فی الخلع، و أبو داود (۲۲۲۷)، و النسائی (۶/ ۱۶۹) فی الخلع. و إسناده صحیح.

(۲) رواه البخاری (۵۲۷۳)، و ابن ماجه (۲۰۵۶)، و النسائی (۶/ ۱۶۹) و رواه البخاری مرسلا و موصولا.

و وصله الإسماعیلی أیضا.

(۳) رواه أبو داود رقم (۲۲۲۸) باب فی الخلع. من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها. و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۴

لمن أعتق»، و دخل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و البرمهٔ تفور بلحم فقرّب إلیه خبز و أدم من أدم البیت فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أ لم أر برمهٔ فیها لحم؟» فقالوا: بلی یا رسول اللّه و لکنه لحم تصدق به علی بریرهٔ و أنت لا تأکل الصدقهٔ، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هو علیها صدقهٔ و هو لنا هدیهٔ» «۱».

و فی الواضحهٔ و غیرها کان فی بریرهٔ: أربع سنن. فذکر هذه الثلاث، و الرابعهٔ أمرها أن تعتد بثلاث حیض. و قال أحمد بن خالد: الرابعهٔ أن بیعها لم یکن طلاقا.

و وقع فی الکتب الثلاثهٔ البخاری و مسلم و النسائی: أن زوج بریرهٔ کان عبدا أسود یقال له «۲»: مغیث. و فی روایهٔ أخری فی الکتب بعینها: أن زوجها کان حرا. و قال عروهٔ: لو کان حرا ما خیّرت فیه، و الأول أکثر فی الروایهٔ، و الأصح أنه کان عبدا.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المرأهٔ تقیم شاهدا عدلا علی طلاق زوجها و الزوج منکر

روی أحمد بن خالد عن ابن أبی وضّاح عن ابن أبی مریم، عن عمرو بن أبی سلمهٔ، عن زهیر بن محمد، عن ابن جریج، عن عمرو بن شعیب، عن أبیه، عن جده عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال:

«إذا ادعت المرأهٔ طلاق زوجها، فجاءت علی ذلک بشاهد واحد عدل استحلف زوجها، فإن حلف بطلت عنه شهادهٔ الشاهد، و إن نکل فنکوله بمنزلهٔ شاهد آخر و جاز طلاقه» «۳». قال ابن أبی مریم: کنت أقول بقول ابن القاسم حتی وجدت الأثر عن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأخذت به، و هو قول أشعب و روایته عن مالک.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التخییر

فی المدونهٔ و غیرها عن عائشهٔ أم المؤمنین أنها قالت: لما أمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بتخییر أزواجه بدأ بی فقال: «إنی ذاکر

لک أمرا فلا علیک ألّا تستعجلی حتی تستأذنی أبویک»، قالت: و قد علم أن أبوای لم یکونا لیأمرانی بفراقه، ثم قرأ: یا أَیُّهَا النَّبِیُّ قُلْ لِأَزْواجِکَ إِنْ کُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَیاهَ الدُّنْیا وَ زِینَتَها فَتَعالَیْنَ أُمَتِّعْکُنَّ وَ أُسَرِّحْکُنَّ سَراحاً جَمِیلًا (۲۸) وَ إِنْ کُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الدَّارَ الْآخِرَهَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِناتِ مِنْکُنَّ أَجْراً عَظِیماً (۲۹) [الأحزاب: الآیهٔ ۲۸، ۲۹]. فقلت

---

(۱) رواه البخاری (۵۲۷۹)، و مسلم (۱۵۰۴)، و الموطأ (۱۶۰۵)، و النسائی (۶/ ۱۶۲ و ۱۶۳). من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه البخاری (۵۲۸۲) من حدیث ابن عباس رضی اللّه عنهما.

(۳) رواه ابن ماجه (۲۰۳۸)، و الدارقطنی (۴/ ۶۴ و ۱۶۶) من حدیث عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده.

و إسناده ضعیف.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۵

له: فی هذا أستأمر أبوای؟ فإنی أرید اللّه، و رسوله، و الدار الآخرهٔ. قالت عائشهٔ: ثم فعل أزواج النبیّ- علیه الصلاهٔ و السلام- مثل ما فعلت فلم یکن ذلک طلاقا «۱».

و قال ربیعهٔ و ابن شهاب: و کانت فاطمهٔ بدنهٔ. قال عمرو بن شعیب: و هی ابنهٔ الضحاک العامری رجعت إلی أهلها، و قیل: إنه لم یکن دخل بها. قال ابن حبیب: قد کان دخل بها- و اسمها فاطمهٔ- فکانت تلقط بعد ذلک البعر و تقول: أنا الشقیهٔ. هذا قول أکثر العلماء إذا خیرات المرأهٔ فاختارت زوجها أنه لا یکون طلاقا حتی تختار الطلاق، و روی ذلک عن عمر بن الخطاب، و زید بن ثابت، و ابن مسعود، و غیرهم.

و اختلف فی ذلک عن علی بن أبی طالب فروی عنه مثل ذلک، و روی عنه: إذا اختارت زوجها فهی واحدهٔ، و إن اختارت نفسها فهی البتهٔ، و ذکر عنه عبد الرزاق: إذا اختارت نفسها فهی واحدهٔ بائنهٔ، و إن اختارت زوجها فهی واحدهٔ و تملک الرجعهٔ «۲».

و ذکر ابن سلام فی تفسیره عن قتادهٔ، و مصنف عبد الرزاق عن الحسن: أن اللّه عز و جل إنما خیرهن بین الدنیا و الآخرهٔ و لم یخیرهن فی الطلاق «۳».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی یمینه فیمن حرم ملک الیمین

فی معانی الزجاج و النحاس: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم کان یمکث عند زینب ابنهٔ جحش، و یشرب عندها عسلا فقالت عائشهٔ: فتواصیت أنا و حفصهٔ أینا جاءها فلتقل: إنی أجد منک ریح مغافیر.

قال الزجاج: و هو صمغ متغیر الرائحهٔ، و قیل: إنه بقلهٔ. و فی غیر الکتابین و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یکره أن یوجد منه ریح، فجاء رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی دارها فقالت: یا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إنی أشم منک ریح المغافیر، ثم جاء إلی الأخری فقالت له مثل ذلک. فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «قد کان ذلک و لا أعود» «۴». قال النحاس و الزجاج: إنه حرّمه. و قیل: إنه حلف علی ذلک، و جاء فی التفسیر و هو الأکثر.

و ذکر النحاس أیضا أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم خلا بجاریته ماریهٔ أم إبراهیم فی یوم عائشهٔ. قال النحاس: فی بیت حفصهٔ، فوقفت علی الباب و هو مغلق فجلست حتی فتح الباب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم

---

(۱) رواه البخاری (۴۷۸۵ و ۴۷۸۶)، و مسلم (۱۴۷۵)، و الترمذی (۳۲۰۲)، و النسائی (۶/ ۱۵۹ و ۱۶۰) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۱۹۷۴) من حدیث علی رضی الله عنه موقوفا علیه و إسناده صحیح.

(۳) رواه عبد الرزاق فی المصنف رقم (۱۱۹۸۳) من حدیث الحسن رضی الله عنه موقوفا علیه.

(۴) رواه البخاری (۴۹۱۲)، و أبو داود (۳۷۱۴)، و البیهقی فی السنن (۷/ ۳۵۳) من حدیث عائشة رضی الله عنها.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۶

قال النحاس: فقالت حفصة: حقّرتنی یا رسول اللّه، و قال غیره قالت: یا رسول اللّه أ ما کان فی نسائک أهون علیک منی! فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا تخبری عائشة بذلک»، فقالت له: لست أفعل، و حرم ماریة علی نفسه «۱». و قیل: إنه حلف علی ذلک أیضا فأعلمت حفصة عائشة الخبر و استکتمتها إیاه فأطلع اللّه عز و جل نبیه علی ذلک قال اللّه عز و جل: وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِیُّ إِلی بَعْضِ أَزْواجِهِ حَدِیثاً فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَ أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَیْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ [التّحریم: الآیة ۳]. و قرئت «عرف ببعضه، و أعرض عن بعض». فأعلم اللّه عز و جل أن التحریم علی هذا التفسیر لا یحرّم فقال لنبیه صلی اللّه علیه و سلم: یا أَیُّهَا النَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَکَ تَبْتَغِی مَرْضاتَ أَزْواجِکَ [التّحریم: الآیة ۱]. فلم یجعل اللّه لنبیه أن یحرم ما أحل اللّه له، فعلی التفسیرین لیس لأحد أن یحرم ما أحل اللّه له، فقال اللّه عز و جل: قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَکُمْ تَحِلَّةَ أَیْمانِکُمْ [التّحریم: الآیة ۲] «۲»، یعنی الکفارة لأنه قد روی أنه مع ذلک التحریم حلف. و قال قوم: إن الکفارة کفارة التحریم، قال المفضل: و قاله قتادة.

و روی عن ابن عباس أنه قال: الحرام یمین «۳». و قاله الحسن و إبراهیم و قال مسروق:

حلف رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ألا یقربها و هی علیّ حرام فنزلت الکفارة لیمینه ألا یقربها، و أمر أن لا یحرم ما أحل اللّه. و قال الشافعی أیضا و کذلک روی مالک عن زید بن أسلم فی تفسیرها، و فی تفسیر ابن سلام: قد فرض اللّه لکم تحلة أیمانکم یعنی ما فی سورة المائدة قوله تعالی:

فَکَفَّارَتُهُ إِطْعامُ عَشَرَةِ مَساکِینَ «۴».

و قال الحسن: التحریم فی الإماء یمین و فی الحرائر طلاق. قال الفراء: عتق رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم رقبة فی ماریة، و هذا فی الأمة فأما فی الحرة فإذا قال لها: أنت حرام، فهی عند مالک و أصحابه ثلاث إذا دخل بها و لا ینوی. و قال أهل الکوفة: إن نوی الطلاق فهی تطلیقة بائنة.

و قال الشافعی: هی طالق تطلیقة یملک الرجعة، و إن أراد الیمین فهی یمین. و قال الفراء فی قراءة من قرأ عرف بعضه: یقولون غضب منه و جازی علیه کما یقول للرجل هی إلیک و اللّه لأعرفن لک ذلک و قد لعمری جازی حفصة بطلاقها. و قال الحسن: عرف بعضه أقر ببعضه یعنی

---

(۱) رواه الدارقطنی (۴/ ۴۲) و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۵/ ۱۷۸) و قال: رواه الطبرانی و فیه إسماعیل ابن عمرو البجلی ضعیف. و الضحاک بن مزاحم لم یسمع من ابن عباس. و بقیة رجاله ثقات نقول إسناده ضعیف. و منقطع و له شواهد.

(۲) رواه الدارقطنی (۴/ ۴۲) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما. و له شواهد و هو حدیث صحیح بشواهده.

(۳) رواه الدارقطنی (۴/ ۴۲) فی السنن من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما موقوفا علیه.

(۴) ذکره القرطبی فی تفسیر سورة التحریم (ج/ ۱۸/ ۱۱۸) و قال: رواه ابن وهب عن مالک عن زید بن أسلم موقوفا علیه.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۷

ما کان منه إلی ماریة و أعرض عن بعض ما کان إلی حفصة أن تکتم علیه: أن الخلیفة من بعده أبو بکر ثم بعده عمر.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن طلق دون الثلاث ثم راجعها بعد زوج أنها علی بقیة الطلاق

فی مصنف عبد الرزاق، و مالک، و سفیان بن عیینة عن الزهری عن ابن المسیب و حمید بن عبد الرحمن، و عبید اللّه بن عبد اللّه بن

عتبـهٔ، و سـلیمان بن یسـار کلهم یقولون: سـمعت أبـا هریرهٔ یقول: سـمعت عمر یقول: أیما امرأهٔ طلقها زوجها تطلیقـهٔ أو تطلیقتین، ثم ترکها حتی تنکح زوجا غیره فیموت عنها أو یطلقها، ثم ینکحها زوجها الأول فإنها عنده علی ما بقی من طلاقها «۱».

و عن علی بن أبی طـالب، و أبی بن کعب: مثـل قول عمر. و عن عمران بن الحصـین، و أبی هریرهٔ مثله. و ابن المبارک عن عثمان بن مقسم: أنه أخبره أنه سـمع أبیّ بن کعب یحدث عن رجل من قومه عن رجل من أصـحاب النبیّ صـلی اللّه علیه و سلم قضی فیها: أنها علی ما بقی من الطلاق. و بهذا أخذ مالک.

و ذکر أیضا عبد الرزاق عن ابن التیمی عن أبیه عن أبی مخلد عن ابن عباس و شریح قالا:

نکـاح جدیـد، و طلاـق جدیـد. و عن ابن عمر و ابن عباس مثله، و عن ابن مسـعود و عطاء مثله، «و قال» الثوری و معمر: قول الفریقین کلیهما إن لم یصبها الآخر فهی علی ما بقی من الطلاق.

قال معمر: قاله النخعی و لم أسمع فیه اختلافا و هو فقه حسن.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الحضانهٔ و أن الأم أحق بالولد و أن الخالهٔ بمنزلهٔ الأم

فی مصـنف عبد الرزاق عن عبد اللّه بن عمرو بن العاصـی: أن امرأهٔ طلقها زوجها، و أراد أن ینتزع ولدها منها، فجاءت النبیّ صلی اللّه علیه و سـلم فقالت: یا رسول اللّه إن ابنی هذا کان بطنی له وعاء، و ثدیی له سقاء، و فخذی له حواء، و إن أباه طلقنی و أراد أن ینتزعه منی، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم:

«أنت أحق به ما لم تتزوجی» «۲». و فی المدونهٔ مثله، و فی مصنف عبد الرزاق عن أبی هریرهٔ:

کانت أم و أب یختصمان فی ابن لهما فقالت للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم: إن زوجی یرید أن یذهب بابنی، و قد

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۱۶۹۴) موقوفا علی عمر رضی اللّه عنه. قال مالک: تلک السنهٔ التی لا خلاف فیها.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصـنف (۱۲۵۹۶ و ۱۲۵۹۷)، و البیهقی فی السـنن (۸/ ۵)، و الدارقطنی (۲/ ۱۵۵) بلفـظ المؤلف و رواه أبو داود (۲۲۷۶)، و الحاکم (۲/ ۲۰۷) بنحوه. و صححه و وافقه الذهبی.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۸

أسـقانی من بئر أبی عتبـهٔ. فقال النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم: «یا غلام هـذا أبوک و هـذه أمک فخـذ بیـد أیهما شـئت»، فأخـذ بید أمه فانطلقت به «۱».

و فی البخاری و مسـلم: أن النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم لما اعتمر عمرهٔ القضاء، و انقضـی الأجل الذی کان قاضی علیه أهل مکهٔ، أتوا علیا فقـالوا: قـل لصاحبـک أخرج عنا، فخرج النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم فتبعته ابنـهٔ حمزهٔ تنادی: یا عم، فتناولها علی و قال لفاطمـهٔ: دونک ابنـهٔ عمک، فاختصم فیها علی و زیـد و جعفر فقال علی: أنا آخـذها و هی ابنـهٔ عمی، و قال جعفر: ابنهٔ عمی و خالتها تحتی، و قال زید:

بنت أخی، فقضـی بها النبیّ صـلی اللّه علیه و سلم لخالتها و قال: «الخالهٔ بمنزلهٔ الأم»، و قال لعلی: «أنت منی و أنا منک»، و قال للآخر: «أشبهت خلقی و خلقی»، و قال لزید: «أنت أخونا و مولانا» «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الظهار و بیان ما أنزل اللّه عز و جل فیه

من معـانی الزجـاج و غیرهـا: أن خولـهٔ بنت ثعلبـهٔ الأنصاریـهٔ جاءت إلی النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم فقالت: یا رسول اللّه إن أوس بن الصـامت تزوجنی و أنا شابـهٔ مرغوب فیّ، فلما خلا سـنی و نثرت بطنی- أی کثر ولـدی- جعلنی علیه کأمّه. فقال رسول اللّه صـلی اللّه

علیه و سلم: «ما عندی فی أمرک شیء»، فشکت إلی اللّه عز و جل و قالت: اللهم إنی أشکو إلیک. و روی أنها قالت للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم فیما قالت: إن لی صبیهٔ صغارا إن ضممتهم إلیّ جاعوا، فأنزل اللّه عز و جل کفارهٔ الظهار «۳».

و ذکر المفضل أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال له: «هل تستطیع أن تعتق رقبهٔ؟» قال: لا و اللّه، قال:

«فهل تستطیع أن تصوم شهرین متتابعین؟» قال: لا و اللّه، قال: «فهل تستطیع أن تطعم ستین مسکینا؟» قال: لا و اللّه ما عندی، فأعانه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بخمسهٔ عشر صاعا، و أعانه آخر بخمسهٔ عشر صاعا، فأعطاها ستین مسکینا لکل مسکین نصف صاع «۴». و فی حدیث آخر أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال لعلی:

«ائتنی بمکتل فیه ستون مدا من تمر»، فأتاه فقال: «أطعمه ستین مسکینا عن نفسک و أهلک».

قال أوس: بأبی و أمی أنت یا رسول اللّه ما یمسی و لا یصبح أحد أحق بهذا المکتل منی و من أهلی، فضحک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و قال: «کله أنت و أهلک» «۵».

---

(۱) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۲۶۱۱)، و الترمذی (۱۳۵۷)، و سعید بن منصور (۲۲۶۱) من حدیث أبی هریرهٔ رضی اللّه عنه و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه البخاری (۲۶۹۹) و (۴۲۵۱)، و مسلم (۱۷۸۳) من حدیث البراء رضی الله عنه.

(۳) رواه ابن ماجه (۲۰۶۳)، و الحاکم فی المستدرک (۲/ ۴۸۱) و صححه و وافقه الذهبی. من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۴) رواه الدارقطنی فی السنن (۳/ ۳۱۶) و أبو داود بنحوه (۲۲۱۴) من حدیث خولهٔ بنت مالک رضی الله عنها. و إسناده حسن.

(۵) رواه البیهقی فی السنن (۷/ ۳۹۲)، و أبو داود مختصرا (۲۲۱۷) و هو حدیث حسن بشواهده.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۷۹

و فی المدونهٔ و غیرها: کان الطعام الذی أعطاه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم شعیرا «۱». قال مالک: إطعام الظهار مد بمد هشام و هو مدان إلا ثلث بمد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم. و قال الشافعی: مد لکل مسکین حنطهٔ أو غیرها. و قال أبو حنیفهٔ: نصف صاع من حنطهٔ أو دقیق أو صاع من تمر أو شعیر، و حجهٔ الشافعی: الحدیث الآخر، و حجهٔ أبی حنیفهٔ: الحدیث الأول، و کذلک اختلفوا فی عتق رقبهٔ غیر مؤمنهٔ، فقال مالک و الشافعی: لا یجزئ إلا مؤمنهٔ، و قال أبو حنیفهٔ: یجزئ الیهودی و النصرانی.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی اللعان و إلحاق الولد بأمه

فی الموطأ و البخاری و النسائی عن الزهری: أن سهل بن سعد الساعدی أخبرهم: أن عویمر العجلانی جاء إلی عاصم بن عدی الأنصاری فقال له: أ رأیت رجلا وجد مع امرأته رجلا أ یقتله فتقتلونه أم کیف یفعل؟ سل لی یا عاصم عن ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فسأل عن ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فکره علیه السلام مسألهٔ السائل حتی کبر علی عاصم ما سمع من رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فلما رجع عاصم إلی أهله جاءه عویمر فقال: یا عاصم ما ذا قال لک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی المسألهٔ التی سألته عنها؟ فقال عاصم لعویمر: لم تأتنی بخیر قد کره رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم المسألهٔ التی سألته عنها.

فقال عویمر: و اللّه لا أنتهی حتی أسأله عنها. فأقبل عویمر حتی أتی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم وسط الناس فقال: یا رسول اللّه أ رأیت رجلا وجد مع امرأته رجلا أ یقتله فتقتلونه أم کیف یفعل؟ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «قد أنزل اللّه فیک و فی صاحبتک».

و فی البخاری: «قد قضی اللّه فیک و فی امرأتک فاذهب فأت بها». قال سهل: فتلاعنا، زاد فی البخاری: فی المسجد و أنا مع الناس عند رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فلما فرغا من تلاعنهما قال عویمر: کذبت علیها یا رسول اللّه إن أمسکتها، فطلقها ثلاثا قبل أن یأمره النبیّ صلی اللّه علیه و سلم. قال مالک: قال ابن شهاب: فکانت تلک بعد سنهٔ المتلاعنین «۲». قال ابن شهاب: و فی البخاری و

کـان ابنها یـدعی بها، ثم جرت السـنهٔ فی میراثه أنه یرثها و ترث منه ما فرض اللّه لها «۳». و قال سـهل عن النبیّ صـلی اللّه علیه و سلم «إن جاءت به أحمر قصیرا کأنه و حرهٔ «۴» فلا أراها إلا قـد صدقت و کذب علیها، و إن جاءت به أسود أعین ذا ألیتین فلا أراها إلا قد صدق علیها».

فجاءت به علی المکروه «۵». و فی کتاب الخطابی: «و إن جاءت به أسحم أحتم فهو للمکروه».

---

(۱) رواه البیهقی فی السـنن (۷/ ۳۹۲ و ۳۹۳). و قال: و روینا عن عبـد الرحمن بن أبی لیلی أعانه النبی صـلی اللّه علیه و سـلم بخمسـهٔ عشـر صاعا. من شـعیر- و قال أبو زید المدنی: أن امرأهٔ جاءت بشطر أوسق من شعیر فأعطاه النبی صلی اللّه علیه و سلم- و قال البیهقی فهذه روایات مختلفهٔ و أکثرها مرسلهٔ.

(۲) رواه البخاری مختصرا (۴۲۳ و ۴۷۴۵ و ۵۲۵۹)، و مسلم (۱۴۹۲) فی أول اللعان- و أبو داود (۲۲۴۵) فی الطلاق من حدیث سهل بن سعد الساعدی.

(۳) رواه البخاری (۴۷۴۶) من حدیث سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه.

(۴) الوحرهٔ- بفتحات دویبهٔ صغیرهٔ تلزق بالأرض.

(۵) رواه البخاری (۴۷۴۵ و ۴۷۴۶) من حدیث سهل بن سعد رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص: ۸۰

الأحتم الأسود، و منه سمی الغراب حاتما لسواده، و قیل: سمی حاتما لأنه یحتم بالفراق.

و فی البخـاری عن ابن عمر: أن النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم قـال لهمـا: «حسابکمـا علی اللّه أحـدکما کـاذب، فهل منکما تائب؟» قال ذلک ثلاث مرات ففرق رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۱» بینهما.

و فی المسـتخرجهٔ فی سماع أصبغ أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال للرجل قبل اللعان: «اتق اللّه أنزع عما قلت تجلد و تتوب إلی اللّه یتوب اللّه علیـک». فقـال: لاـ و الـذی بعثـک بالحق أربع مرات یرددها علیه رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم، ثم أقبل علی المرأهٔ فقال: «یا فلانـهٔ اتقی اللّه و بوئی بـذنبک یرحمک اللّه أو تتوبی إلی اللّه یتوب اللّه علیک»، فقالت: لا و الـذی بعثک بالحق لقد کذب فقال لها ذلک أربع مرات، فنزل القرآن: وَ الَّذِینَ یَرْمُونَ أَزْواجَهُمْ وَ لَمْ یَکُنْ لَهُمْ شُـهَداءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهادَهُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهاداتٍ بِاللَّهِ [النّور: الآیهٔ ۶]. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «یا فلان قم فتشهد». قال: أقول ما ذا یا رسول اللّه؟

قال: «قل: أشـهد باللّه أنی لمن الصادقین» أربع مرات، ثم قال له: «خمس» قال له: یا رسول اللّه فما ذا أقول؟ قال: «قل لعنـهٔ اللّه علیّ إن کنت من الکاذبین»، ثم دعا المرأهٔ فقال أ تشـهدین أو نرجمک؟ قالت: بل أشـهد قال: قولی أشـهد باللّه إنه لمن الکاذبین أربع مرات، ثم: «خمّسی» قالت: یا رسول اللّه ما أقول؟ قال: «قولی: غضب اللّه علیّ إن کان من الصادقین»، ففعلت فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «قوما فقد فرقت بینکما، و وجبت النار لأحدکما، و الولد للمرأهٔ».

و فی مصنف أبی داود: فلما التعنت المرأهٔ أربعا. و بقیت الخامسهٔ قیل لها: اتقی اللّه هذه الموجبهٔ توجب علیک العذاب، فتلکأت ساعهٔ ثم قالت: و اللّه لا أفضح قومی. فشـهدت الخامسهٔ، ففرق رسول اللّه بینهما و قضـی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن لا یدعی ولدها لأب و لا ترمی و لا یرمی ولدهما، و من رماها أو رمی ولدها فعلیه الحد، و قضی ألّا بیت لها و لا قوت من أجل أنهما مفترقان من غیر طلاـق و لاـ متوفی عنهـا، و قـال: «إن جاءت به أصـیهب أوشـح أثیبـج حمش الساقین فهو لهلال بن أمیـهٔ، و إن جاءت به أورق أجعد جمالیا خدلج الساقین سابغ الألیتین فهو للذی رمیت به». فجاءت به علی المکروه «۲».

قال عکرمهٔ فکان بعد ذلک أمیرا علی مصر و لا یدعی لأب.

و فی البخـاری: أن عـاصم بن عـدی لاعن أیضا زوجته و قال: ما ابتلیت بهـذا الأمر إلا بکلام تکلمات «۳». و فی غیر البخـاری: و کان

سهل بن سعد إذ حضر ذلک ابن خمس عشرهٔ سنهٔ، و عاش بعد ذلک خمسا و ثمانین سنهٔ، و مات ابن مائهٔ سنهٔ، و هو آخر من مات بالمدینهٔ من أصحاب النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و لم یکن بالمدینهٔ بعد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لعان إلا فی أیام عمر بن عبد العزیز رحمه اللّه.

---

(۱) رواه البخاری (۵۳۱۱ و ۵۳۵۰) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۲) رواه أبو داود (۲۲۵۶) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما و إسناده ضعیف.

(۳) رواه البخاری (۵۳۱۰) من حدیث ابن عباس رضی اللّه عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۱

کتاب البیوع

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی السلم و الربا و بیع النخل إذا أبرت و اختلاف المتبایعین و الخیار

فی البخاری و مسلم عن ابن عباس قال: قدم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم المدینهٔ و هم یسلفون فی البسر «۱» السنتین و الثلاث «۲». زاد فی الدلائل الأصیلی: فنهاهم.

و فی مصنف أبی داود: سلف رجل إلی رجل فی نخل فلم تخرج النخلهٔ تلک السنهٔ شیئا، فاختصما إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال: «بم تستحل ماله؟» أردد علیه ماله، ثم قال: «لا تسلفوا فی النخل حتی یبدو صلاحه» «۳».

قال فی الکتابین و الدلائل: «من أسلف فلیسلف فی کیل معلوم، أو وزن معلوم إلی أجل معلوم» «۴».

و فی الکتابین عن ابن عمر قال: رأیت الناس یضربون علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إذا اشتروا الطعام خوفا أن یبیعوه فی مکانهم حتی یؤووه إلی رحالهم، و فی کتاب النسائی مثله «۵».

و فی الموطأ و البخاری: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعث عاملا له إلی خیبر هکذا فقال: لا و اللّه یا رسول اللّه إنا لنأخذ الصاع من هذا بالصاعین و الصاعین بالثلاثهٔ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا تفعل بع الجمیع بالدراهم ثم ابتع بالدراهم جنیبا». و فی البخاری و قال فی المیزان مثل ذلک. و فی مسلم مثله و زاد فی کتاب مسلم فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هذا عین الربا» «۶».

و فی حدیث آخر: «هذا الربا فردوه، ثم بیعوا لنا تمرا و اشتروا لنا من هذا» «۷».

و فی موطأ مالک عن یحیی بن سعید أنه قال: أمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم السعدین أن یبیعا آنیهٔ من

---

(۱) البسر: هو البلح قبل أن یرطب.

(۲) رواه البخاری (۲۲۳۹)، و مسلم (۱۶۰۴)، و أبو داود (۳۴۶۳) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۳) رواه أبو داود (۳۴۶۷) من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما. و إسناده ضعیف.

(۴) رواه البخاری (۲۲۴۰)، و مسلم (۱۶۰۴) و (۱۲۷) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۵) رواه البخاری (۲۱۳۱)، و مسلم (۱۵۲۶) و (۳۸) من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما.

(۶) رواه البخاری (۲۳۰۱ و ۲۲۰۲)، و مسلم (۱۵۹۳)، و الموطأ (۲/ ۶۲۳).

(۷) رواه مسلم (۱۵۹۳) و (۹۷) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۲

المغانم من ذهب أو فضهٔ، فباعا کل ثلاثهٔ عینا بأربعهٔ عینا أو کل أربعهٔ وزنا بثلاثهٔ وزنا. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: أربیتما فردّا «۱».

و فی کتاب مسلم: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أتی یوم خیبر بقلادهٔ فیها خرز و ذهب- و هی من المغانم تباع- فأمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالذهب الذی فی القلادهٔ فنزع وحده، ثم قال لهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «الذهب بالذهب وزنا بوزن».

و فی کتاب أبی داود قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لا یباع حتی یفصل» «۲».

و فی الموطأ و البخاری و مسلم: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «من باع نخلا قد أبر فثمرها للبائع إلا أن یشترطها المبتاع، و من باع عبدا و له مال فماله للبائع إلا أن یشترطه المبتاع» «۳».

و فی الدلائل للأصیلی عن ابن عمر: أن رجلا اشتری نخلا قد أبّرها «۴» صاحبها فخاصمه إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «إن الثمرهٔ لصاحبها الذی أبرّها إلا أن یشترطها المشتری» «۵».

و فی مصنف عبد الرزاق عن أنس: أن رجلا اشتری من رجل بعیرا و اشترط الخیار أربعهٔ أیام، فأبطل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم البیع و قال: «الخیار ثلاثهٔ أیام» «۶». و هذا رأی هشام بن یوسف و أبی حنیفهٔ، هکذا فی المصنف.

و فی الدلائل للأصیلی قال الشافعی و أبو حنیفهٔ: لا خیار فوق ثلاثهٔ أیام.

و قال أبو یوسف و محمد بن الحسن مثل قول مالک: أن الخیار إنما هو علی ما جرت به العادهٔ بین الناس، و الدلیل علی ذلک أنه لیس من اشتری قریهٔ بعیدهٔ الأقطار، أو ألف بعیر فی مراعیها بمنزلهٔ من اشتری شاهٔ أو بعیرا أو ثوبا. و قال أبو برزهٔ: قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «أن المتبایعین بالخیار ما لم یفترقا». و وقع فی الموطأ و البخاری و مسلم أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «المتبایعان بالخیار ما لم یفترقا إلا بیع الخیار» «۷». و قال ابن حبیب فی الواضحهٔ: الحدیث

---

(۱) رواه مالک فی الموطأ (۲۵۶۳) فی البیوع باب بیع الذهب بالفضهٔ تبرا و عینا مرسلا.

(۲) رواه مسلم (۱۵۹۱)، و أبو داود (۳۳۵۲) من حدیث فضالهٔ بن عبید اللّه رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری (۲۳۷۹)، و مسلم (۱۵۴۳)، و الموطأ (۲/ ۶۱۷) من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما.

(۴) أبّرها: أی قد لقّحها.

(۵) رواه أحمد فی المسند (۲/ ۳۰) و (۴۸۵۲)، و النسائی فی الکبری (۴۹۹۳)، و البیهقی فی السنن (۵/ ۳۲۵) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما. و هو حدیث صحیح. و إسناده منقطع. عکرمهٔ بن خالد. لم یسمع من ابن عمر رضی الله عنه.

(۶) رواه عبد الرزاق فی المصنف و فی إسناده أبان بن أبی عیاش قال عبد الحق: لا یحتج بحدیثه.

(۷) رواه البخاری (۲۱۰۷ و ۲۱۰۹)، و مسلم (۱۵۳۱ و ۱۳)، و ابن حبان (۴۹۱۳) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۳

منسوخ بقول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «إذا اختلف البیعان فالقول قول البائع أو یترادان» «۱».

و فی المدونهٔ: «إذا اختلف المتبایعان استحلف البائع ثم المبتاع بالخیار إن شاء أخذ و إن شاء حلف و ترک» «۲». و قال أشهب: و لیس العمل علی الحدیث الذی جاء: «البیعان بالخیار ما لم یفترقا». و یروی- و اللّه أعلم- أنه منسوخ لقول رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «المسلمون عند شروطهم» «۳».

و لقوله علیه السلام: «إذا اختلف البیعان استحلف البائع» «۴». رواه مالک مرسلا، و هو فی الدلائل مسند عن یحیی بن سعید القطان، عن ابن عجلان، عن عون بن عبد اللّه، عن ابن مسعود، عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم.

و عن سفیان الثوری، عن معن بن عبد الرحمن، عن القاسم بن أبی بکر الصدیق، عن ابن مسعود، عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی الموطأ أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سئل عن اشتراء التمر بالرطب فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أ ینقص الرطب إذا یبس؟» قالوا: نعم. فنهی عن ذلک «۵».

و قال أبو عمرو الإشبیلی و غیره: فی هذا الحدیث من الفقه: أن ترد الصناعات إلی أهلها لأن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قد علم أن الرطب ینقص إذا یبس فرد ذلک إلی أهل المعرفهٔ.

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۱/ ۴۶۶) و (۴۴۴۴ و ۴۴۴۵)، و ابن أبی شیبهٔ (۶/ ۲۲۷)، و البیهقی فی السنن (۵/ ۳۳۲)، و الترمذی (۱۲۷۰)، و الشافعی فی السنن (۵/ ۳۳۲) و قال: هذا حدیث منقطع لا أعلم أحدا وصله عن ابن مسعود. و قد جاء من غیر وجه- و قال الترمذی: هذا حدیث مرسل عون بن عبد الله لم یدرک ابن مسعود.

(۲) رواه النسائی فی المجتبی (۷/ ۳۰۳). و ذکره الزیلعی فی نصب الرایهٔ (۴/ ۱۰۶) و إسناده حسن.

(۳) رواه الحاکم فی المستدرک (۲/ ۴۹) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه. و صححه الحاکم. و قال الذهبی فی التلخیص: کثیر بن زید ضعفه النسائی، و مشاه غیره و له شاهد. و أبو داود و (۳۵۹۴) و رواه الحاکم فی المستدرک (۲/ ۴۹) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها و صححه. و قال فی التلخیص: إسناده واه. و رواه ابن ماجه (۲۳۵۳) من حدیث عمرو بن عوف رضی الله عنه. و فی إسناده ضعف. و فی الباب عن رافع بن خدیج رواه الطبرانی، و ابن عدی. و من حدیث ابن عمر رواه العقیلی فی الضعفاء ص (۳۷۵). و جملهٔ القول إن الحدیث بمجموع هذه الطرق یرتقی إلی درجهٔ الحسن لغیره.

(۴) رواه الدارقطنی فی السنن (۳/ ۱۸) من حدیث عبد الله بن مسعود رضی الله عنه. و فی إسناده عبد الملک ابن عبیدهٔ- قال الحافظ فی التقریب: مجهول الحال. أقول: و فی الإسناد ابن لعبد الله لم یسم فهو مجهول.

(۵) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۶۲۴)، و الترمذی (۱۲۳۵)، و النسائی (۷/ ۲۶۹)، و ابن ماجه (۲۳۶۴) و قال الترمذی: حدیث حسن. و صححه ابن حبان. و ابن خزیمهٔ و الحاکم (۲/ ۳۸ و ۳۹) و له شاهد مرسل جید عند البیهقی فی السنن (۵/ ۲۹۵) من حدیث عبد الله بن أبی سلمهٔ رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التلقی و المصراهٔ و الرد بالعیب و إن الغلّهٔ بالضمان

فی مصنف ابن السکن أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «لا یبیع بعضکم علی بیع بعض إلا الغنائم و المواریث» «۱».

و ترجم البخاری بالنهی عن تلقی الرکبان و بیعه مردود لأن صاحبه آثم عاص إذا کان به عالما و هو خداع فی البیع و الخداع لا یجوز.

و فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «لا تلقّوا الرکبان للبیع، و لا یبیع بعضکم علی بیع بعض، و لا تناجشوا «۲»، و لا یبیع حاضر لباد، و لا تصروا «۳» الإبل و الغنم، فمن ابتاعها بعد ذلک فهو بخیر النظرین بعد أن یحلبها إن رضیها أمسکها و إن سخطها ردها و صاعا من تمر» «۴».

و فی مصنف أبی داود: «ردها و معها مثل أو مثلی لبنها قمحا» «۵». و فی البخاری و مسلم فی حدیث آخر: «فمن ابتاعها فهو بالخیار ثلاثهٔ أیام إن شاء أمسکها و إن شاء ردّها و صاعا من تمر لا سمراء» «۶».

و فی کتاب النسائی قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا تلقّوا الجلب فمن تلقاه فاشتری منه فإذا أتی صاحبه السوق فهو بالخیار» «۷». و فیه: أن عائشهٔ قالت: قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «أن الخراج بالضمان» «۸». و أجمع المسلمون علی الحکم بالغلهٔ

بالضمان، و احتج بذلک أبو حنیفهٔ فی إبطال رد المصرّاهٔ و لا یجوز له عند أبی حنیفهٔ ردها دون لبنها و لا بیع لبنها، و یرجع بقیمهٔ العیب، و خالف فی ذلک قول رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و حکمه فی المصراهٔ بقیاسه علی الحدیث الذی فیه الخراج بالضمان.

---

(۱) رواه البخاری (۲۱۳۹) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما دون الجملهٔ الأخیرهٔ فلم نجدها فیما لدینا من المصادر.

(۲) النجش- الزیادهٔ فی الثمن. و هو لا یرید شراءها.

(۳) تصروا: التصریهٔ- ترک الحلب یوم أو یومین حتی یجتمع لها لبن.

(۴) رواه البخاری (۲۱۵۰)، و الموطأ (۲/ ۶۸۳) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۵) رواه أبو داود (۳۴۴۶) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما. و فی إسناده ضعف.

(۶) رواه البخاری (۲۱۴۸)، و مسلم (۱۵۲۴ و ۲۵) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۷) رواه النسائی فی المجتبی (۴۵۰۱) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۸) رواه النسائی (۷/ ۲۵۴ و ۲۵۵) و (۴۴۹۰)، و الترمذی (۱۲۸۵) و صححه الترمذی، و ابن حبان، و ابن الجارود، و الحاکم.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۵

و فی مصنف أبی داود أن رجلا ابتاع غلاما فأقام عنده ما شاء اللّه ثم وجد به عیبا فخاصمه إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فرده علیه، فقال الرجل: یا رسول اللّه قد استغل غلامی، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «الخراج بالضمان» «۱». و الصحیح ما اتفق علیه مالک و الشافعی و غیرهم من الأئمهٔ أن حکم المصرّاهٔ حکم علی حدهٔ لا یعارض فیه و لا یقاس علی غیره و الدلیل علی ذلک: إجماع العلماء علی الرد بالعیب ما لم یفت المعیب، و لیس حلاب الشاهٔ المصرّاهٔ تفویتا لها حتی یجب إمساکها و الرجوع بقیمهٔ العیب، هذا غلط.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التفلیس و موت المبتاع قبل دفع الثمن و من اشتری سرقهٔ و هو لا یعلم

فی الموطأ و البخاری و مسلم و النسائی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «أیما رجل أفلس فأدرک الرجل ماله بعینه فهو أحق به من غیره» «۲».

و فی الموطأ لمالک عن ابن شهاب عن أبی بکر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «أیما رجل باع متاعا فأفلس الذی ابتاعه منه و لم یقبض الذی باعه من ثمنه شیئا فوجده بعینه فهو أحق به، و إن مات الذی ابتاعه فصاحب المتاع أسوهٔ الغرماء» «۳». و بهذا أخذ مالک، و أخذ الشافعی بروایهٔ ابن أبی ذئب عن المعتمر عن عمر بن خالدهٔ عن أبی هریرهٔ أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قضی: «أیما رجل مات أو أفلس فصاحب المتاع أحق بمتاعه إذا وجده بعینه». قال أحمد بن خالد فی مسنده: لیس یعارض حدیث الزهری بابن أبی ذئب. و قال النسائی: ابن أبی ذئب ضعیف. و فی دلائل الأصیلی عن عکرمهٔ بن خالد أن أسید بن حضیر حدثه، قال: کتب معاویهٔ إلی مروان: إذا سرق الرجل، فوجد سرقته فهو أحق بها حیث وجدها، فکتب إلی مروان بذلک و أنا علی الیمامهٔ فکتبت إلی مروان أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قضی «إذا وجدت السرقهٔ عند رجل و هو غیر متهم، فإن شاء سیدها أخذها بالثمن، و اتبع سارقه»، ثم قضی بعده بذلک أبو بکر، و عمر، و عثمان. فبعث مروان بکتاب إلی معاویهٔ، فکتب معاویهٔ إلی مروان: إنک لست أنت و لا ابن حضیر تقضیان علی فیما ولیت، و لکنی أقضی علیک فأنفذ ما أمرتک به. و تکرر الحدیث و طال فبعث إلی مروان بکتاب معاویهٔ، فقلت: لا أقضی به ما ولیت «۴». قال النیسابوری: و ما أعلم

---

(۱) رواه أبو داود (۳۵۱۰) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها و إسناده ضعیف.

(۲) رواه البخاری (۲۴۰۲)، و مسلم (۱۵۵۹)، و مالک (۲۶۸۷) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۳) رواه مالک فی الموطأ (۲۶۸۶) عن أبی بکر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام أن رسول الله صلی اللّه علیه و سلم و من طریقه عبد الرزاق فی المصنف (۱۵۱۵۸)، و أبو داود (۳۵۲۰) هکذا مرسلا و وصله أبو داود (۳۵۲۲)، و البیهقی (۶/ ۴۶). و صححه ابن خزیمهٔ. و ابن الترکمانی فی الجوهر النقی (۶/ ۴۷) فهو کما قالا.

(۴) ذکره الهندی فی کنز العمال (ج/ ۱۰) و (۳۰۳۷۱) و قال: رواه أبو نعیم عن أسید بن ظهیر و رقم (۳۰۳۷۲). و قال: رواه الطبرانی عن أسید بن حضیر رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۶

أحدا من الفقهاء قال بهذا الحدیث إلا إسحاق بن راهواه. قیل لأحمد بن حنبل: حدیث ابن أسید تذهب إلیه، قال: لا قد اختلفوا فیه أذهب إلی حدیث رواه هشیم عن موسی بن السائب عن قتادهٔ عن الحسن عن سمرهٔ عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «و من وجد ماله عند رجل فهو أحق به» «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الجوائح و ما روی عنه فیها

فی البخاری و کتاب مسلم و النسائی: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «أ رأیت إن منع اللّه الثمرهٔ بم یأخذ أحدکم مال أخیه؟» و فی حدیث آخر: «بم یستحل أحدکم مال أخیه؟» «۲» و رفعه مالک فی الموطأ، و ذکره فی الدلائل. و فی کتاب مسلم عن جابر أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أمر بوضع الجوائح «۳» بهذا الحدیث. احتج مالک فی وضع الجائحهٔ إذا بلغت الثلث، و قال الشافعی فی أحد قولیه و أبو حنیفهٔ و اللیث و سفیان الثوری: لا جائحهٔ فیما اشتری من الثمار بعد بدوّ صلاحها بأی وجه کانت الجائحهٔ، و احتجوا بالحدیث الثابت أن معاذ بن جبل أصیب علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی ثمار ابتاعها فکثر دینه فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «تصدقوا علیه» فتصدق الناس علیه فلم یبلغ ذلک وفاء دینه، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «خذوا ما وجدتم و لیس لکم إلا ذلک».

فی قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «و لیس لکم إلا ذلک»، دلیل علی أن لا شیء علی معدوم، و کان تفلیس معاذ سنهٔ تسع من الهجرهٔ، و خلصه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من ماله لغرمائه، و حصّل لهم خمسهٔ أسباع حقوقهم. فقالوا: یا رسول اللّه بعه لنا، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «خلوا عنه لیس لکم إلیه سبیل». و بعثه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إلی الیمن و قال له: «لعلّ اللّه أن یجبرک»، و ذلک فی ربیع الآخر سنهٔ تسع بعد أن غزا مع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم غزوهٔ تبوک، و قدم بعد موت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی خلافهٔ أبی بکر و معه غنم، فرآهم عمر، فقال: ما هم؟ فقال: أصبتهم فی وجهتی، فقال عمر: من أی وجه؟ فقال: أهدوا إلی و أکرمت بهم. فقال عمر: اذکرهم لأبی بکر، فقال معاذ: ما أذکر هذا لأبی بکر.

و نام معاذ فرأی کأنه علی شفیر جهنم و عمر آخذ بحجزته من ورائه لئلا یقع فی النار، ففزع معاذ فذکرهم لأبی بکر کما أمر عمر فسوغه إیاهم أبو بکر فقال: سمعت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یقول: «لعل اللّه أن یجبرک»، فقضی غرماءه بقیهٔ حقوقهم «۴»، ذکره الطبری، لیس فی هذا الحدیث حجهٔ للشافعی

---

(۱) رواه أحمد فی المسند (۵/ ۱۰) و أبو داود (۳۵۳۱)، و النسائی (۷/ ۳۱۳ و ۳۱۴) من حدیث سمرهٔ رضی الله عنه. و الحسن لم یسمع من سمرهٔ. إلا حدیث العقیقهٔ. و فیه أیضا قتادهٔ بن دعامهٔ السدوسی مدلس و قد عنعن.

(۲) رواه البخاری (۲۱۹۸)، و مسلم (۱۵۵۵)، و مالک (۲/ ۶۱۸) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۳) رواه مسلم (۱۵۵۴) و (۱۷)، و أبو داود (۳۳۷۴) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۴) رواه ابن ماجه (۲۳۵۷) مختصرا، و ابن سعد فی طبقاته (ج/ ۳/ ۴۴۱) و قال: أخبرنا محمد بن عمر.

قال: حدثنی عیسی بن النعمان عن معاذ بن رفاعهٔ. عن جابر بن عبد اللّه رضی الله عنهما. و ذکره-

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۷

و أبی حنیفهٔ فی إسقاط الجائحهٔ لأنها قد توضع عن المشتری، و لا تسد له مسدا و یبقی علیه سائر الثمن بعد وضع الجائحهٔ و لا یقدر علیه، قاله الأصیلی. و قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «خمس من الحوائج:

الریح، و البرد و الحریق، و الجراد، و السیل» «۱».

و فی البخاری عن زید بن ثابت قال: کان الناس یتبایعون الثمار فی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فإذا حضر تقاضیهم قال المبتاع: أصاب الثمر الدّمان «۲»، أصابه أمراض، أصابه قشام «۳» و عاهات، یحتجون بها فلما کثرت الخصومات عند النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «أمّا الآن فلا تتبایعوا حتی یبدو صلاح الثمر» کالمشورهٔ یشیر بها لکثرهٔ خصومتهم عنده «۴».

و القول: قول الشافعی. و هو أول قولیه أن الجائحهٔ فی القلیل و الکثیر، و بذلک قال أحمد و أبو عبید.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن یخدع فی البیوع و العهدهٔ و الرهن فی الطعام إلی أجل و کتاب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم شراه من العدّاء

فی الموطأ و البخاری و مسلم: أن رجلا ذکر لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أنه یخدع فی البیوع، فقال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إذا بعت فقل: لا خلابهٔ». فکان الرجل إذا باع یقول: لا خلابهٔ «۵». و فی غیر الکتب المذکورهٔ: «إذا بایعت فقل: لا خلابهٔ و أنت بالخیار ثلاثا بعد بیعک» «۶»، و هذا الرجل هو حبّان بن منقذ.

و فی المدونهٔ عن عمر بن الخطاب- رضی اللّه عنه- أنه قال: نظرت فی بیوعکم فلم أجد لکم شیئا مثل العهدهٔ التی جعلها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لحبان بن منقذ، العهدهٔ فیما اشتری ثلاثهٔ أیام، ثم قضی بذلک عبد اللّه بن الزبیر.

بطوله. و فی إسناده عیسی بن النعمان لم نقف له علی ترجمهٔ. أقول: و له شواهد منها ما رواه مسلم (۱۵۵۶) من حدیث أبی سعید الخدری رضی اللّه عنه.

(۱) لم نجده بهذا اللفظ.

(۲) الدّمان: بفتح المیم و الدال- فساد الطلع و تعفنه و سواده.

(۳) قشام- بفتح القاف- أن ینتقص قبل أن یصیر بلحا.

(۴) رواه البخاری (۲۱۹۳) معلقا: و قال الحافظ: لم أره موصولا من طریق اللیث. و قد رواه سعید بن منصور عن أبی الزناد عن أبیه نحو حدیث اللیث.

(۵) رواه البخاری (۲۱۱۷ و ۲۴۰۷ و ۲۴۱۴)، و مسلم (۱۵۳۳)، و مالک (۲/ ۶۸۵) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۶) رواه الحاکم (۲/ ۲۲)، و البیهقی (۵/ ۲۷۳)، و ابن حبان (۲۳۵۵) و صححه الحاکم. و قال فی التلخیص:

صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۸

و فی مصنف أبی داود: عن عقبهٔ بن عامر قال: قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «عهدهٔ الرقیق ثلاثهٔ أیام» «۱».

و فی البخاری و یذکر عن العداء بن خالد قال: کتب لی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هذا ما اشتری محمد رسول اللّه من العدّاء بن خالد بیع المسلم للمسلم لا داء و لا خبثهٔ و لا غائلهٔ» «۲». قال قتادهٔ: الغائلهٔ الزنا و السرقهٔ و الإباق. و من غیر البخاری ذکره الأصیلی فی کتاب الفوائد مما روی عن شیوخه: أن العداء بن خالد هذا اشتری من النبیّ صلی اللّه علیه و سلم غلاما، و کتب علیه العهدهٔ.

و ذکر ابن الفخار فی رده علی ابن العطار: أن العداء بن خالد «۳» اشتری من النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و کتب له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هذا ما اشتری العدّاء بن خالد من محمد رسول اللّه: اشتری منه عبدا، أو أمهٔ- شک المحدث» «۴» و بدأ باسم العداء قبل اسمه، و هذا کله خلاف ما ذکره البخاری.

و قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یوم سبی أوطاس: «لا توطأ حامل حتی تضع، و لا حائل حتی تحیض» «۵».

و فی البخاری أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «اشتری من یهودی طعاما إلی أجل و رهنه درعا له من حدید» «۶».

ترجم البخاری علی هذا الحدیث ثلاثهٔ أبواب بشراء النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بالنسیئهٔ، و أدخل الحدیث.

ثم ترجم الکفیل فی السلم، و أدخل الحدیث. ثم ترجم الرهن فی السلم، و أدخل الحدیث.

و فی البخاری أیضا عن عائشهٔ أنها قالت: توفی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و درعه مرهونهٔ عند یهودی بثلاثین صاعا من شعیر أخذها لأهله «۷».

و فی مصنف ابن السکن: بوسق شعیر أخذه لأهله.

و فی المدونهٔ عن زید بن أسلم: أن رجلا جاء إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یتقاضاه فأغلظه، فقال رجل

---

(۱) رواه أبو داود (۳۵۰۶ و ۳۵۰۷) و إسناده منقطع. الحسن روایته عن عقبهٔ لم یصح له سماع من عقبهٔ بن عامر. و قد وقع فیه اضطراب.

(۲) رواه البخاری معلقا فی البیوع باب رقم (۱۹) إذا بین البائعان و لم یکتما و یبیحا- و الترمذی (۱۲۱۶)، و ابن ماجه (۲۲۵۱). و قال الترمذی: هذا حدیث حسن غریب.

(۳) العداء بن خالد: بفتح العین و تشدید الدال آخره همزهٔ صحابی قلیل الحدیث. أسلم بعد حنین و هو من أعراب البصرهٔ. من بنی ربیعهٔ. وفد علی النبی صلی اللّه علیه و سلم. روی عنه أبو رجاء العطاردی و عبد المجید بن وهب و هو القائل قاتلنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یوم حنین.

(۴) رواه البیهقی فی السنن (۵/ ۳۲۸)، و الدارقطنی (۳/ ۷۷). و هو حدیث صحیح.

(۵) رواه أبو داود (۲۱۵۷) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

(۶) رواه البخاری (۲۰۶۸) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۷) رواه البخاری (۲۹۱۶) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۸۹

من القوم: لا- أراک تقول لرسول اللّه ما تقول إلا- انتقمت منک. قال: «دعه فإنه طالب حق»، ثم قال للرجل: «انطلق إلی فلان فلیبعنا طعاما إلی أن یأتینا شیء»، فأبی الیهودی، فقال: لا أبیعه إلا بالرهن، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «اذهب إلیه بدرعی أما و اللّه إنی لأمین فی السماء و أمین فی الأرض» «۱». و فی غیر البخاری: إنما أخذ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الشعیر لضیف طرقه ثم فداها أبو بکر رضی اللّه عنه.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالجمع بین الأم و ولدها و حکمه فی بیع و شرط و استیجار دلیل مشترک

فی الحدیث الثابت أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «لا توله «۲» والدهٔ عن ولدها» «۳». و یروی عنه علیه السلام أنه قال: «من فرق بین والدهٔ و ولدها فرق اللّه بینه و بین أحبته یوم القیامهٔ» «۴». و فی المدونهٔ عن جعفر بن محمد عن أبیه: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کان إذا قدم علیه السبی صفّهم و قام ینظر إلیهم، فإذا رأی امرأهٔ تبکی قال لها: «ما یبکیک؟» فتقول: بیع ابنی، بیعت ابنتی.

فیأمرهم فیرد إلیها «۵».

و عن جعفر بن محمد عن أبیه: أن أبا أسید الأنصاری قدم بسبی من البحرین علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فقام ینظر إلیهم و قد صفّهم فإذا امرأهٔ تبکی فقال: «ما یبکیک؟» فقالت: بیع ابنی فی بنی عبس. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لأبی أسید: «لترکبن فتلحق به»، فرکب أبو أسید فجاء به «۶».

و عن یونس بن عبد الرحمن: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعث علی بن أبی طالب علی سریهٔ فأصابوا شیئا فأصابتهم حاجهٔ و مخمصهٔ فأبتاع أباعیر بوصیفهٔ و لها أم، فلما قدم علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أخبره فقال له: «أ فرّقت بینها و بین أمها یا علی؟» فاعتذر فلم یزل یردد علیه حتی قال: أنا أرجع فأستردها بما عزّ و هان قبل أن یمس رأسی ماء «۷».

---

(۱) رواه البیهقی فی السنن (۸/ ۵) من حدیث أبی بکر رضی الله عنه. و إسناده ضعیف و رواه ابن عدی فی الکامل (۶/ ۴۱۸) من حدیث أنس رضی الله عنه. و فی إسناده میسر بن عبید قال الدارقطنی متروک و ضعفه ابن معین و غیره.

(۲) الوله: الحزن.

(۳) رواه البیهقی فی السنن (۸/ ۴) و فی نصب الرایهٔ للزیلعی (۳/ ۲۶۶ و ۲۶۹) و ابن عدی فی الکامل (۶/ ۴۱۸) و فی إسناده میسر بن عبید القرشی متروک.

(۴) رواه الترمذی (۱۲۸۳) من حدیث أبی أیوب الأنصاری رضی الله عنه. و إسناده حسن. و قال الترمذی:

هذا حدیث حسن غریب.

(۵) رواه ابن أبی شیبهٔ فی المصنف (۷/ ۱۹۴). و هو حدیث مرسل.

(۶) رواه الحاکم فی المستدرک (۳/ ۵۱۶) و سکت علیه و قال الذهبی فی التلخیص: مرسل.

(۷) یونس بن عبد الرحمن لم نجد له ترجمهٔ فهو مجهول. و لیس هو ممن روی عن علی رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۰

و عن حسین بن عبد اللّه بن ضمیرهٔ عن جدّه ضمیرهٔ: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم مر بأم ضمیرهٔ و هی تبکی فقال: «ما یبکیک؟ أ جائعهٔ أنت، أ عاریهٔ أنت؟» فقالت: یا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فرّق بینی و بین ابنی. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا یفرّق بین الوالدهٔ و ولدها»، ثم أرسل إلی الذی عنده ضمیرهٔ فدعاه فابتاعه منه ببکر. قال ابن أبی ذئب: ثم أقرأنی کتابا عنده: بسم اللّه الرحمن الرحیم هذا کتاب من محمد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لأبی ضمیرهٔ و أهل بیته: إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أعتقهم و أنهم أهل بیت من العرب، إن أحبوا أقاموا عند رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و إن أحبوا رجعوا إلی قومهم فلا یعرض لهم إلا بحق، و من لقیهم من المسلمین فلیوص بهم خیرا. و کتبه أبی بن کعب «۱».

و عن عروهٔ بن الزبیر: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حین خرج هو و أبو بکر مهاجرا إلی المدینهٔ مر براعی غنم، فاشتریا منه شاهٔ و شرطا له سلبها. و فی غیر البخاری: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أبا بکر استأجرا رجلا من بنی الدیل هادیا إذ خرجا- و هو علی دین کفار قریش- فدفعا إلیه راحلتیهما و واعداه غار ثور بعد ثلاث لیال، فأتاهما براحلتیهما صبح ثلاث «۲». و أدخل البخاری هذا الحدیث فی باب: إذا استأجر أجیرا لیعمل بعد ثلاثهٔ أیام، أو بعد شهر، أو بعد سنهٔ جاوزهما علی شرطیهما إذا حل الأجل «۳». و لیس العمل علی ما قاله البخاری: أو بعد سنهٔ إذا کان إلی سنهٔ لم یجز لأنه غرر، و اسم الدلیل أرقط و قیل أریقط.

و روی مالک: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم اشتری من جابر بن عبد اللّه بعیرا له فی سفر من أسفاره قریبا من المدینهٔ، و شرط له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ظهره إلی المدینهٔ، و فی حدیث آخر فقال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «و لک ظهره إلی المدینهٔ» «۴».

و قال أبو الزبیر عن جابر: «أفقرناک ظهره إلی المدینهٔ». و قال الأعمش: عن سالم عن جابر: «تبلغ علیه إلی أهلک». و فی البخاری: ثم قال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «الثمن و الجمل لک»، و کان اشتراه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بأوقیهٔ. قاله وهب و زید بن أسلم. و قال عطاء: أربعهٔ دنانیر. و هو سواء علی حساب الدیا نار عشرهٔ دراهم. و قال سالم: أوقیهٔ ذهب، رواه عنه الأعمش، و رواه سالم عن جابر بمائتی درهم، و قال ابن مقسم عنه: أربع أواق. و قال أبو نضرهٔ عن جابر: بعشرین دینارا.

و قال البخاری: و قول الشعبی أوقیهٔ أکثر و اشتراط الرکوب أکثر و أصح «۵».

---

(۱) رواه البزار (۱۲۶۹)، و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۴/ ۱۰۷) و قال: رواه البزار و فیه حسین بن عبد الله بن ضمیرهٔ. متروک کذاب.

(۲) رواه البیهقی فی دلائل النبوهٔ (۲/ ۴۷۵) و ذکره من دون سند.

(۳) رواه البخاری (۲۲۶۴ و ۳۹۰۵) فی الإجارهٔ. من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۴) رواه الترمذی (۱۲۵۳) من حدیث جابر رضی الله عنه و قال الترمذی هذا حدیث صحیح.

(۵) رواه البخاری معلقا بأثر الحدیث (۲۷۱۸). باب إذا اشترط البائع ظهر الدابهٔ إلی مکان مسمّی جاز و وصله البیهقی (۵/ ۳۳۷) من طریق عبد الله بن زید بن أسلم عن أبیه عن جابر و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۱

کتاب الأقضیهٔ

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الحقوق بالظاهر و بالیمین علی المدعی علیه عند عدم البینهٔ و فی المتداعیین یقیم کل واحد منهما بینهٔ و یتکافیان و کیف یحلف المسلم و الکافر

فی الموطأ و البخاری و مسلم: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «إنما أنا بشر مثلکم و أنکم تختصمون إلی، و لعل بعضکم ألحن بحجته من بعض» «۱». و فی حدیث آخر فی البخاری: «إنما أنا بشر و أنه یأتی الخصمان فلعل بعضا أن یکون أبلغ من بعض أقضی له بذلک و أحسب أنه صادق، فمن قضیت له بشیء من حق أخیه فلا یأخذ منه شیئا فإنما أقطع له قطعهٔ من النار» «۲».

و قال فی الحدیث فی البخاری: «فمن قضیت له بحق مسلم فإنما هی قطعهٔ من النار فلیأخذها أو لیدعها «۳».

و فی مصنف أبی داود عن علی قال: بعثنی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إلی الیمن فقلت: یا رسول اللّه ترسلنی و أنا حدیث السن لا علم لی بالقضاء! فقال: «إن اللّه عز و جل سیهدی قلبک، و یثبت لسانک. فإذا جلس بین یدیک الخصمان فلا تقضینَّ حتی تسمع من الآخر کما سمعت من الأول، فإنه أحری أن یتبین لک القضاء». قال: فما زلت قاضیا و ما شککت فی قضاء بعد «۴».

و فی البخاری عن عبد اللّه بن مسعود قال: قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لا یحلف امرؤ علی یمین صبرا یقتطع بها مالا و هو فیها فاجر إلا لقی اللّه و هو علیه غضبان»، فأنزل اللّه عز و جل: إِنَّ الَّذِینَ یَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَیْمانِهِمْ ثَمَناً قَلِیلًا [آل عمران: الآیهٔ ۷۷]. فجاء الأشعث و عبد اللّه یحدثهم قال:

فیّ نزلت و فی رجل، و فی حدیث آخر: فی ابن عم لی خاصمته فی بئر کانت لی فی أرضه.

و روی أن الرجل کان یهودیا- الذی خاصم الأشعث- فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «أ لک بینهٔ؟» قلت: لا.

قال: «فیحلف»، فقلت: إذن یحلف، زاد فی کتاب مسلم: «لیس لک إلا ذلک»، فنزلت: إِنَّ الَّذِینَ یَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَیْمانِهِمْ ثَمَناً قَلِیلًا [آل عمران: الآیهٔ ۷۷] «۵».

---

(۱) رواه البخاری (۲۶۸۰)، و مسلم (۱۷۱۳ و ۴).

(۲) رواه البخاری (۷۱۶۹) فی الأحکام من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها.

(۳) رواه البخاری (۲۴۵۸) من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها.

(۴) رواه أبو داود (۳۵۸۲) من حدیث علی رضی الله عنه.

(۵) رواه البخاری (۷۱۸۳ و ۷۱۸۴)، و مسلم (۱۳۸) من حدیث عبد اللّه بن مسعود رضی الله عنه و إسناده حسن.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۲

و روی الأشعث أن رجلا من حضرموت و رجلا من کندهٔ اختصما إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی أرض بالیمن فقال الحضرمی: أرضی اغتصبها أبو هذا، فقال الکندی: یا رسول اللّه، أرضی ورثتها من أبی. فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم للحضرمی: «هل لک بینهٔ؟» فقال: لا و لکن یحلف باللّه ما یعلم أنها أرضی غصبها لی أبوه، فتهیأ الکندی للیمین فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا یقتطع رجل مالا بیمین إلا لقی اللّه عز و جل و هو علیه غضبان». فترکها الکندی «۱».

و فی مصنف عبد الرزاق، و المدونهٔ: أن رجلین تخاصما إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی أرض فأقاما بینتین فتکافیا فقسمها نبیّ اللّه بینهما «۲».

و فی حدیث آخر: و لم یثبت بعد إیمانهم.

و فی الدلائل: أن رجلین اختصما إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی أمر فجاء کل واحد منهما بشهود عدول علی عدهٔ واحدهٔ، فأسهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بینهما و قال: «اللهم أنت تقضی بینهما» «۳». و فی حدیث آخر: أن رجلین تنازعا فی بیع و لیست بینهما بینهٔ فأمرهما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن یستهما علی الیمین أحبا أو کرها.

و فی البخاری قال أبو هریرهٔ: عرض النبیّ صلی اللّه علیه و سلم علی قوم الیمین فأسرعوا فأمرهم أن یسهم بینهم أیهم یحلف «۴».

و فی الحدیث الثابت أسنده مسلم و غیره: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قضی بشاهد و یمین «۵».

و ذکر القاضی ابن زرب «۶»: أن أعرابیا أقر عند النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ثم حاد عن الإقرار، و قال للرسول علیه السلام: أمام من أقررت عندک؟ فلم یعنّفه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و لا سطا علیه حتی أتی خزیمهٔ بن ثابت فقال: أنا سمعت منه یا رسول اللّه. فقبل منه شهادته علیه و قال: «إن شهادته کشهادتین عند اللّه» «۷». و ذکر غیره أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قبل شهادته، و سماه خزیمهٔ ذا الشهادتین. و ذکر

---

(۱) رواه أبو داود (۳۲۴۴) من حدیث الأشعث بن قیس رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه عبد الرزاق (۸/ ۲۷۹)، و أبو داود (۳۹۸) و رجاله ثقات. و هو مرسل.

(۳) رواه الطبرانی (۳۹۸۵)، و البیهقی (۱۰/ ۲۵۹) و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۴/ ۲۰۳) و قال: رواه الطبرانی فی الأوسط و فیه أسامهٔ بن زید القرشی ضعیف. و یشهد له ما قبله.

(۴) رواه البخاری (۲۶۷۴) من حدیث أبی هریرهٔ رضی اللّه عنه.

(۵) رواه مسلم (۱۷۱۲)، و أبو داود (۳۶۰۷) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۶) ابن زرب- هو أبو بکر محمد بن یبقی بن زرب القرطبی المالکی صاحب التصانیف. و أحفظ أهل زمانه لمذهب مالک سمع قاسم بن أصبغ و جماعهٔ. و ولی القضاء سنهٔ سبع و ستین و ثلاثمائهٔ و إلی أن مات و کان المنصور بن أبی عامر یعظه و یجلسه معه توفی رحمه الله سنهٔ إحدی و ثمانین و ثلاثمائهٔ.

(۷) لم نجده بهذا اللفظ. و هو حدیث منقطع.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۳

أبو داود فی المصنف خبر الفرس «۱». قال الزهری: و قتل خزیمهٔ یوم صفین مع علی بن أبی طالب، و القضاء مع الشاهد عند مالک و الشافعی فی الأموال خاصهٔ. زاد الشافعی: و فی العتق، و کذلک قاله عمرو بن دینار فی حدیثه عن ابن عباس أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم «قضی بشاهد و یمین». و قال أبو عمرو: و ذلک فی الأموال، و أبو حنیفهٔ رضی اللّه عنه لا یری القضاء بشاهد و یمین فی شیء.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی کیفیهٔ یمین الحالف

فی مصنف أبی داود عن مسدد: حدثنا أبو الأحوص عن عطاء بن السائب، عن أبی یحیی، عن ابن عباس قال: بعثنی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لرجل أحلّفه: أحلف باللّه الذی لا إله إلا هو ما له عندک شیء. یعنی للمدعی «۲». و بهذا أخذ مالک بن أنس، و قال أبو حنیفهٔ و أصحابه مثله، إلا أن یتهمه القاضی فله أن یغلّظ علیه فیحلف باللّه الذی لا إله إلا هو عالم الغیب و الشهادهٔ الرحمن الرحیم الطالب الغالب الذی یعلم من السر ما یعلم من العلانیهٔ. و قال الشافعی و أصحابه:

یحلف باللّه الذی لا إله إلا هو عالم الغیب و الشهادهٔ الذی یعلم من السر ما یعلم من العلانیهٔ، و قالت طائفهٔ: لا یلزمه إلا الیمین باللّه فقط، و حجتهم قول اللّه عز و جل فی یمین المتلاعنین:

فَشَهادَهُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهاداتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِینَ [النّور: الآیهٔ ۶]. و ثبت عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه قال:

«من کان حالفا فلیحلف باللّه أو لیصمت» «۳». و کذلک قضی عثمان علی ابن عمر فی العبد الذی باعه ابن عمر من رجل بالبراءهٔ فقال المبتاع: بالعبد داء لم یسمه لی. فقضی أن یحلف ابن عمر باللّه لقد باعه العبد و ما به داء یعلمه فأبی من الیمین و ارتجع العبد فباعه بأکثر مما کان باعه أولا «۴».

و فی کتاب مسلم عن البراء بن عازب قال: مر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بیهودی محمم مجلود فدعاهم فقال: «هکذا تجدون حد الزانی فی کتابکم؟» قالوا: نعم، فدعا رجلا من علمائهم فقال: «أنشدک اللّه الذی أنزل التوراهٔ علی موسی هکذا تجدون حد الزانی فی کتابکم؟» قال: لا و لو لا أنک نشدتنی بهذا لم أخبرک: حده الرجم، ثم ذکر باقی الحدیث «۵».

و فی مصنف أبی داود حدثنا محمد بن عبد الأعلی حدثنا سعید بن أبی عروبهٔ عن قتادهٔ عن أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ۹۳ «حکم رسول الله صلی الله علیه و سلم» فی کیفیهٔ یمین الحالف ..... ص : ۹۳

---

(۱) رواه أبو داود (۳۶۰۷)، و النسائی (۷/ ۳۰۲) من حدیث خزیمهٔ بن الثابت رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه أبو داود (۳۶۲۰) و إسناده ضعیف من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۳) رواه البخاری (۶۶۴۶)، و الحمیدی (۶۸۶)، و مسلم (۱۶۴۶)، و الترمذی (۱۵۳۴) من حدیث عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما.

(۴) رواه البیهقی فی السنن (۵/ ۳۲۸)، و عبد الرزاق فی المصنف (۱۴۷۲۱) و (۱۴۷۲۲) و إسناده صحیح.

(۵) رواه مسلم (۱۷۰۰) من حدیث البراء رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۴

عکرمهٔ أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال لابن صوریا: «أذکرکم اللّه عز و جل الذی أنجاکم، و أقطعکم البحر و ظلل علیکم الغمام، و أنزل علیکم المن و السلوی، و أنزل التوراهٔ علی موسی هل تجدون فی کتابکم الرجم؟» فقال: ذکرتنی بعظیم و لا ینبغی أن أکذب و ساق الحدیث «۱». قال مالک و أصحابه: یحلف باللّه الذی لا إله إلا هو حیث یعظم. و قال الشافعی و أبو حنیفهٔ: یحلف الیهودی بالذی أنزل التوراهٔ علی موسی، و النصرانی باللّه الذی أنزل الإنجیل علی عیسی، و المجوسی باللّه الذی خلق النار.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی إحیاء الموات و قسمهٔ الماء و ضمان الطبیب و من کسر صحفهٔ و الحکم فی عقد الخص

فی الحدیث الثابت و هو أیضا فی مصنف أبی داود، و البخاری أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال:

«من أحیا أرضا میتهً- زاد فی البخاری فی غیر حق مسلم. و فی حدیث آخر: من أحیا أرضا میتهً لیست لأحد فهی له، و لیس لعرق ظالم حق» «۲».

و فی کتاب أبی عبید: قال صاحب الحدیث: فلقد رأیت رجلین فی بنی بیاضه یختصمان إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی أرض لأحدهما غرس فیها الآخر نخلا، و قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لصاحب الأرض بأرضه و أمر صاحب النخل أن یخرج نخله، فلقد رأیته یضرب فی أصولها بالفؤوس و أنها لنخل عام «۳». قال أبو عبید: العام: التامهٔ فی طولها و التفافها و أحدها عمیقهٔ. قال مالک: العروق أربعهٔ: عرقان ظاهران، و عرقان باطنان. فالظاهران: البناء و الغرس، و الباطنان: المیاه و المعادن.

فی الموطأ أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال فی سیل مهزور و مذینب قال ابن حبیب: و هما وادیان من أودیهٔ المدینهٔ یمسک حتی الکعبین، ثم یرسل الأعلی علی الأسفل «۴».

و فی البخاری عن عروهٔ بن الزبیر قال: خاصم الزبیر رجلا من الأنصار فی شراج من الحرهٔ، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «یا زبیر اسق ثم أرسل الماء إلی جارک». فقال الأنصاری: یا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن کان الزبیر ابن عمتک. فتلوّن وجه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ثم قال: «اسق یا زبیر ثم أرسل الماء إلی

---

(۱) رواه أبو داود (۳۶۲۶) و هو حدیث صحیح من حدیث عکرمهٔ رضی اللّه عنه.

(۲) رواه البخاری معلقا باب رقم (۱۵) باب من أحیا أرضا مواتا. و قال: و یروی عن عمرو بن عوف عن النبی صلی اللّه علیه و سلم. قال: من أحیا أرضا میتهً فهی له. و فی غیر حق مسلم. و لیس لعرق ظالم فیه حق. و رواه رقم (۲۳۳۵) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها موصولا بلفظ من أعمر أرضا لیست لأحد فهو أحق.

(۳) رواه أبو داود (۳۰۷۴)، و أبو عبید فی الأموال (۷۰۲) من حدیث عروهٔ بن الزبیر رضی الله عنه و إسناده صحیح.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۷۴۴) و (۲۸۹۹) فی الأقضیهٔ. باب القضاء فی المیاه بلاغا عن عبد اللّه بن أبی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۵

جارک». فقال الأنصاری: أن کان ابن عمتک، فتلون وجه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ثم قال: «أسق یا زبیر ثم أحبس الماء حتی یرجع إلی الجدر، ثم أرسل الماء إلی جارک». فاستوفی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم للزبیر حقه فی صریح الحکم حین أحفظه الأنصاری، کأنه أشار إلیه بأمر لهما فیه سعهٔ. قال الزبیر: ما أحسب هذه الآیات نزلت إلا فیّ ذلک: فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ [النّساء: الآیهٔ ۶۵] «۱». قال ابن شهاب: فقدر الأنصار و الناس قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «أسق یا زبیر ثم أحبس حتی یرجع إلی الجدر»، و کان ذلک إلی الکعبین.

فی الموطأ یحیی عن مالک عن ابن شهاب عن حرام بن سعید بن محیصهٔ أن ناقهٔ للبراء بن عازب دخلت حائط رجل فأفسدت فیه، فقضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: أن علی أهل الحوائط حفظها بالنهار، و أن ما أفسدت المواشی باللیل ضامن علی أهلها «۲»

و فی الدلائل: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کان عند بعض نسائه، فأرسلت إحدی أمهات المؤمنین مع خادم لها بقصعهٔ فیها طعام فضربتها بیدها عائشهٔ. و فی غیر الکتابین: ضربتها بفهر، و روی أنها جرت مرطها فحولتها فانکسرت القصعهٔ، فضمها و جعل فیها الطعام و قال: «غارت أمکم» «۳».

و فی کتاب أبی داود و روی حباب بن سلمهٔ، عن ثابت البنانی، عن أبی المتوکل: أن أم سلمهٔ جاءت فی یوم عائشهٔ بصحفهٔ فیها طعام

فوضعتها بین یدی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أصحابه- و هو فی بیت عائشهٔ- فالتحفت عائشهٔ فی کسائها، ثم أقبلت فضربت القصعهٔ فکسرتها فلقتین، فجمع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الفلقتین و جعل فیها الطعام و قال: «غارت أمکم»، فأکلوا ثم جاءت عائشهٔ بصحفتها فأکلوا، ثم بعث بالصحفهٔ المکسورهٔ إلی عائشهٔ و بالصحفهٔ السلیمهٔ إلی أم سلمهٔ. و فی البخاری فقال: «کلوا» و حبس الرسول صلی اللّه علیه و سلم القصعهٔ حتی أکلوا «۴».

و فی مصنف أبی داود قالت عائشهٔ: ما رأیت أصنع لطعام من صفیهٔ صنعت لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم طعاما، فبعثت به فأخذنی أفکل «۵» فکسرت الإناء ثم قالت: یا رسول اللّه ما کفارهٔ ما صنعت؟

قال: «إناء مثل إناء و طعام مثل طعام» «۶».

---

(۱) رواه البخاری (۲۳۵۹ و ۲۳۶۰)، و مسلم (۲۳۵۷)، و أبو داود (۳۶۳۷) من حدیث عروهٔ بن الزبیر رضی اللّه عنه.

(۲) رواه مالک فی الموطأ (۲۹۰۴)، و البیهقی (۸/ ۳۴۱)، و أحمد (۵/ ۴۳۵) و هو حدیث مرسل صحیح.

(۳) رواه النسائی (۷/ ۷۰ و ۷۱) و (۳۹۵۶)، و الطحاوی فی مشکل الآثار (۳۳۵۴) من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها. و إسناده صحیح.

(۴) رواه أبو داود (۳۵۶۷) من حدیث أنس رضی الله عنه. و لیس من حدیث أم سلمهٔ رضی الله عنها کما أشار المؤلف. و البخاری (۲۴۸۱ و ۵۲۲۵)، و الترمذی (۱۳۵۹). من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۵) أفکل: الرعدهٔ من البرد و الخوف.

(۶) رواه أبو داود (۳۵۶۸)، و النسائی (۸/ ۷۱) و إسناده حسن حسنه الحافظ فی الفتح (۵/ ۹۰) من حدیث عائشهٔ رضی اللّه عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۶

و فی کتاب ابن شعبان: أن قوما اختصموا إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی خص، و ذکر النسائی فی کتاب الأسماء و الکنی: اختصم رجلان بالیمامهٔ فی حائط فبعث حذیفهٔ بن الیمانی یقضی بینهم فقضی للذی یلیه القمط فرجع إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأخبره الخبر فقال: «أحسنت». زاد النسائی:

«و أصبت» «۱». و القمط: العقد.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الشفعهٔ

فی الموطأ و غیره: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «قضی بالشفعهٔ فیما لم یقسم بین الشرکاء فإذا وقعت الحدود بینهم، و صرفت الطرق» «۲» فی البخاری: «فلا شفعهٔ فیما فیه الحدود من أرض، أو نخل، أو عقار» «۳».

و ذکر أبو عبید: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم «قضی أن لا شفعهٔ فی فناء و لا طریق و لا متعبهٔ و لا رکح و لا رهو» «۴». قال أبو عبید: المتعبهٔ: الطریق الضیق یکون بین الدارین لا یمکن أن یسلکه أحد، و الرکح: ناحیهٔ البیت من ورائه و ربما کان فضاء لا بناء فیه، و الرهو: الحومهٔ تکون فی محلهٔ القوم یسیل فیها ماء المطر و غیره. و منه الحدیث الأخیر أنه قال: «لا یباع نقع البئر و لا رهو الماء» «۵». فمعنی الحدیث فی الشفعهٔ أن من کان شریکا فی هذه المواضع الخمسهٔ و لیس شریکا فی الدار نفسها فإنه لا یستحق بشیء منها شفعهٔ. و هذا قول أهل المدینهٔ أنهم لا یقضون إلا للشریک المخالط، و أما أهل العراق فإنهم یرونها لکل جار ملاصق و إن لم یکن شریکا. و فی کتاب أبی عبید: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم «قضی بالشفعهٔ للجار» «۶». و تکرر الحدیث عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «الجار أحق بسقبه».

---

(۱) ذکره النسائی فی کتاب الأسماء و الکنی.

(۲) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۷۱۸) فی الشفعهٔ باب ما تقع فیه الشفعهٔ. عن سعید بن المسیب و أبی سلمهٔ ابن عبد الرحمن رحمهما الله. و النسائی (۷/ ۳۲۶) فی البیوع عن أبی سلمی وحده مرسلا. و رجاله ثقات و قال الحافظ فی الفتح (۴/ ۳۶۰). اختلف علی الزهری فی هذا الإسناد. فقال مالک عنه عن أبی سلمهٔ و ابن المسیب کما رواه الشافعی و غیره. و رواه أبو عاصم و الماجشون عنه فوصله بذکر أبی هریرهٔ أخرجه البیهقی.

(۳) رواه البخاری (۲۲۵۷)، و مسلم (۱۶۰۸) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۴) رواه أبو عبید فی کتاب الأموال.

(۵) ذکره الهروی فی فوائده (۳/ ۱۲۲) بدون سند.

(۶) رواه النسائی فی السنن (۷/ ۳۲۱) من حدیث جابر رضی الله عنه بلفظ (قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم) بالشفعهٔ و الجوار. و هو حدیث صحیح و رواه الترمذی (۱۳۷۰) بلفظ (الجار أحق بشفعهٔ جاره ینتظر بها و إن کان غائبا إذا کان طریقهما واحدا) و فی أخری للترمذی بلفظ (جار الدار أحق بالدار) و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۷

و فی کتاب النسائی أن رجلا قال: یا رسول اللّه أرضی لیس فیها شریک و لا قسم إلا الجوار فقال: «الجار أحق بسقبه» «۱»

و فی کتاب مسلم «قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالشفعهٔ فی کل شرکهٔ لم تقسم ربعهٔ أو حائط، و لا یحل له أن یبیعه حتی یؤذن شریکه فإن شاء أخذ و إن شاء ترک فإذا باع و لم یؤذنه فهو أحق به» «۲».

(۲) القسمهٔ و المزارعهٔ

فی الأحکام لإسماعیل القاضی قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لرجلین تنازعا فی مواریث: «عدّلا و أسهما». قال إسماعیل: هذه القسمهٔ التی تجب بین الشرکاء إذا کانت لهم دار أو أرض فعلیهم أن یعدلوا ذلک بالقسمهٔ ثم یستهموا و یصیر لکل واحد منهم ما وقع بالقرعهٔ، و یجمع لکل واحد منهم ما کان له من الملک مشاعا فی الأرض کلها.

و فی غیر الأحکام قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لا تعضیهٔ فی القسمهٔ» «۳»، و التعضیهٔ: التفرقهٔ. و منه قوله عز و جل: الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ [الحجر: الآیهٔ ۹۱]. یعنی: فرقوه و قسموه. قال بعضهم: کاهن.

و فی البخاری أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «إذا اختلفتم فی الطریق جعل عرضه سبعهٔ أذرع». و فی حدیث آخر: «إذا تشاجروا فی الطریق» «۴».

و فی البخاری و مسلم أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عامل أهل خیبر بشطر ما یخرج منها من زرع أو ثمر، فکان یعطی أزواجه مائهٔ وسق: ثمانین وسقا تمرا، و عشرین وسقا شعیرا «۵».

و فی الواضحهٔ أن نفرا أربعهٔ اشترکوا فی أرض احترثوها علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال أحدهم: من قبلی الأرض، و قال الآخر: من قبلی البذر، و قال الآخر: من قبلی الفدّان یعنی:

زوج البقر، و قال الآخر: من قبلی العمل. فلما بلغ الزرع و استحصد أتوا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یتفاتون، فألغی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الأرض فلم یجعل لها شیئا، لصاحب الفدان أجرا مسمی، و جعل لصاحب العمل درهما فی کل یوم، و سلّم الزرع لصاحب البذر. قال ابن حبیب: و إنما ألغی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم الأرض لأنها لم یکن لها کراء. و فی المدونهٔ قلت لابن القاسم: فإن کان البذر

---

(۱) رواه النسائی (۷/ ۳۲۰) و إسناده صحیح من حدیث الشدید رضی اللّه عنه.

(۲) رواه مسلم (۱۶۰۸) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۳) رواه الدارقطنی (۴/ ۲۱۹)، و البیهقی (۱۰/ ۱۳۳) من حدیث أبی بکر رضی الله عنه. و فی إسناده صدیق ابن موسی بن عبد الله بن الزبیر. لیس بحجهٔ.

(۴) رواه البخاری (۲۴۷۳)، و مسلم (۱۶۱۳)، و الترمذی (۱۳۵۶) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۵) رواه البخاری (۲۳۲۸ و ۲۳۲۹)، و مسلم (۱۵۵۱) من حدیث عبد اللّه بن عمر رضی اللّه عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۸

من عند رجلین؟ و من عند الآخر الأرض و جمیع العمل قال: لا خیر فی هذا، قلت: فلمن الزرع؟ قال: لصاحب الأرض و العمل و یعطی هذان بذرهما قلت: و هذا قول مالک. قال: هذا رأیی. و قال ابن حبیب و ابن غانم عن مالک: إن الزرع لصاحبی الزریعهٔ و یکون علیهما کراء الأرض و العمل، و ذکر نحو هذا عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه قال: «الزرع لصاحب الزریعهٔ و للآخرین أجر مثلهم» «۱».

و فی مصنف أبی داود عن رافع بن خدیج: أنه زرع أرضا فمر به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و هو یسقیها فسأله: «لمن الزرع و لمن الأرض؟» فقال: زرعی ببذری و عملی لی الشطر، و لبنی فلان أصحاب الأرض الشطر. قال: «أذنبت فرد الأرض علی أهلها و خذ نفقتک» «۲».

و فی کتاب ابن شعبان: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «الرهن من مرتهنه له غنمه، و علیه غرمه» «۳»، و قد تقدم أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم توفی و درعه مرهونهٔ عند یهودی «۴».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المساقاهٔ و الصلح و المرفق و حریم النخل

فی موطأ مالک عن ابن شهاب عن سعید بن المسیب: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال لیهود خیبر حین افتتحها: «أقرکم ما أقرکم اللّه علی أن الثمر بیننا و بینکم»، فکان یبعث عبد اللّه بن رواحهٔ فیخرص بینه و بینهم ثم یقول: «إن شئتم فلکم و إن شئتم فلی، فکانوا یأخذونه» «۵».

و فی مصنف أبی داود: خرصها ابن رواحهٔ أربعین ألف وسق «۶»، و اختاروا الثمر علی أن یکون علیهم عشرون ألف وسق «۷»، و هذه الزیادهٔ من مصنف عبد الرزاق و غیره. و فی کتاب مسلم: «أقرکم فیها ما شئنا» «۸»، فی حدیث ابن عمر، فی حدیث آخر عن ابن عمر: علی أن یعتملوها من أموالهم و لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم النصف «۹».

---

(۱) ذکره الصنعانی فی سبل السلام (۳/ ۶۰) و قال: باطل لا أصل له. و قال الشوکانی فی نیل الأوطار (۵/ ۲۷۲): لم أقف علیه. فلینظر فیه.

(۲) رواه أبو داود (۳۴۰۲) من حدیث رافع بن خدیج رضی الله عنه. و إسناده ضعیف.

(۳) ذکره ابن عبد البر فی التمهید (۶/ ۴۳۰) بدون سند.

(۴) تقدم تخریجه.

(۵) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۷۳) و إسناده صحیح. لکنه مرسل.

(۶) الوسق: ستون صاعا.

(۷) رواه أبو داود رقم (۳۰۰۶) فی الخراج. من حدیث ابن عمر رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

(۸) رواه مسلم (۱۵۵۱ و ۶) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۹) رواه مسلم (۱۵۵۱ و ۵) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۹۹

و فی قوله: «علی أن یعتملوها من أموالهم» دلیل علی أن لا یعین رب الأرض العامل و لا یجعل زریعهٔ للبیاض.

و قال مالک: المساقاهٔ جائزهٔ فی کل أصل له ثمرهٔ مثل: النخیل، و الأعناب، و التین، و الزیتون، و الرمان، و الفرسک، و الجوز، و اللوز، و الورد، و شبه ذلک. و علی ما اتفقا من الجزء. قال الشافعی: لا تجوز المساقاهٔ إلا فی النخیل، و الکرم خاصهٔ علی النصف لأن فی ذلک الخرص. و للشافعی قول آخر: أنها تجوز المساقاهٔ فی کل أصل ثابت.

و قال أبو حنیفهٔ: لا تجوز المساقاهٔ أصلا لأنها أجرهٔ مجهولهٔ. و خالف فی ذلک فعل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و أبی بکر، و عمر فی خیبر، و احتج بأن أهل خیبر حین افتتحت کانوا کالعبید، و یجوز بین السید و عبده ما لا یجوز بینه و بین الأجنبی، و الحجهٔ أیضا علی أبی حنیفهٔ أنهم لم یکونوا عبیدا لأنهم أقروا علی المساقاهٔ حیاهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و أبی بکر، و صدرا من أیام عمر، حتی أجلاهم. و لم یباعوا، و لا عتقوا، و لم یرو أحد من أهل الحدیث أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أخذ من أهل خیبر جزیهٔ أم لا، إلا أن نزول براءهٔ کان بعد خیبر، فیدل ذلک أنه أخذ منهم الجزیهٔ و اللّه و أعلم.

و الحجهٔ علی الشافعی فی منعه المساقاهٔ إلا فی النخل و الکرم مساقاهٔ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أهل خیبر علی نصف ما یخرج منها: من زرع أو ثمر. فمنع الشافعی المساقاهٔ فی الزرع لأن الأرض تکری بما یخرج منها، و فیه النص، و أجازها فی الکرم و لا نص فیه قیاسا علی النخل و جمهور العلماء علی خلافه. فی کتاب مسلم: و من خیبر کان النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یعطی أزواجه کل سنهٔ مائهٔ وسق: ثمانین من تمر و عشرین من شعیر «۱».

قال مالک: و کان بیاض خیبر یسیرا بین أضعاف السواد. قال مالک فی الواضحهٔ: و هو یسیر إلی الیوم. قال مالک فی المدونهٔ و غیرها: أحب إلیّ أن یلغی البیاض للعامل، و هو أحله.

فإن قال قائل: لم قال مالک إلغاء البیاض للعامل أحل. و قد ثبت أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أخذ من أهل خیبر النصف من الثمر و من الزرع؟ قیل له: إنما ذلک لنهی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عن المخابرهٔ و هی:

اکتراء الأرض بالحنطهٔ، فخشی مالک أن یکون هذا النهی بعد قصهٔ خیبر: و إنما یؤخذ من فعل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالأحدث فالأحدث، فإذا ألغی البیاض للعامل ارتفع الإشکال و إن کان البیاض بینهما فهو جائز علی ما فعله بخیبر. قاله محمد بن دحون عن الأصیلی: حدثنی بذلک أبو عمرو و ابن القطان- رحمهم اللّه- جمیعهم.

و فی البخاری و مسلم: أن کعب بن مالک تقاضی من عبد اللّه بن أبی حدرد دینا کان له علیه فی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی المسجد، فارتفعت أصواتهما حتی سمعها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم- و هو فی بیته- فخرج إلیهما رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حتی کشف سجف حجرته و نادی کعب بن مالک فقال:

---

(۱) رواه مسلم (۱۵۵۱ و ۲) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۰

لبیک یا رسول اللّه، فأشار إلیه بیده: أن ضع الشطر من دینک فقال: قد فعلت یا رسول اللّه، قال: «قم فاقضه» «۱».

و فی حدیث آخر: أشار بیده کأنه یقول النصف «۲».

و فی کتاب ابن شعبان: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «من اقتضی حقا فلیقتضه فی کفاف و عفاف واف أو غیر واف».

و ثبت أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعث سریهٔ إلی قوم من قوم خثعم، فاعتصموا بالسجود فقتلوا، فأمر فیهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بنصف الدیهٔ «۳». قال بعض أهل العلم بالقرآن: إنما أمر بذلک لأنه قد یمکن أن یکون سجودهم إسلاما فتکون فیهم

الدیهٔ، و قد لا یکون إسلاما فلا یکون لهم دیهٔ.

و فی مصنف أبی داود عن سمرهٔ بن جندب: أنه کان له نخل فی حائط رجل من الأنصار، و مع الرجل أهله فکان سمرهٔ بن جندب یدخل إلی النخل فیتأذی به الرجل، و یشق علیه، فطلب إلیه أن یبیعها منه فأبی، فطلب أن یناقله فأبی، فأتی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فذکر له ذلک، فطلب إلیه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أن یبیعه منه فأبی، فطلب إلیه أن یناقله فأبی، قال: فهبها لی و لک کذا و کذا مزرعهٔ فأبی، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أنت مضار»، ثم قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم للأنصاری: «اذهب فاقلع نخله» «۴».

و عن أبی سعید الخدری قال: اختصم إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم رجلان فی حریم نخلهٔ فأمر بها فذرعت فوجدت سبعهٔ أذرع. و فی حدیث آخر خمسهٔ أذرع فقضی بذلک «۵». قال عبد العزیز: أمر بجریدهٔ من جرایدها فذرعت.

---

(۱) رواه البخاری (۲۷۱۰)، و مسلم (۱۵۵۸)، و أبو داود (۳۵۹۵) من حدیث کعب بن مالک رضی اللّه عنه.

(۲) رواه البخاری (۲۴۲۴) من حدیث کعب بن مالک رضی الله عنه.

(۳) رواه أبو داود (۲۶۴۵) من حدیث جریر بن عبد اللّه رضی الله عنه.

(۴) رواه أبو داود (۳۶۳۶) من حدیث أبی جعفر الباقر محمد بن علی عن سمرهٔ. و فیه انقطاع فإن أبا جعفر لم یسمع من سمرهٔ رضی الله عنه.

(۵) رواه أبو داود (۳۶۴۰) من حدیث أبی سعید الخدری رضی اللّه عنه و إسناده صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۱

کتاب الوصایا

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الوصیهٔ و أنها مقصورهٔ علی الثلث

فی الموطأ و البخاری و مسلم عن الزهری، عن عامر بن سعد بن أبی وقاص أنه قال:

جاءنی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یعودنی عام حجهٔ الوداع من وجع اشتدّ بی، فقلت: یا رسول اللّه قد بلغ بی من الوجع ما تری و أنا ذو مال و لا یرثنی إلا ابنهٔ لی. أ فأتصدق بثلثی مالی؟ و رواه مالک، و سفیان بن عیینهٔ، و إبراهیم بن سعد عن الزهری، عن عامر بن سعد، عن أبیه بلفظ: أتصدق.

و رواه عبد العزیز ابن أبی سلمهٔ، و معمر، عن الزهری، عن عامر بن سعد، عن أبیه، بلفظ:

أوصی. و کذلک رواه عروهٔ، و عائشهٔ، عن سعد. و اللفظان فی البخاری و مسلم. و وقع أیضا فیهما: أ فأوصی بمالی کله؟ قال: «لا». قال: فالثلثین؟ قال: «لا». قال: فالنصف؟ قال: «لا».

قال: فالثلث؟ قال: «الثلث، و الثلث کثیر».

رجعنا إلی لفظ الموطأ قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا»، قلت: فالشطر؟ قال: «لا»، ثم قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «الثلث، و الثلث کثیر، إنک أن تذر ورثتک أغنیاء، خیر من أن تذرهم عالهٔ یتکففون الناس، و أنک لن تنفق نفقهٔ تبتغی وجه اللّه إلا أجرت» «۱».

و فی الموطأ یحیی بن یحیی: «إلا أجرت حتی ما تجعل فی فی امرأتک»، فقلت: یا رسول اللّه أخلف بعد أصحابی. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إنک لن تخلف فتعمل عملا صالحا».

زاد فی مسلم: «تبتغی به وجه اللّه إلا ازددت بها درجهٔ و رفعهٔ، و لعلک أن تخلف حتی تنتفع بک أقوام، و یضر بک آخرون. اللهم

امضی لأصحابی هجرتهم، و لا تردهم علی أعقابهم».

لکن البائس سعد بن خولهٔ یرثی له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن مات بمکهٔ «۲».

ذکر ابن مزین فی تفسیره للموطإ: أنه أقام بمکهٔ حتی مات، و لم یهاجر، فکره له النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ذلک، و رثی له، و هو و هم من ابن مزین لأن سعد بن خولهٔ قد هاجر و شهد بدرا، و إنما رثی له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لرجوعه بعد الهجرهٔ إلی مکهٔ، و موته بها. ذکره البخاری و غیره، و ذکره أیضا مسلم و هو قرشی «۳».

---

(۱) رواه البخاری (۱۲۹۶ و ۲۷۴۲ و ۳۹۳۶)، و الموطأ (۲/ ۷۶۳)، و مسلم (۱۶۲۸)، و الترمذی (۹۷۵)، و أبو داود (۲۸۶۴).

(۲) رواه مسلم (۱۶۲۸ و ۵).

(۳) انظر شرح الحدیث لفؤاد عبد الباقی (۱۶۲۸) فی فاتحته. فإنه شرحه شرحا وافیا.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۲

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأحباس

فی الواضحهٔ عن الواقدی عن الحصین بن عبد الرحمن بن عمرو بن سعد بن معاذ قال:

سألنا عن أول حبس حبس فی الإسلام فقال قائل: أحباس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و هو قول الأنصار «۱».

و قال المهاجرون: حبس عمر بن الخطاب أول حبس کان فی الإسلام، و ذلک أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لما قدم المدینهٔ وجد أرضا واسعهٔ: لزهرهٔ، و أهل رایج، و حسیکهٔ «۲»، و قد کانوا جلوا عن المدینهٔ قبل مقدم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بیسیر، و منهم من انجلی عن أرضه بعد مقدم النبی صلی اللّه علیه و سلم و ترکوا أرضا واسعهٔ فیها براح، و منها ردیء لا تسقی یقال له: الخشاشیر. و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قد أعطی عمر بعضها: ثمغ «۳»، ثم اشتری عمر بن الخطاب- رضی اللّه عنه- إلی ما أعطاه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من قوم یهود، فکان مالا معجبا فقال عمر: یا رسول اللّه إن مالی مال معجب، و أنا أحبه. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «حبّس أصله، و سبّل ثمرته». ففعل عمر «۴».

مطرف عن العمری عن نافع عن ابن عمر قال: ثمغ أول صدقهٔ تصدق بها فی الإسلام و أن عمر یوم أراد أن یتصدق بها قال: أشر علیّ یا رسول اللّه فی صدقتی کیف أصنع فیها؟ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «حبّس أصلها، و سبل ثمرتها» «۵».

و عن المسور بن رفاعهٔ عن محمد بن کعب القرظی قال: أول صدقهٔ کانت فی الإسلام صدقهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بأمواله الموقوفهٔ. قال: فقلت: فإن الناس یقولون صدقهٔ عمر. قال: قتل مخیریق بأحد علی رأس اثنین و عشرین شهرا من مهاجرهٔ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و أوصی إن أصبت فأموالی لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یضعها حیث أراه اللّه، فتصدق بها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم صدقهٔ حبس، و هی: سبعهٔ حوائط. و إنما تصدق عمر بثمغ بعد ما رجع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من خیبر سنهٔ سبع من الهجرهٔ، و کانت خیبر سنهٔ ست «۶».

و قال الزهری: صدقهٔ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم الحوائط السبعهٔ من أموال بنی النضیر بعد أن رجع رسول

---

(۱) الواقدی محمد بن عمر بن واقد الأسلمی- متروک مع سعهٔ علمه. کما قال الحافظ فی التقریب. و حصین ابن عبد الرحمن ضعفه أحمد و ذکره ابن حبان فی ثقات أتباع التابعین فکأن روایته عن الصحابهٔ مرسلهٔ.

(۲) حسیکهٔ: موضع فی المدینهٔ کان بها یهود من یهودها.

(۳) ثمغ: مال کان لعمر بن الخطاب فوقفه رضی اللّه عنه.

(۴) رواه النسائی (۶/ ۲۳۰)، و ابن ماجه (۲۳۹۷)، و البیهقی (۶/ ۱۶۲) من حدیث عمر رضی الله عنه.

و إسناده صحیح.

(۵) رواه أحمد (۲/ ۱۵۶ و ۱۵۷) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما. و هو حدیث صحیح.

(۶) رواه ابن سعد (۱/ ۳۸۸) ذکر صدقات رسول الله صلی اللّه علیه و سلم و ابن کثیر (۳/ ۲۳۷) من کلام محمد بن کعب القرظی موقوفا علیه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۳

اللّه صلی اللّه علیه و سلم من أحد ففرق أموال مخیریق «۱». و عن محمد بن سهل بن أبی جثامهٔ قال: کانت صدقات النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من أموال بنی النضیر و هی الحوائط السبعهٔ: الأعراف، و الصافیهٔ، و الدلال، و المثبت، و برقهٔ، و حسنی، و مشربهٔ أم إبراهیم، و إنما سمیت: مشربهٔ أم إبراهیم لأنها کانت تسکنها. و کان ذلک المال لسلام بن مشکم النضری «۲».

و قال الواقدی: لم یختلف أنها سبعهٔ حوائط و أن هذه أسماؤها.

و فی النسائی عن قتیبهٔ بن سعید، عن أبی الأخوص، عن أبی إسحاق، عن عمرو بن الحارث قال: ما ترک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم دینارا و لا درهما و لا عبدا و لا أمهٔ إلا بغلته الشهباء التی کان یرکبها، و سلاحه، و أرضا جعلها فی سبیل اللّه عز و جل «۳».

و قال قتیبهٔ بن سعید فی المسند الکبیر للنسائی مرهٔ أخری: صدقهٔ «۴». و کذلک ذکر النسائی أن صدقهٔ عمر کانت من الأرض التی أصاب بخیبر. و قال فی صدقهٔ لا یباع أصلها و لا توهب و لا تورث، و هی للفقراء و القربی و الرقاب و فی سبیل اللّه و الضیف و ابن السبیل، لا جناح علی من ولیها أن یأکل منها بالمعروف، و یطعم ضیفا نزل به أو صدیقا غیر متمول فیه «۵».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الصدقهٔ و الهبهٔ و الثواب علیها و العمری

فی موطأ مالک: أنه بلغه أن رجلا من الأنصار من بنی الحارث بن الخزرج تصدق علی أبویه بصدقهٔ، فهلکا، فورث ابنهما المال، و هو: نخل. فسأل عن ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال:

«قد أجرت فی صدقتک، و خذها بمیراثک» «۶».

و فی کتاب أقضیهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: من مصنف ابن أبی شیبهٔ، عن جابر قال: قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی امرأهٔ من الأنصار أعطاها ابنها حدیقهٔ من نخل فماتت، فقال ابنها: إنما أعطیتها حیاتها و له أخوهٔ، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «هی لها حیاتها و موتها» قال: فإنی کنت تصدقت بها علیها.

قال: «فذلک أبعد لک» «۷».

---

(۱) رواه ابن سعد (۱/ ۳۸۸) و قال: أخبرنا محمد بن عمر. حدثنی الضحاک بن عثمان من الزهری قال: هذه الحوائط السبعهٔ من أموال بنی النضیر.

(۲) رواه ابن سعد (۱/ ۳۸۸) و قال: أخبرنا محمد بن عمر حدثنی موسی بن عمر الحارثی، عن محمد بن سهل بن أبی حثمهٔ قال: کانت صدقهٔ رسول الله صلی اللّه علیه و سلم من أموال بنی النضیر. و هی سبعهٔ. و ذکرها.

(۳) رواه النسائی (۶/ ۲۲۹) من حدیث عمرو بن الحارث الخزاعی رضی الله عنه و إسناده صحیح.

(۴) رواه النسائی (۶/ ۲۲۹) و (۳۵۹۴). من کلام قتیبهٔ بن سعید رحمه الله.

(۵) رواه النسائی (۶/ ۲۳۰) و (۳۵۹۹) عن عمر رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۶) رواه مالک (۳۰۰۱) باب صدقهٔ الحی عن المیت. بلاغا.

(۷) رواه ابن أبی شیبة (۱۰/ ۱۸۳)، و أبو داود (۳۵۵۷)، و البیهقی (۶/ ۱۷۴) من حدیث جابر رضی الله عنه.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۴

و فی الموطأ و البخاری و مسلم عن النعمان بن بشیر: أن أباه أتی به إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یشهده علی عبد وهبه له، فقال: یا رسول اللّه إنی نحلت ابنی غلاما کان لی. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أ کلّ ولدک» و فی حدیث یونس و معمر «أکل بنیک»- ذکره مسلم- «نحلته مثل هذا؟».

قال: لا، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «فارتجعه» «۱».

و فی کتاب مسلم: «اتقوا اللّه، و اعدلوا فی أولادکم» «۲». و کانت أم النعمان: عمرة ابنة رواحة قالت لبشیر: أشهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم علی هبتک، و کان قد لواها سنة، ثم وهبه لها فقالت:

لا أرضی حتی تشهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لا أشهد علی جور» «۳». و هذا أصل فی حیازة الأب لابنه الصغیر، و أما إذا وهب أو تصدق علی ابنه الکبیر، أو علی أجنبی فلا بد من قبض الموهوب له أو التصدق علیه. و الأصل فی ذلک قول أبی بکر الصدیق لعائشة: لو کنت حزتیه کان لک، و إنما هو الیوم مال وارث «۴». و قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لما نزلت ألهاکم التکاثر قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «یقول ابن آدم: مالی مالی، و هل لک من مالک إلا ما أکلت فأفنیت، أو لبست فأبلیت، أو تصدقت فأمضیت» «۵»، فقد شرط رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الصدقة الإمضاء. و الإمضاء هو: الإقباض کالعاریة و السلف لا یتم ذلک إلا بالقبض و کالوصیة لا تتم إلا بموت الموصی.

و فی مصنف عبد الرزاق عن طاوس قال: وهب رجل هبة للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم فأثابه، فلم یرض فزاده قال: لا أحسبه قال ذلک إلا ثلاث مرات، فلم یرض فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لقد هممت ألّا أقبل هبة» و ربما قال معمر: «ألّا أقبل إلا من قرشی، و أنصاری، أو ثقفی» «۶». و فی حدیث أبی هریرة «أو دوسی» «۷».

و فی الدلائل للأصیلی أهدی لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لقحة، فأثابه بست بکرات فلم یرض، و ذکر الحدیث فی البخاری حدثنا عبد اللّه بن یوسف، عن عبد اللّه بن وهب، عن یونس، عن ابن شهاب، عن أنس بن مالک قال: لما قدم المهاجرون المدینة من مکة و لیس بأیدیهم شیء،

---

(۱) رواه البخاری (۲۵۸۶)، و مالک (۲/ ۷۵۱ و ۷۵۲)، و مسلم (۱۶۲۳ و ۹)، و النسائی (۶/ ۲۵۸) من حدیث النعمان بن بشیر رضی الله عنه.

(۲) رواه مسلم (۱۶۲۳ و ۱۳) من حدیث النعمان رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری (۲۶۵۰)، و مسلم (۱۶۲۳ و ۱۴) من حدیث النعمان رضی الله عنه.

(۴) رواه عبد الرزاق (۱۶۵۰۷)، و البیهقی (۶/ ۱۷۰) و إسناده صحیح.

(۵) رواه مسلم (۲۹۵۸)، و الترمذی (۲۳۴۲)، و ابن حبان (۷۰۱) من حدیث عبد الله بن الشخیر رضی الله عنه.

(۶) رواه عبد الرزاق (۱۶۵۲۱) عن معمر عن ابن طاوس عن أبیه فذکره مرسلا.

(۷) رواه أحمد (۲/ ۲۹۲)، و الترمذی (۳۹۴۵)، و البخاری (۵۹۶)، و أبو داود (۳۵۳۷) من حدیث أبی هریرة رضی الله عنه. و إسناده حسن.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۵

و کانت الأنصار أهل الأرض و العقار فقاسمهم الأنصار علی أن یعطوهم ثمار أموالهم کلّ عام و یکفوهم العمل و المؤنة، و کانت أمه أمّ أنس بن مالک أم سلیم و کانت أم عبد اللّه بن أبی طلحة، فکانت أعطت أم أنس رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عذاقا

فأعطاهنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أم أیمن مولاته أم أسامهٔ بن زید.

قال ابن شهاب: فأخبرنی أنس بن مالک: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لما فرغ من قتال أهل خیبر، و انصرف إلی المدینهٔ رد المهاجرون إلی الأنصار منائحهم التی کانوا منحوهم من ثمارهم، فردّ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إلی أمه یعنی أم أنس بن مالک عذاقها و أعطی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أم أیمن مکانهن من حائطه رواه مسلم أیضا، و زاد أنه أعطاها عشرهٔ أمثاله أو قریبا من عشرهٔ أمثاله «۱».

قال ابن شهاب: و کان من شأن أم أیمن أم أسامهٔ بن زید أنها کانت وصیفهٔ لعبد اللّه بن عبد المطلب و کانت من الحبشهٔ فلما ولدت آمنهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعد ما توفی أبوه، فکانت أم أیمن تحضنه حتی کبر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأعتقها، ثم أنکحها زید بن حارثهٔ، ثم توفیت بعد ما توفی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بخمسهٔ أشهر.

قال الواقدی: و اسمها برکهٔ و لم یرو هذا الحدیث عن الزهری أحد إلا یونس. وقع هذا فی طرهٔ کتاب الأصیلی فی الموطأ: عن جابر بن عبد اللّه أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «أیما رجل أعمر عمری «۲» له و لعقبه فإنها للذی یعطاها لا ترجع إلی الذی أعطاها أبدا لأنه أعطی عطاء وقعت فیه المواریث» «۳».

و فی کتاب مسلم عن جابر من روایهٔ یحیی، عن مالک، و لم یذکر أبدا.

و فیه عن یحیی و محمد و صح عن اللیث، عن ابن سهل، عن أبی سلمهٔ، عن جابر بن عبد اللّه أنه قال: سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یقول: «من أعمر رجلا عمری له و لعقبه فقد قطع قوله حقه فیها، و هی لمن أعمر و عقبه» «۴».

و فی حدیث آخر عن إسحاق بن إبراهیم، و عبد بن حمید، و اللفظ لعبد قالا: أخبرنا عبد الرزاق، عن معمر، عن الزهری، عن أبی سلمهٔ، عن جابر، قال: إنما العمری التی أجازها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن تقول هی لک و لعقبک، فأما إذا قال: هی لک ما عشت فإنها ترجع إلی صاحبها «۵».

---

(۱) رواه البخاری (۲۶۳۰)، و مسلم (۱۷۷۱) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۲) عمری: یقال أعمرته دارا أو أرضا، إذا أعطیته إیاها و قلت له: هی لک عمری أو عمرک: فإذا مات رجعت إلیه.

(۳) رواه مالک (۲/ ۷۵۶) و (۲۹۵۳) من حدیث جابر رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۴) رواه مسلم (۱۶۲۵ و ۲۱) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۵) رواه مسلم (۱۶۲۵ و ۲۳) من حدیث جابر رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۶

قال معمر: و کان الزهری یفتی به، و روی أبو سلمهٔ عن جابر قال: «قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن أعمر عمری له و لعقبه فهی له بتلهٔ «۱» لا یجوز للمعطی فیها شرط و لا ثنیا». قال أبو سلمهٔ:

لأنه أعطی عطاء وقعت فیه المواریث، فقطعت المواریث شرطه «۲».

و فی حدیث آخر عن جابر قال: قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «العمری لمن وهبت له» «۳». قال ابن أبی زید: و معنی قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لا ترجع إلی الذی أعطاها» إنما ذلک ما بقی أحد من عقب المعمر، فإذا انقرضوا رجعت العمری إلی صاحبها.

و قوله علیه السلام: «فإنها للذی یعطاها» یعنی: النفع، لا الأصل، و دل ذلک أنه لیس کوارث الأصل أن الزوجهٔ لا تدخل فیه، و لا من لیس من العقب المعروف، و عمرتک إنما هو مأخوذ من العمر، و لا فرق بین أجل مضروب و عمر مشترط. و بهذا جری العمل بالمدینهٔ، و به أخذ مالک انتهی قول ابن أبی زید.

و تأوّل الشافعی و غیره الحدیث المذکور أن العمری إذا کانت للمعمر و لعقبه أنها لا ترجع إلی المعمر و إن انقرض المعمر و عقبه و

لیس ذلک فی الحدیث مکتوبا.

و قد روی عن أبی حنیفهٔ و الشافعی و سفیان الثوری، و أحمد بن حنبل: أن العمری کالهبهٔ، و هی ملک لمن أعمرها کانت معقبهٔ أو لم تکن شرط المعمّر أن ترجع إلیه أو لم یشترط، و شرطه باطل لا ترجع إلیه أبدا و یبیعها المعمّر إن شاء کسائر ماله.

فصح فی العمری ثلاثهٔ أقوال: قول أبی حنیفهٔ، و الشافعی، و مالک، و من ذکر معهم. کما قضی طارق بشهادهٔ جابر و الثالث من فرق بین المعقبهٔ و حیاهٔ المعمر خاصهٔ فقال فی المعقبهٔ: لا ترجع أبدا إلی المعمر، و إذا لم تکن معقبهٔ ترجع إلیه إذا مات المعمر، و اللّه عز و جل أعلم بما أراد نبیه صلی اللّه علیه و سلم، إلا أن فی کتاب مسلم عن جابر أیضا قال: أعمرت امرأهٔ بالمدینهٔ حائطا لها ابنا لها ثم توفّی و توفیت بعده، و ترکت ولدا، و له أخوهٔ بنون للمعمرهٔ، فقال ولد المعمرهٔ: رجع الحائط إلینا، و قال بنو المعمر: بل کان لأبینا حیاته و بعد موته، فاختصموا إلی طارق- مولی عثمان- فدعا جابرا فشهد علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أنه حکم بالعمری لصاحبها، فقضی بذلک طارق، ثم کتب إلی عبد الملک فأخبره ذلک، و أخبره بشهادهٔ جابر، فقال عبد الملک: صدق جابر فأمضی ذلک طارق. و إن ذلک الحائط لبنی المعمر حتی الیوم. و لیس فی هذا الحدیث أنها أعمرت ابنها و عقبه کما وقع فی الأحادیث المتقدمهٔ «۴».

---

(۱) بتلهٔ: أی عطیهٔ ماضیهٔ غیر راجعهٔ إلی الواهب.

(۲) رواه مسلم (۱۶۲۵ و ۲۴)، و النسائی (۶/ ۲۷۶) و (۲۷۴۷) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۳) رواه مسلم (۱۶۲۵ و ۲۵) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۴) رواه مسلم (۱۶۲۵ و ۲۸) من حدیث جابر رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۷

و قد تقدم عن جابر أنه قال: إذا قال هی لک ما عشت فإنما ترجع إلی صاحبها الذی أعمرها.

و فی روایهٔ مسدد عن یحیی عن سفیان عن حمید الأعرج عن محمد بن إبراهیم التیمی عن جابر: أن رجلا من الأنصار أعطی أمه حدیقهٔ له حیاتها فماتت، و ذکر الحدیث کما ذکره مسلم و هذا یقوی مذهب مالک «۱».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المشبهات

فی الموطأ و البخاری و مسلم عن عائشهٔ زوج النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنها قالت: کان عتبهٔ بن أبی وقاص عهد إلی أخیه سعد بن أبی وقاص: أن ابن ولیدهٔ زمعهٔ منی فاقبضه إلیک. قالت: فلما کان عام الفتح أخذه سعد و قال: ابن أخی- قد کان عهد إلیّ فیه- فقام عبد بن زمعهٔ و قال: أخی و ابن ولیدهٔ أبی، ولد علی فراشه. فتساوقا إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال سعد: یا رسول اللّه ابن أخی، و قد کان عهد إلیّ فیه. و قال عبد بن زمعهٔ: أخی و ابن ولیدهٔ أبی ولد علی فراشه. فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «هو لک یا عبد بن زمعهٔ»، ثم قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «الولد للفراش و للعاهر الحجر». ثم قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لسودهٔ بنت زمعهٔ: «احتجبی منه» لما رأی من شبهه بعتبهٔ بن أبی وقاص، قالت: فما رآها حتی لقی اللّه عز و جل «۲». و کانت سودهٔ زوج النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لم یذکر مالک هذا فی الموطأ.

فی هذا الحدیث من الفقه: إنفاذ وصیهٔ الکافر لأن عتبهٔ مات کافرا، و ذلک أنه هو الذی.

کسر رباعیته صلی اللّه علیه و سلم فی یوم أحد، فدعا النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أن لا یحول علیه الحول حتی یموت کافرا، فما حال علیه الحول حتی مات کافرا. ذکره عبد الرزاق فی مصنفه، و کذلک ذکر ابن أبی حثمهٔ: أنه مات کافرا.

و فیه: استلحاق الأخ، و فی ذلک اختلاف و لا خلاف فی استلحاق الابن و فیه حجهٔ المالک فی الحکم بقطع الذرایع لأن قطع الذرایع

أن یمنع من المباح لئلا یوقع فی الحرام، و مثل قول اللّه عز و جل: وَ لا یَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِیُعْلَمَ ما یُخْفِینَ مِنْ زِینَتِهِنَ [النّور: الآیة ۳۱]. و مثل نهیه تعالی المؤمنین أن یقولوا للنبی صلی اللّه علیه و سلم: «راعنا»، و هم لا یریدون الإذایة للنبی صلی اللّه علیه و سلم، فنهاهم اللّه عن ذلک بسبب قول الیهود للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم: راعنا یریدون بذلک: یا أرعن.

و مثل هذا نهی اللّه أهل السبت عن الصید فیه، فأخذ بعضهم حیتانا فی غیر السبت فجعل کصیدهم فی السبت و عذبوا علی ذلک.

---

(۱) رواه أبو داود (۳۵۵۷) من حدیث جابر رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه البخاری (۲۰۵۳)، و مسلم (۱۴۵۷)، و الموطأ (۲/ ۷۳۹) من حدیث عائشة رضی الله عنها.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۸

فکذلک حکم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لسودة: أن ابن زمعة أخوها إذ ولد علی فراش أبیها، و جعله أجنبیا فی أن لا یراها فحکم بحکمین: حکم فی الظاهر، و حکم فی الباطن، و اتبع الشافعی فی ذلک إبطال الحکم بقطع الذرایع، و أن یکون حکما واحدا حتی قال: إن للرجل أن یمنع زوجته من رؤیة أخیها. و أن قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «احتجبی عنه» إنما هو علی وجه التنزه و الاختیار، و هذا خلاف لما أمر به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عائشة فی أفلج أخی ابن القعیس، إذ قال لها: «إنه عمّک فلیلج علیک» «۱»، و کان عمها من الرضاعة، فکیف أن یمنع المرأة من رؤیة أخیها.

و أدخل البخاری هذا الحدیث فی باب تفسیر المشبهات مع الحدیث: «دع ما یریبک إلی ما لا یریبک» «۲». و هو أیضا یقوی مذهب مالک، و یخالف قول الشافعی.

و قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «و للعاهر الحجر» یعنی: نفی الولد عن الزانی، و أنه لا شیء له فیه، و لا ینسب إلیه. کقول العرب: بفمک الحجر. أی: لا شیء لک.

و قال الداودی: للعاهر الحجر: یعنی الرجم للزانی المحصن، و مذهب الشافعی أن الحرام لا یحرّم الحلال، و کذلک قال: إن أمر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لسودة بالاحتجاب تنزه و اختیار، و مذهب أبی حنیفة أن الزنا یحرم- و اختلف فی ذلک قول مالک- فمرة قال: إن الحرام لا یحرّم الحلال، و مرة قال: إنه یحرّم، و الأغلب من مذهبه و مذهب أصحابه أنه لا یحرّم.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی العتق و الوصیة بالقرعة و حکم ذات الزوج و التدبیر و أمهات الأولاد و الکتابة

فی مصنف عبد الرزاق عن علی بن أبی طالب قال: شهدت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یقضی بالدین قبل الوصیة، و أنتم تقولون: من بعد وصیة یوصی بها أو دین «۳».

و لا خلاف بین العلماء أن الدین قبل الوصیة.

فی الموطأ و غیره عن الحسن، و عن محمد بن سیرین: أن رجلا فی زمان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أعتق عبیدا له ستة عند موته، فأسهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بینهم فأعتق ثلث تلک العبید «۴».

---

(۱) رواه البخاری (۵۲۳۹) من حدیث عائشة رضی الله عنها.

(۲) رواه أحمد (۱/ ۲۰۰)، و الترمذی (۲۵۱۸)، و النسائی (۸/ ۳۲۷)، و ابن حبان (۷۲۲) من حدیث الحسن ابن علی رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۳) رواه عبد الرزاق (۱۹۰۳)، و أحمد (۱/ ۷۹)، و الترمذی (۲۰۹۵)، و أبو یعلی (۳۰۰) و إسناده حسن من حدیث علی رضی اللّه عنه.

(۴) رواه مالک (۲/ ۷۷۴) و (۲۷۲۰) و هو حدیث مرسل. و رجاله ثقات و وصله مسلم (۱۶۶۸)، و الترمذی (۱۳۶۴) من حدیث عمران

بن الحصین رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۰۹

قال مالک: و قد بلغنی أنه لم یکن لذلک الرجل مال غیرهم. و هذا الحدیث مسند فی غیر الموطأ عن الحسن و ابن سیرین عن عمران بن حصین، و قال فیه: فغضب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم من ذلک و قال: «لقد هممت ألّا أصلی علیه».

و فی مصنف عبد الرزاق فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لو أدرکته ما دفن مع المسلمین»، فأقرع بینهم فأعتق اثنین، و استرقّ أربعهٔ «۱».

و فی حدیث آخر: أنّ امرأهٔ من الأنصار أعتقت ستهٔ أعبد، فدعا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بستهٔ أقداح، فأقرع بینهم، فأعتق اثنین «۲».

و فی غیر المصنف أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم جزأهم ثلاثهٔ أجزاء اعتق اثنین، و أرقّ أربعهٔ «۳».

قال إسماعیل: و هذا یدل أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قوّمهم. و قال سلیمان بن موسی: لم یبلغنی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قوّمهم فإن صح قول سلیمان فمعناه أن قیمتهم کانت سواء و إلا فلا بد من التقویم لئلا یزاد علی الثلث. و یسند أیضا الحدیث الأول عن محمد بن سیرین عن أبی هریرهٔ فی کتاب مسلم عن عمران بن حصین.

فی هذا الحدیث من الفقه: إنفاذ الوصیهٔ بالثلث، و فیه العتق بالقرعهٔ، و فیه أن من عال علی الثلث صرف إلی الثلث. و فیه أن بتل العتق فی المرض کالوصیهٔ، و فیه أن الحاکم یقوّم بنفسه ما کان بحضرته و لا یولیه غیره.

و فیه: أن یحکم بین الرجل و عبده فیما یدعو إلیه العبد من حقوقه علی سیده.

و فیه إجازهٔ الوصیهٔ بالثلث لغیر القرابهٔ، بخلاف ما روی عن طاوس و غیره: أن من أوصی لغیر قرابته و لم یوص لهم لم تبطل وصیته. و قالت طائفهٔ: من أوصی لغیر قرابته أعطی ثلث الوصیهٔ لقرابته.

فی مصنف عبد الرزاق عن عکرمهٔ: «قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن لا وصیهٔ لوارث، و لا یجوز لامرأهٔ فی مالها شیء إلا بأذن زوجها» «۴».

---

(۱) رواه عبد الرزاق (۱۶۷۴۹)، و البیهقی (۱۰/ ۲۸۶) من حدیث عمران بن الحصین رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه عبد الرزاق (۱۶۷۵۱)، و البیهقی (۱۰/ ۲۸۶) عن ابن جریج. قال: أخبرنی قیس بن سعد أنه سمع مکحولا یقول: سمعت ابن المسیب یقول: اعتقت امرأهٔ أو رجل ستهٔ أعبد لها عند الموت لم یکن لها مال غیرهم فأتی فی ذلک النبی صلی اللّه علیه و سلم. فأقرع بینهم فأعتق اثنین.

(۳) رواه النسائی (۴/ ۶۴) من حدیث عمران بن الحصین رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۴) رواه عبد الرزاق (۱۶۶۰۸) من حدیث عکرمهٔ رضی الله عنه. و فیه جهالهٔ الرجل الراوی عن عکرمهٔ رضی الله عنه. بلفظ: (قضی رسول الله صلی اللّه علیه و سلم أنه لیس لذات زوج وصیهٔ فی مالها شیئا إلا بإذن زوجها).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۰

و فی روایهٔ عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه باع مدبرا لرجل. و فی حدیث آخر لمسلم: لم یکن له مال غیره.

و فی کتاب ابن شعبان عن جابر قال: أعتق رجل من الأنصار غلاما له عن دبر و کان محتاجا و کان علیه دین، فباعه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بثمانمائهٔ درهم، فأعطاه و قال: «اقض دینک و أنفق علی عیالک» «۱».

و تأول مالک و غیره أن الحدیث الأول هو أصح. إن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه باع المدبر بعد موت الذی دبّره أو فی حیاته لدین

علیه قبل التدبیر.

قال ابن أبی زید: حدیث جابر یدل علی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إنما باع المدبر فی دین لأن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم دعا به، فقال: «من یشتره؟» فلما بطل أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لم یبعه لغیر معنی لم یبق إلا أنه حکم و أنه لینفذ ما لزم.

و قد روی عن جابر أنه قال: لم یکن له مال غیره، فمات. فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «من یشتره؟» و اختلف فیه. عن جابر فروی أنه أعتق رجل، و روی أنه دبر.

و فی مختصر ابن أبی زید: روی الخدری أنهم لما أصابوا سبیا یوم أوطاس قالوا: یا رسول اللّه ما تری فی العزل فإنا نحب الثمن. دلیل أنها إذا ولدت بطل الثمن. و هذا دلیل بیّن مع ما روی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال فی أم إبراهیم: «أعتقها ولدها» «۲».

و فی الواضحهٔ عن ابن المسیب: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أمر بعتق أمهات الأولاد و قال: «لا یجعلن فی وصیهٔ، و لا دین».

قال مسلم: قلت لسعید بن المسیب: کیف کان رأی عمر فی عتق أمهات الأولاد؟ قال: لیس عمر أعتقهن، و إنما أمر بعتقهن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، «و أن لا یخرجن فی ثلث، و لا یبعن فی دین» «۳».

و فی کتاب رجال الموطأ للبرقی عن سعید بن عبد العزیز: أن ماریهٔ أم إبراهیم اعتدت ثلاثهٔ أشهر. قال البرقی: و توفیت سنهٔ ست عشرهٔ. و فی الحدیث الثابت: أن بریرهٔ دخلت علی عائشهٔ تستعینها شیئا. و فی حدیث آخر فی البخاری: جاءت تستعینها و علیها خمس أواق نجّمت فی خمس سنین «۴». و جمیع الأحادیث عن عروهٔ عن عائشهٔ إلا حدیثا واحدا عن عمرهٔ عن عائشهٔ.

---

(۱) رواه أحمد (۳/ ۳۰۵)، و أبو داود (۳۹۵۷)، و النسائی (۷/ ۳۰۴)، و الطحاوی فی مشکل الآثار (۴۹۳۲) و انظر طرقه هناک.

(۲) رواه ابن ماجه (۲۵۱۶)، و البیهقی (۱۰/ ۳۴۶) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما و إسناده ضعیف.

(۳) رواه البیهقی (۱۰/ ۳۴۴) و فی إسناده عبد الرحمن بن زیاد بن أنعم قال الحافظ فی التقریب: ضعیف فی حفظه. و هو رجل صالح.

(۴) رواه البخاری (۲۵۶۰) فی العتق من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۱

و فی الموطأ و البخاری فقالت عائشهٔ: إن أحبّ أهلک أن أعدّها لهم و یکون لی ولاؤک فعلت. فذهبت بریرهٔ إلی أهلها فقالت ذلک لهم، فأبوا علیها، فجاءت من عند أهلها و رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قاعد فقالت لعائشهٔ: إنی قد عرضت ذلک علیهم فأبوا إلا علی أن یکون الولاء لهم.

فسمع ذلک رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم إذ أخبرته عائشهٔ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «خذیها و اشترطی لهم الولاء، فإنما الولاء لمن أعتق»، ففعلت عائشهٔ، ثم قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الناس فحمد اللّه و أثنی علیه، ثم قال: «أما بعد: فما بال رجال یشترطون شروطا لیست فی کتاب اللّه! کلّ شرط لیس فی کتاب اللّه- و فی حدیث آخر فی الموطأ: ما کان من شرط لیس فی کتاب اللّه- فهو باطل، و إن کان مائهٔ شرط. قضاء اللّه أحق و شرط اللّه أوثق، و إنما الولاء لمن أعتق» «۱».

معنی قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «کل شرط لیس فی کتاب اللّه» أی: خالف کتاب اللّه، و معنی قوله لعائشهٔ: «اشترطی لهم الولاء» أی: اشترطی علیهم الولاء. قال اللّه عز و جل: أُولئِکَ لَهُمُ اللَّعْنَهُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ [الرّعد: الآیهٔ ۲۵]. أی علیهم.

و قد تقدم ما فیه من السنن فی الأمهٔ تعتق تحت زوج فی کتاب الطلاق و إنما اشترتها عائشهٔ بعد أن عجزت عن کتابتها. قاله مطرف و غیره.

و فی کتاب ابن شعبان: أول مکاتب فی الإسلام کان سلمان الفارسی کاتب أهله علی مائهٔ و دیهٔ «۲» نجّمها لهم فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «إذا غرستها فاذنّی»، فلما غرسها آذنه، فدعا له فیها فلم تمت منها و دیهٔ واحدهٔ «۳». و قد قیل إن أول مکاتب فی الإسلام کان یکنی: أبا مؤمّل، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «أعینوا أبا مؤمل» فأعین فقضی کتابته، و فضلت عنده فضلهٔ

فاستفتی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «أنفقها فی سبیل اللّه».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی عتق من مثّل به أو لطم وجهه

فی المدوّنة عن عبد اللّه بن عمرو بن العاص أنه قال: کان لزنباغ عبد یسمی: سندرا، أو ابن سندر، فوجده یقبّل جاریة له فأخذه و جدع أذنه و أنفه، فأتی إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأرسل إلی زنباغ فقال: «لا تحملوهم ما لا یطیقون، و أطعموهم مما تأکلون، و اکسوهم مما تلبسون، و ما

---

(۱) رواه البخاری (۲۱۶۸) عن ابن المسیب، و مسلم (۱۵۰۴)، و الموطأ (۲/ ۷۸۰) من حدیث عائشة رضی الله عنها.

(۲) رواه الحاکم (۲/ ۱۶) و صححه و وافقه الذهبی من حدیث بریدة رضی الله عنه. و رواه أحمد فی المسند (۵/ ۳۵۴) و البزار رقم (۲۶ ۲۷). و ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد (۹/ ۳۳۷) و قال: رواه أحمد و البزار و رجاله رجال الصحیح.

(۳) الودیة «غصن» یخرج من النخل ثم یقطع منه فیغرس.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۲

کرهتم فبیعوا، و ما رضیتم فأمسکوا، و لا تعذبوا خلق اللّه». ثم قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «من مثّل به، أو أحرق بالنار فهو حر، و هو مولی للّه و رسوله». فأعتقه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم. فقال: یا رسول اللّه أوص بی فقال: «أوصی بک کل مسلم» «۱».

و فی کتاب مسلم عن سوید بن مقرن: أن جاریة له لطمها إنسان، فقال له سوید: أ ما علمت أن الصورة محرّمة، لقد رأیتنی و إنی لسابع أخوة لی مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و ما لنا غیر خادم واحد، فعمد أحدنا فلطمه فأمرنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن نعتقه. و ذکر الحدیث «۲».

و زاد فی حدیث آخر: أنهم قالوا: یا رسول اللّه لیس لنا غیره، قال: «استخدموه فإذا استمتعتم به فخلوا سبیله» «۳»، و قال عبد اللّه ابن عمر: قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «من ضرب غلاما له حدا لم یأته، أو لطمه فإن کفارته أن یعتقه» «۴».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی اللقطة

فی الموطأ و البخاری و مسلم: أن رجلا جاء إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فسأله عن اللقطة فقال: «اعرف عفاصها و وکاءها ثم عرّفها سنة، فإن جاء صاحبها، و إلا فشأنک بها». قال فضالة: و الغنم؟

قال: «لک أو لأخیک أو للذئب»، و فی غیر الکتب «فردّ علی أخیک ضالته». قال فضالة: الإبل، قال فی البخاری و مسلم: فغضب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حتی احمرت وجنتاه، أو احمر وجهه. و فی حدیث: فتغیر وجهه و قال: «ما لک و لها معها سقاؤها و حذاؤها، ترد الماء، و تأکل الشجر حتی یلقاها ربها» «۵». ذکر ابن عبد البر هذه الزیادة من غیر روایة مالک: «فردّ علی أخیک ضالته». قال الطحاوی: و لم یوافق مالکا أحد من العلماء علی قوله فی الشاة الضالة إن أکلها لم یضمنها إذا وجدها فی موضع مخوف. قال: و احتجاجه بقول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «هی لک أو لأخیک أو للذئب» لا معنی له، لأن قوله لک لم یرد به التملیک لأن الذئب یأکلها علی ملک صاحبها.

و فی البخاری و مسلم عن سوید بن غفلة قال: لقیت أبیّ بن کعب فقال: وجدت صرّة فیها مائة دینار فأتیت بها النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال «عرّفها حولا»، فعرّفتها فلم أجد من یعرفها، ثم أتیته بها فقال: «احفظ وعاءها و عددها و وکاءها، فإن جاء صاحبها و إلا فاستمتع بها»، فاستمتعت بها

---

(۱) رواه ابن سعد (۷/ ۳۵۰) من حدیث عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده رضی الله عنهم. و هو حدیث حسن.

(۲) رواه مسلم (۱۶۵۸ و ۳۳) من حدیث سوید بن مقرّن رضی الله عنه.

(۳) رواه مسلم (۱۶۵۸ و ۳۱) من حدیث سوید بن مقرّن رضی الله عنه.

(۴) رواه مسلم (۱۶۵۷) فی الإیمان من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۵) رواه البخاری (۹۱ و ۲۴۲۷ و ۲۴۲۸)، و مسلم (۱۷۳۲)، و الموطأ (۲/ ۷۵۷) من حدیث زید بن خالد الجهنی.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۳

فلقیته بعد بمکهٔ فقال: لا أدری بعد ثلاثهٔ أحوال أو حولا واحدا «۱». و فی البخاری و مسلم عن أبی هریرهٔ قال: لما فتح اللّه علی رسوله مکـهٔ قام فی الناس خطیبا: فحمد اللّه و أثنی علیه، ثم قال: «إن اللّه حبس عن مکهٔ الفیل- هکذا فی البخاری فی روایهٔ الأصـیلی- و فی روایهٔ القابسی:

القتل، و سـلط علیها رسوله و المؤمنین، و إنها لم تحل لأحـد قبلی، و إنما أحلت لی ساعـهٔ من نهار، و إنها لن تحل لأحـد بعدی، و لا ینفّر صیدها، و لا یعضد شجرها». و فی حدیث آخر:

«و لا- یعضـد عضاهـا». و فی آخر: «لا- یختلی شوکهـا، و لا- تحـلّ لقطتهـا». و فی آخر: «لا تحل ساقطتها إلا لمنشـد». و فی آخر: «إلا لمعرّف، و من قتل له قتیل فهو بخیر النظرین إما أن یفدی و إما أن یقید»، فقال العباس: إلا الإذخر فإنه لقبورنا و صاغتنا «۲».

و فی حـدیث أبی هریرهٔ لقبورنـا و بیوتنا، فقال رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم: «إلا الإذخر»، فقام أبو شاه رجل من أهل الیمن فقال: أکتب لی یا رسول اللّه. قال: فکتب له هذه الخطبهٔ التی سمعها من رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۳».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن قال حائطی صدقهٔ فی سبیل اللّه إنه علی الأقارب و توقیف مال الغائب و التوکیل علی القسمهٔ

فی الموطـأ و البخـاری و مسـلم عن أنس قال: کان أبو طلحـهٔ أکثر أنصاری بالمدینـهٔ مالا من نخل، و کان أحب أمواله إلیه: بیرحاء، و کانت مسـتقبلهٔ المسجد، و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یدخلها و یشرب من ماء فیها طیّب. قال أنس: فلما نزلت هذه الآیهٔ: لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتَّی تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ [آل عمران: الآیـهٔ ۹۲]. قام أبو طلحهٔ إلی رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم فقال: یا رسول اللّه إن اللّه یقول فی کتابه لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتَّی تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ [آل عمران: الآیـهٔ ۹۲]. و إن أحب أموالی إلی بیرحاء، و إنها صدقهٔ للّه أرجو برّها و ذخرها عنـد اللّه فضـعها یا رسول اللّه حیث شـئت. قال: فقال رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلم: «بخ ذلک مال رابح- و یروی رابح- ذلک مال رائـح قـد سـمعت ما قلت فیها و إنی أری أن تجعلها فی الأقربین». فقال أبو طلحـهٔ: أفعل یا رسول اللّه فقسـمها أبو طلحهٔ فی أقاربه و بنی عمه «۴». و فی حدیث آخر للبخاری: «اجعلها لفقراء قرابتک». قال أنس: فجعلها لحسّان بن

---

(۱) رواه البخاری (۲۴۲۶ و ۲۴۳۷)، و مسلم (۱۷۲۳)، و أبو داود (۱۷۱۰) من حدیث سوید بن غفلهٔ رضی الله عنه.

(۲) رواه البخاری (۱۱۲ و ۲۴۳۴)، و مسلم (۱۳۵۵)، و أبو داود (۲۰۱۷) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری (۲۴۳۴)، و مسلم (۱۳۵۵ (۴۴۷)، و الترمذی رقم (۱۴۰۵).

(۴) رواه البخاری (۱۴۶۱ و ۲۳۱۸)، و مسلم (۹۹۸)، و الموطأ (۲/ ۹۹۵ و ۹۹۶)، و أبو داود (۱۶۸۹) من حدیث أنس رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۴

ثابت، و أبیّ بن کعب، و کانا أقرب إلیه منی «۱».

و فیه من الفقه أن من قـال داری صدقـهٔ و لم یبین: للفقراء أو غیرهم فهو جـائز و یضـعها فی الأقـربین أو حیث أراد. و قال بعضـهم: لا یجوز حتی یبیّن لمن، و الأول أصح.

و فیه إذا تصدق بأرض و لم یبیّن الحد فهی جائزهٔ إذا کانت مشهورهٔ و هذا کله فی البخاری.

فی موطأ مالک عن یحیی بن سعید أنه قال: أخبرنی محمد بن إبراهیم بن الحارث التیمی عن عمر بن طلحهٔ عن عبید اللّه بن عمیر بن سلمهٔ الضمری عن البهزی و اسمه زید بن کعب أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خرج یرید مکهٔ و هو محرم حتی إذا کان بالروحاء إذا حمار وحشی عقیر، فذکر ذلک لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «دعوه فإنه یوشک أن یأتی صاحبه»، فجاء البهزی- و هو صاحبه- إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم شأنکم بهذا الحمار. فأمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أبا بکر فقسمه بین الرفاق ثم مضی حتی إذا کان بالإثابهٔ بین الرویبهٔ و العرج إذا ظبی واقف فی ظل و فیه سهم فزعم أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أمر رجلا یقف عنده لا یریبه أحد من الناس حتی یجاوزه «۲». فیه من الفقه:

إباحهٔ أکل الصید للمحرم إذا لم یصدّ من أجله وهبهٔ المشاع، بخلاف قول أبی حنیفهٔ، و ابن أبی لیلی، و فضل أبی بکر- رضی اللّه عنه- علی جمیع الصحابهٔ، و حرز مال الغائب و التوکیل علی القسمهٔ، و قبول الإمام الهدیهٔ.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الودائع و الأمانات

فی أحکام ابن زیاد أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «لیس علی أمین غرم» «۳». و قال أهل العلم:

إلا أن یعدی. و فی غیر الأحکام: إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «علی کل ید رد ما قبضت» «۴»، و تأول ذلک بعض العلماء: أن الأمانهٔ تضمن لقول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم علی کل ید قیم، و لقول اللّه عز و جل:

إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلی أَهْلِها [النّساء: الآیهٔ ۵۸].

و ذکر ابن سلام و غیره: أن هذه الآیهٔ نزلت فی ولایهٔ الکعبهٔ إذ طلب العباس من النبیّ صلی اللّه علیه و سلم

---

(۱) رواه البخاری معلقا باب رقم (۱۰) باب إذا وقف أو أوصی لأقاربه، و من الأقارب بعد رقم (۲۷۵۱) فی الوصایا. و قد قال الحافظ فی الفتح: و قد أخرجه ابن خزیمهٔ، و الطحاوی جمیعا عن أبی مرزوق. و أبو نعیم فی (المستخرج) من طریقه و البیهقی من طریق أبی حاتم الرازی کلاهما عن الأنصاری بتمامه.

(۲) رواه مالک فی الموطأ (۱۱۳۹)، و النسائی (۵/ ۱۸۲ و ۱۸۳) و (۷/ ۲۰۵) و إسناده صحیح. قال الحافظ فی الفتح (۴/ ۲۸): أخرجه مالک و أصحاب السنن. و صححه ابن خزیمهٔ و غیره.

(۳) لم نجده بهذا اللفظ.

(۴) رواه أبو داود (۳۵۶۱)، و الترمذی (۱۲۶۶). من حدیث الحسن عن سمرهٔ. و الحسن مختلف فی سماعه من سمرهٔ. و قال الترمذی: هذا حدیث حسن بلفظ (علی الید ما أخذت حتی تؤدیه).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۵

مفتاح الکعبهٔ، فأنزل اللّه عز و جل: إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلی أَهْلِها [النّساء: الآیهٔ ۵۸]، فدفع المفتاح إلی عثمان بن طلحهٔ. و فی حدیث آخر: إلی شیبهٔ بن عثمان، و القول الأول قول مالک و هو أشهر.

و روی أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم نادی: «أین عثمان؟» فتطاول له عثمان بن عفان فقال: «أین عثمان بن طلحهٔ؟» و کان عثمان بن طلحهٔ قصیرا فحمله رجل من بنی الحضرمی فدفع إلیه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم المفتاح، و کان مغطی فغطاه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم و قال: «دونکموها یا بنی أبی طلحهٔ تالدهٔ خالدهٔ لا یظلمکموها إلا ظالم» «۱».

و فی روایهٔ أخری: «إلا کافر». و کان ذلک عام حجهٔ الوداع، و کان طلحهٔ والد عثمان هذا قتله علی بن أبی طالب یوم أحد مبارزهٔ، فصار المفتاح عند أم ولده سلافهٔ أم عثمان بن طلحهٔ.

و اختلف أبو حنیفهٔ و الشافعی و مالک فی تحلیف الأمین إذا ادعی التلف، فقال أبو حنیفهٔ و الشافعی: یحلف و إن کان أمینا، و قال مالک: لا یحلف إلا أن یکون متهما.

قال ابن المنذر فی الأشراف: الیمین أصح و أحسن. و روی ابن نافع عن مالک فی (المبسوط): إذا ادعی المقارض أن المال تلف أو بعضه حلف کان متهما أو غیر متهم، و به قال ابن المواز.

و فی الواضحهٔ: لا یحلف إلا أن یکون متهما أو غیر أمین.

و فی المبسوط فی تلف الودیعهٔ کذلک یحلف علی کل حال، و کذلک فی المدونهٔ لابن القاسم عن مالک یحلف متهما کان أو غیر متهم.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی ضمان العاریهٔ التی یغلب علیها

فی الموطأ عن مالک عن ابن شهاب أنه بلغه أن نساء کن فی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أرسلن فی أرضهن، و هن غیر مهاجرات، و أزواجهن حین أسلمن کفار، منهن: بنت الولید بن المغیرهٔ و کانت تحت صفوان بن أمیهٔ، فأسلمت یوم الفتح، و هرب زوجها صفوان بن أمیهٔ من الإسلام، فبعث إلیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ابن عمه و هو: وهب بن عمیر برداء رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أمانا لصفوان بن أمیهٔ، و دعاه رسول اللّه إلی الإسلام و أن یقدم علیه فإن رضی أمرا قبله و إلا سیّره شهرین، فلما

---

(۱) رواه ابن ابی شیبهٔ (۱۴/ ۴۷۸). و ابن کثیر فی التفسیر باب قوله تعالی إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلی أَهْلِها (ج/ ۱/ ۵۱۵) و قال ابن کثیر. و قال محمد بن اسحاق فی غزوهٔ الفتح: حدثنی محمد بن جعفر بن الزبیر بن عبد الله بن أبی ثور، عن صفیهٔ بنت شیبهٔ أن رسول الله صلی اللّه علیه و سلم لما نزل بمکهٔ و اطمأن.

و ذکره. وصفیهٔ بنت شیبهٔ- قال الحافظ فی التقریب: لها رؤیهٔ. حدثت عن عائشهٔ و غیرها. و فی البخاری التصریح بسماعها من النبی صلی اللّه علیه و سلم. و محمد بن جعفر بن الزبیر قال الحافظ: ثقهٔ.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۶

قدم صفوان إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بردائه ناداه علی رءوس الناس فقال: یا محمد إن هذا وهب بن عمیر جاءنی بردائک و زعم أنک دعوتنی للقدوم علیک، فإن رضیت أمرا قبلته و إلا سیرتنی شهرین. قال: فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «بل لک أن تسیر أربعهٔ أشهر»، ثم إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خرج قبل هوازن بحنین، فأرسل إلی صفوان بن أمیهٔ یستعیر أداهٔ و سلاحا عنده، فقال صفوان: أ طوعا أم کرها؟ قال: «بل طوعا»، فأعاره الأداهٔ و السلاح الذی عنده.

و فی روایهٔ یحیی: ثم رجع و هو غلط. و الصواب ثم خرج- و کذلک سائر الرواهٔ- مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و هو کافر فشهد حنینا و الطائف و هو کافر و امرأته مسلمهٔ، و لم یفرق رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بینه و بین امرأته حتی أسلم صفوان و استقرت امرأته عنده بذلک النکاح، و کان بین إسلامهما نحوا من شهر «۱».

و فی مصنف عبد الرزاق عن بعض بنی صفوان بن أمیهٔ قال: استعار النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من صفوان عاریتین: إحداهما بضمان و الأخری بغیر ضمان «۲».

و فی السیر و غیرها، و ذکره ابن شعبان: أن العاریهٔ کانت مائهٔ درع بما یکفیها من السلاح، و زعموا أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم سأله أن یکفیهم حملها ففعل. و فی کتاب النسائی: حملها علی ثلاثین جملا «۳»، و فی غیر الموطأ: أن صفوان بن أمیهٔ قال لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم لما سأله السلاح: أ غصبا یا محمد؟ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «بل عاریهٔ مؤداهٔ» «۴»، فأصحاب الکلام یرون العاریهٔ فی ضمان المستعیر حتی یؤدیها إلی صاحبها و إن تلفت و عرف تلفها لم یسقط الضمان لظاهر الحدیث.

و مالک- رحمه اللّه- و غیره أیضا یقولون: إذا قامت بینهٔ بهلاک العاریهٔ سقط الضمان، فإن کانت مما لا یغاب علیه: کالحیوان، فلا ضمان علیه، و هو مصدّق فی ادعاء التلف مع یمینه ما لم یظهر کذبه.

و فی مصنف أبی داود أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «یا صفوان هل عندک من سلاح؟» قال:

أ عاریهٔ أم غصب؟ قال: «بل عاریهٔ»، فأعاره ما بین الثلاثین إلی الأربعین درعا، و غزا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حنینا فلما هزم المشرکون جمعت دروع صفوان ففقد منها أدراعا، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لصفوان:

«إنا فقدنا من دروعک أدراعا فهل نغرم لک»، فقال: لا یا رسول اللّه لأن فی قلبی الیوم ما لم

---

(۱) رواه مالک (۲/ ۵۴۳ و ۴۴۴) بلاغا و إسناده منقطع- قال ابن عبد البرّ: لا أعلمه یتصل من وجه صحیح.

و هو حدیث مشهور معلوم عند أهل السیر. و ابن شهاب إمام أهلها. و شهده هذا الحدیث أقوی من إسناده. و قد روی بعضه مسلم.

(۲) رواه عبد الرزاق (۱۴۷۸۹) و فیه جهالهٔ الرجل. الراوی عنه معمر رحمه الله.

(۳) رواه النسائی (۵۷۷۶) و (۵۷۷۷)، و الدارقطنی (۳/ ۳۹) من حدیث یعلی بن أمیهٔ رضی اللّه عنه. و هو حدیث صحیح.

(۴) رواه الدارقطنی (۳/ ۳۹ و ۴۰) من حدیث یعلی بن أمیهٔ و هو حدیث حسن.

یکن یومئذ. و قال أبو داود: و کان أعاره إیاها قبل أن یسلم «۱». و فی الدلائل للأصیلی قال مالک: لا ضمان فی عاریهٔ إلا ما یغاب و یخفی هلاکه فإن علم هلاکه بغیر سبب المستعیر فلا ضمان علیه. و قال أبو حنیفهٔ: لا ضمان فی عاریهٔ خفی هلاکها أو لم یخف. و قال الشافعی:

تضمن العاریهٔ علی کل حال، و إن قیل أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «علی الید رد ما أخذت». قیل: هذا الحدیث یروی عن الحسن، عن سمرهٔ، و الحسن عن سمرهٔ غیر حجهٔ أیضا فإن الحسن لا یری تضمین العاریهٔ، فإن قیل: إن فی حدیث صفوان بل عاریهٔ مضمونهٔ فیقال لهم: لو ثبت هذا اللفظ ما لزم أن تکون العاریهٔ بذلک مضمونهٔ کما کان. زعم الشافعی أن استعارهٔ النبیّ صلی اللّه علیه و سلم من صفوان قبل إسلام صفوان فالتزم له النبیّ صلی اللّه علیه و سلم ضمان العاریهٔ لمکان الوفاء منه لصفوان، و لما أعطاه من ألزمه فی نفسه و ما لزم به لأهل الکفر لا یستدل به فی أحکام الدین.

و روی قاسم بن أصبغ عن ابن وضاح عن سحنون عن ابن قیس عن حمزهٔ بن أبی حمزهٔ الضبی یرفع الحدیث إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أنه قال: «من بنی فی ربع قوم بإذنهم فأرادوا إخراجه فله قیمته و من بنی فی ربع قوم بغیر إذنهم فلیس له إلا النقض» «۲». و تکلّم فی عمرو بن قیس و حمزهٔ الضبی.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المواریث

فی معانی القرآن للنحاس: روی جابر بن عبد اللّه الأنصاری: أن امرأهٔ سعد بن الربیع أتت النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقالت: یا رسول اللّه إن زوجی قتل معک، و إنما یتزوج النساء للمال. و خلّفنی و خلف ابنتین و أبا و هو الربیع، فأخذ الأب المال فدعاه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال: «ادفع إلیها الثمن و إلی البنتین: الثلثین و لک ما بقی» «۳».

و ذکر محمد بن سحنون فی کتاب الفرائض من تألیفه أنها لما قالت للنبیّ صلی اللّه علیه و سلم: قد علمت أن النساء إنما ینکحن لأموالهن. قال لها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «قد یری اللّه مکانهما و إن یشأ أنزل فیهما»، فمکث رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أیاما، ثم أرسل إلی امرأهٔ سعد أن تعالی فقد أنزل اللّه فیک و فی ابنتیک، فتلا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم هذه الآیهٔ: یُوصِیکُمُ اللَّهُ فِی أَوْلادِکُمْ لِلذَّکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَیَیْنِ فَإِنْ کُنَّ نِساءً فَوْقَ اثْنَتَیْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثا ما تَرَکَ [النّساء: الآیهٔ ۱۱]. فأعطی رسول اللّه صلی اللّه

علیه و سلم الزوجهٔ: الثمن،

---

(۱) رواه أبو داود (۳۵۶۳) عن أناس من آل عبد الله بن صفوان و إسناده صحیح.

(۲) رواه الدارقطنی (۴/ ۲۴۳)، و البیهقی (۶/ ۹۱)، و ابن عدی (۵/ ۸) ترجمهٔ عمر بن قیس المکی. و فی إسناده عمر بن قیس قال الدارقطنی: ترکه أحمد و النسائی. و قال یحیی: لیس بثقهٔ. و قال البخاری: منکر الحدیث.

(۳) ذکره النحاس فی معانی القرآن. من حدیث جابر رضی الله عنه بدون سند و یشهد له ما بعده.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۸

و الابنتین: الثلثین، و الأب ما بقی. قال: فهذا أول میراث قسم فی الإسلام، میراث: سعد بن الربیع الأنصاری. أخبرنیه سحنون عن ابن وهب، عن داود بن قیس، و غیره عن عبد اللّه بن محمد بن عقیل بن أبی طالب عن جابر بن عبد اللّه: أن امرأهٔ سعد «۱».

و فی البخاری: قال هذیل بن شرحبیل: سئل أبو موسی عن رجل توفّی، و ترک ابنهٔ، و ابنهٔ ابن، و أختا، فقال: للابنهٔ النصف، و للأخت النصف، و ائت ابن مسعود فسیتابعنی. فسئل ابن مسعود و أخبر بقول أبی موسی فقال: لقد ضللت إذا و ما أنا من المهتدین، أقضی بینهم بما قضی به النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: للابنهٔ النصف، و لابنهٔ الابن السدس تکملهٔ الثلثین، و ما بقی فللأخت، فأتیا أبا موسی فأخبراه بقول ابن مسعود فقال: لا تسألونی ما دام هذا الحبر فیکم «۲».

و فی البخاری و مسلم عن ابن عباس: قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «ألحقوا الفرائض بأهلها فما بقی فلأول رجل ذکر» «۳». و تأول هذا عند أهل العلم فی العصبهٔ الذین لا یرثون إلا أن یکونوا رجالا مثل: العمّات و الأعمام، و بنی الأخوهٔ، و بنی الأعمام، و إنما یؤخذ ما بقی من هؤلاء الرجال دون النساء، و أما لو ترک المیت ابنهٔ و أختا شقیقهٔ کان للابنهٔ النصف، و النصف بین الأخوین للذکر مثل حظ الأنثیین، و کذلک ابنهٔ و أخا و أختا للأب. الجواب فیها سواء، و لا یقال فی هذا: الذکر أولی من أخته. و فی غیر البخاری و مسلم عن ابن عباس و ابن الزبیر فی ابنهٔ و أخت قالا: للابنهٔ النصف، و للعصبهٔ النصف، و لا شیء للأخت. قیل لابن عباس: إن ابن عمر کان یری للابنهٔ النصف، و للأخت النصف. فقال ابن عباس: أنتم أعلم أم اللّه؟ قال معمر: فلم أدر ما وجه ذلک حتی أتیت ابن طاوس فأخبرنی عن أبیه أنه سمع ابن عباس یقول: قال اللّه عز و جل: إِنِ امْرُؤٌ هَلَکَ لَیْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَها نِصْفُ ما تَرَکَ [النّساء: الآیهٔ ۱۷۶]. قال ابن عباس: فقلتم أنتم أن لها النصف و إن کان له ولد.

قال ابن طاوس: کان أبی یذکر عن ابن عباس عن رجل عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فیها شیئا، و کان طاوس لا یرضی ذلک الرجل، و کان یشک فیها فلا یقول فیها شیئا «۴».

---

(۱) رواه أحمد (۱۴۷۹۸)، و الترمذی (۲۰۹۲)، و أبو داود (۲۸۹۱ و ۲۸۹۲)، و البیهقی (۶/ ۲۱۶) و (۲۲۹)، و الدارقطنی (۴/ ۷۸ و ۷۹)، و الحاکم (۴/ ۳۳۳) من حدیث جابر رضی الله عنه. و فی إسناده عبد الله بن محمد بن عقیل. قال الحافظ: صدوق فی حدیثه لین یقال تغیر بآخره. أقول: و للحدیث شواهد یتقوی بها.

(۲) رواه البخاری (۶۷۳۶ و ۶۷۴۲). من حدیث أبی مولی رضی اللّه عنه.

(۳) رواه البخاری (۶۷۳۵)، و مسلم (۱۶۱۵)، و أبو داود (۲۸۹۸) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۴) ذکره ابن کثیر فی تفسیر قوله تعالی یَسْتَفْتُونَکَ قُلِ اللَّهُ یُفْتِیکُمْ فِی الْکَلالَهِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَکَ لَیْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَها نِصْفُ ما تَرَکَ و قال: و قد نقل ابن جریر و غیره عن عبد الله بن الزبیر و ابن عباس أنهما کانا یقولان و ذکره. هکذا بدون سند (ج/ ۱/ ۵۹۳).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۱۹

و فی الموطأ عن ابن شهاب عن عثمان بن أبی إسحاق بن حرشهٔ عن قبیصهٔ بن ذؤیب أنه قال: جاءت الجدهٔ إلی أبی بکر الصدیق

تسأله میراثها فقال أبو بکر: ما لک فی کتاب اللّه من شیء، و ما علمت لک فی سنهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم شیئا فارجعی حتی أسأل الناس. فقال المغیرهٔ بن شعبهٔ: حضرت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أعطاها السدس، فقال أبو بکر: هل معک غیرک؟ فقام محمد بن مسلمهٔ الأنصاری فقال مثل ما قال المغیرهٔ، فأنفذ لها أبو بکر الصدیق، ثم جاءت الجدهٔ الأخری إلی عمر بن الخطاب تسأله میراثها فقال لها: ما لک فی کتاب اللّه شیء و ما کان القضاء الذی قضی به إلا لغیرک، و ما أنا بزائد فی الفرائض شیئا، و لکنه ذلک السدس فإن اجتمعتما فیه فهو بینکما و أیتکما خلت به فهو لها «۱».

و فی مصنف عبد الرزاق عن منصور عن إبراهیم قال: حدّثت أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أطعم ثلاث جدات السدس، قلت لإبراهیم: و ما هنّ؟ قال: جدتا أبیه أم أمه و أم أبیه وجدته أم أمه «۲».

و فی کتاب الفرائض من دیوان محمد بن سحنون قال: حدثنی أبو محمد بن عمر عن ابن جریج عن عمرو بن شعیب أنه قال: قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: أن الأخ للأب و الأم أولی من الأخ للأب، ثم الأخ للأب أولی من ابن الأخ للأب و الأم، فإذا کان بنو الأب و الأم و بنو الأب بمنزلهٔ واحدهٔ إلی نسب واحد فبنو الأب و الأم أولی من بنی الأب، و إذا کان بنو الأب أرفع من بنی الأب و الأم بأب فبنو الأب أولی، و إذا استووا فی النسب فبنو الأب و الأم أولی من الأب.

قال: و قد قضی أن العم للأب و الأم أولی من العم للأب، و أن العم للأب أولی من بنی العم للأب و الأم، فإذا کان بنو الأب و الأم و بنو الأب بمنزلهٔ واحدهٔ إلی نسب واحد فبنو الأب و الأم أولی من بنی الأب، و لا یرث عم و لا ابن عم مع أخ و لا ابن أخ و قضی أنه ما کان له عصبهٔ من المجردین فلهم میراثه علی فرائضهم فی کتاب اللّه تعالی «۳».

قال محمد بن سحنون: و هذا الحدیث مجمع علیه عند العلماء. روی حماد بن سلمهٔ: أن ثابت بن الدحداح مات، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لعاصم بن عدی: «هل تعلم له نسبا فی العرب؟» فقال:

لا إن عبد المنذر تزوج أخته فولدت له أبا لبابهٔ، و هو ابن أخته «۴». من کتاب محمد بن النصر

---

(۱) رواه مالک (۲/ ۵۱۳)، و الترمذی (۲۱۰۱)، و أبو داود (۲۸۹۴) و إسناده منقطع روایهٔ قبیصهٔ بن ذؤیب عن أبی بکر مرسلهٔ. و حدیث الباب یدل علی أن فرض الجدهٔ السدس. و کذلک فرض الجدتین و الثلاث. و قد نقل محمد بن نصر من أصحاب الشافعی اتفاق الصحابهٔ و التابعین علی ذلک حکی ذلک عنه البیهقی. و انظر (الفتح) (۱/ ۱۲/ ۱۵ و ۱۶).

(۲) رواه عبد الرزاق (۱۹۰۷۹)، و البیهقی (۶/ ۲۳۶)، و الدارمی (۲/ ۳۵۸) (۲۹۷۷) من طریق منصور عن إبراهیم بن زید النخعی. و إسناده معضل.

(۳) هذا حدیث منقطع. و فی إسناده ابن جریج قال الحافظ. کان یرسل و یدلس.

(۴) رواه البیهقی (۶/ ۲۱۵). و إسناده منقطع.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۰

المروزی عن أبی أمامهٔ بن سهل بن حنیف أن رجلا رمی رجلا بسهم فقتله و لا وارث له إلا خاله کتب بذلک أبو عبیدهٔ بن الجراح إلی عمر فکتب عمر: إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «اللّه و رسوله مولی من لا مولی له، و الخال وارث من لا وارث له» «۱».

حدثنا وکیع عن أبی خالد عن الشعبی أن مولی لابنهٔ حمزهٔ توفی و ترک ابنته و ابنهٔ حمزهٔ، فأعطی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم ابنته النصف و ابنهٔ حمزهٔ النصف «۲».

قال الشعبی. لا أدری أ کان هذا قبل الفرائض أم بعدها، و ابنهٔ حمزهٔ إنما أخرجها علی من مکهٔ سنهٔ سبع عام عمرهٔ القضاء، و الفرائض إنما نزلت بعد أحد بقلیل.

قال ابن أبی نصر و قال بعضهم: إنما خرجت من مکهٔ و هی غیر مدرک فإن کان ذلک فقد أمکن إدراکها و عتقها و موت مولاها فی

هـذه المـدهٔ بعد نزول الفرائض. و فی هذا رد علی من یورثه بالرد. و قد روی أن المولی کان لحمزهٔ و الصـحیح کان لابنته. روی وائلهٔ بن الأسقع أبو صافهٔ عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أنه قال: «ترث المرأهٔ ثلاثهٔ مواریث: عتیقها و لقیطها و الولد الذی لاعنت له» «۳».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالولد للفراش و من استلحق بعد موت أبیه

من کتاب ابن نصر «۴» المروزی: اتفق أهل العراق و الحجاز و الشام و مصر: علی أن الزانی لا یلحق به نسب، و کان إسحاق بن راهواه یذهب إلی أن المولود من الزنا إن لم یکن مولودا علی فراش یدعیه صاحبه فلا یرثه، إذا ادّعاه الزانی ألحق به، و تأول قول النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «الولد للفراش و للعاهر الحجر» «۵» علی ذلک، و احتـج بما روی عن الحسن فی رجل زنی بامرأهٔ فولدت ولدا فادعی ولدها قال: یجلد، و یلزمه الولد.

---

(۱) رواه البیهقی (۶/ ۲۱۴) مطولا، و الترمذی (۲۱۰۴) فی الفرائض و هو حدیث حسن.

(۲) رواه البیهقی (۶/ ۲۴۱). و إسناده منقطع.

(۳) رواه الـبیهقی (۶/ ۲۴۰). و فی إسـناده عمر بن روبـهٔ و قـال: هـذا غیر ثـابت. قـال: البخـاری عمر بن روبـهٔ التغلبی عن عبـد الواحد النصـری فیه نظر. بلفـظ (تحوز المرأهٔ ثلاثـهٔ مواریث لقیطها. و عتیقها. و ولـدها الـذی لا عنت له). و رواه الحاکم فی المسـتدرک (۴/ ۳۴۱) و قال الذهبی فی التلخیص: هو من السنن الأربع من طریق عمر بن روبهٔ عن عبد الواحد بن عبد الله عن واثلهٔ رضی الله عنه.

(۴) ابن نصـر: هو أبو عبد اللّه محمد بن نصر المروزی الفقیه العابد العالم. کان عالما بالحدیث و الفقه- قال أبو محمد الثقفی: سمعت جدی یقول: جالست أبا عبد اللّه المروزی أربع سنین فلم أسمعه طول تلک المدهٔ یتکلم فی غیر العلم. توفی رحمه اللّه سنهٔ (۲۹۴ ه).

(۵) رواه البخاری (۶۸۱۸)، و مسلم (۱۴۵۸)، و الترمذی رقم (۱۱۵۷) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۱

و عن عروهٔ بن الزبیر و سلیمان بن یسار أنهما قالا: أیما رجل مر إلی غلام یزعم أنه ابن له، و إنه زنی بأمه، و لم یدع ذلک الغلام أحد فهو یرثه.

و احتج سلیمان بأن عمر بن الخطاب کان یلیط أولاد الجاهلیهٔ بمن ادعاهم فی الإسلام «۱».

و فی مصـنف عبد الرزاق قال عمرو بن شـعیب: زاد فی مصـنف أبی داود عن أبیه عن جده أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قضی: أن من کان مسـتلحقا ادعی بعد أبیه، ادعاه ورثته فقضی أنه إن کان من أمهٔ أصابها و هو یملکها فقد لحق بمن استلحقه، و لیس له من میراث أبیه الـذی یدّعی له شـیء، إلا أن یورثه من اسـتلحقه فی نصـیبه، و أنه إن کان من میراث ورثوه بعد أن ادعی فله نصـیبه منه، و قضـی أنه إن کان من أمـهٔ لا یملکها أبوه الـذی یـدّعی له هو ادعاه فإنه ولـد زنا لأهل أمـهٔ کانت حرهٔ أو أمهٔ و الولد للفراش و للعاهر الأثلب یعنی: الحجر «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بإثبات علم القافهٔ و تجویز حکم علی رضی اللّه عنه فی ذلک

فی البخاری و مسـلم عن عائشهٔ قالت: إن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم دخل علیّ ذات یوم تبرق أسارید وجهه، فقال: «أ لم تری أن مجززا نظر آنفا إلی زید بن حارثهٔ، و أسامهٔ بن زید، و علیهما قطیفهٔ قد غطیا رءوسهما، و بدت أقدامهما؟ فقال: إن هذه الأقدام بعضها من بعض». «۳» من اختلاف العلمـاء للمروزی الـذین یقولون بالقافـهٔ و الحکم بهم مالـک و اللیث و الأوزاعی و الشـافعی و أحمـد و إسـحاق، و اسـتدل الشـافعی بمـا معنـاه: أن النبیّ صـلی اللّه علیه و سـلم أثبته و لم ینکر، و لو کـان خطأ لأنکره لأن فی ذلک قـذف المحصنات و نفی الأنساب.

و فی الدلائل للأصیلی عن زید بن أرقم: أن علی بن أبی طالب حین کان بالیمن أتی بثلاثة رهط اشترکوا فی ولد، فأقرع بینهم و ضمن الذی أصابته القرعة بثلثی القیامة لصاحبیه، و جعل الولد له. قال علی: فقدمت علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فأخبرته بقضائی فضحک حتی بدت نواجذه «۴».

و فی مصنف أبی داود و نحوه من کتاب محمد بن نصر المروزی: روی یحیی بن أبی کثیر عن عکرمة عن ابن عباس قال: «قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی دیة مکاتب یقتل بدیة الحر بقدر ما أعتق منه» «۵».

---

(۱) رواه مالک (۲/ ۴۶۴) و إسناده منقطع.

(۲) رواه عبد الرزاق (۱۹۱۳۸) مرسلا، و أبو داود (۲۲۶۵) موصولا فی الطلاق. باب فی ادعاء ولد الزنا.

من حدیث عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده. و هو حدیث حسن.

(۳) رواه البخاری (۳۵۵۵)، و مسلم (۱۴۵۹)، و الترمذی (۲۱۳) من حدیث عائشة رضی الله عنها.

(۴) رواه أبو داود (۲۲۶۹) و (۲۲۷۰). من حدیث زید بن أرقم رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

(۵) رواه النسائی (۸/ ۴۵ و ۴۶) (۴۸۰۸ و ۴۸۰۹). و هو حدیث صحیح.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۲

و قال ابن عباس: و یقام علی المکاتب حد المملوک، و عن حماد بن زید عن أیوب عن عکرمة أن مکاتبا قتل علی عهد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، فأمر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أن یؤدی ما أدی دیة الحر، و ما رق منه دیة المملوک «۱».

و کذلک وقع فی مصنف أبی داود من کتاب ابن نصر سفیان بن عیینة عن عمر بن عوسجة عن ابن عباس: أن رجلا مات علی عهد النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فلم یجد له النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إلا عبدا أعتقه، فدفع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم میراثه إلیه «۲».

حدثنا عبد الرزاق عن ابن جریج عن عمرو بن دینار: أن رجلا مات و لم یدع أحدا یرثه، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «ابتغوا»، فلم یجدوا أحدا یرثه، فدفع النبیّ صلی اللّه علیه و سلم میراثه إلی رجل أعتقه المیت، و قضی بذلک عمر بن الخطاب «۳».

و عن سلیمان بن یسار قال: أتی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بمیراث رجل من الحبشة لم یترک ورثا، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «انظروا من کان هاهنا من مسلمة الحبشة فادفعوا میراثه إلیه» «۴».

و فی مصنف عبد الرزاق عن عمرو بن شعیب قال: قضی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم أن من کان حلیفا فی الجاهلیة فهو علی حلفه و له نصیبه من العقل و النصر یعقل عنه من حالفه و میراثه لعصبته من کانوا و قال: «لا حلف فی الإسلام، و تمسکوا بحلف الجاهلیة، فإن اللّه لم یزده فی الإسلام إلا شدة» «۵».

و فی مصنف عبد الرزاق عن ابن جریج قال: سمعت ابن أبی حسین یقول: خاصم رجل أباه إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال: إن أبی یأکل من مالی، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «أنت و مالک لأبیک»، ثم أمر له به، و قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «انطلق به فإن أبی علیک فأطلعنی علی ذلک أعنک علیه» «۶».

حدثنا عبد الرزاق عن ابن جریج قال: أخبرنی عبد الکریم أن رجلا قال: یا رسول اللّه إن أبی یسألنی مالی. قال: «فأعطه إیاه». قال: إنه یرید أن أخرج له منه، قال: «فاخرج له منه».

قال- و قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لرجل و هو یوصیه: «لا تعصی والدیک و إن سألاک أن تخرج لهما من دنیاک فانخلع لهما منها» «۷».

---

(۱) رواه النسائی (۸/ ۴۶) (۴۸۱۲). و هو حدیث صحیح.

(۲) رواه أبو داود (۴۵۸۱) من حدیث ابن عباس رضی الله عنه و إسناده صحیح.

(۳) ذکره المتقی الهندی فی کنز العمال (۲۹۷۰۸) و قال: رواه عبد الرزاق فی مصنفه.

(۴) رواه ابن أبی شیبهٔ فی المصنف (۱۱/ ۴۱۴). و هو حدیث مرسل.

(۵) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۹۲۰۰). و هو حدیث منقطع.

(۶) رواه عبد الرزاق (۱۶۶۳۵) مرسلا. و قد رواه ابن حبان رقم (۴۱۰) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها أن رجلا أتی رسول الله صلی اللّه علیه و سلم یخاصم أباه فی دین علیه: فقال نبی الله صلی اللّه علیه و سلم: «أنت و مالک لأبیک» و هو حدیث صحیح.

(۷) رواه عبد الرزاق (۱۶۶۳۶). و هو حدیث منقطع. و ابن جریج مدلس.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی میراث ذوی الأرحام

فی مصنف عبد الرزاق عن معمر عن زید بن أسلم قال: جاء رجل إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال له:

رجل توفی و ترک عمته، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «الخالهٔ و العمهٔ»، یرددها کذلک، ینتظر الوحی فیهما، فلم یأته فیهما شیء، فقال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لم یأتنی فیهما شیء» «۱».

و فی حدیث آخر عن صفوان بن سلیم: أن رجلا جاء إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال: یا رسول اللّه رجل ترک خالته و عمته ما ذا لهما؟ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «اللهم رجل ترک خالته و عمته»، فلم یقل فی ذلک شیئا، فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لیس لهما شیء» «۲».

و فی حدیث آخر معمر عن ابن طاوس قال: سمعت بالمدینهٔ أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «اللّه و رسوله مولی من لا مولی له، و الخال وارث من لا وارث له» «۳». رواه عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده عن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم.

و فی الدلائل للأصیلی: سئل النبیّ صلی اللّه علیه و سلم عن میراث العمهٔ و الخالهٔ- و هو علی جمل یسیر إلی بنی عمرو بن عوف- فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «احبسوا الجمل» ثم رفع رأسه فقال: «اللهم رجل مات و ترک عمته و خالته»، ثم قال فی الثانیهٔ: «أین السائل؟» لیس لهما شیء «۴». و فی حدیث آخر: سئل فسار هنیهٔ ثم قال: «حدثنی جبریل علیه السلام: أنه لا میراث لهما».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بمنع القاتل المیراث و من تأول أنه فی قتل العمد

قال أبو محمد بن أبی زید: لما منع الرسول صلی اللّه علیه و سلم القاتل المیراث بما أحدث من القتل، امتنع أن یکون المریض ما بقی لزوجته من عدّتها شیء أن یمنعها من المیراث بما أحدث من الطلاق.

قال غیره: روی عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «لیس لقاتل من

---

(۱) رواه عبد الرزاق رقم (۱۹۱۰۹) و البیهقی فی السنن (۶/ ۲۱۲) مرسلا. و قال ابن الترکمانی: روی النسائی فی سنته عن زید بن أسلم لا أجد لهما شیئا. و علی تقدیر صحته معناه أنه لم ینزل علیه فیهما شیء ثم نزل.

(۲) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۹۱۱۱) من حدیث صفوان بن سلیم. و هو حدیث مرسل.

(۳) رواه عبد الرزاق فی المصنف (۱۹۱۲۲) عن ابن طاوس. و هو حدیث منقطع. و رواه رقم (۱۹۱۲۴) عن عائشهٔ رضی الله عنها موقوفا و هو أصح.

(۴) رواه بنحوه الحاکم فی المستدرک (۴/ ۳۴۴) من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما. و فی إسناده عبد الله بن جعفر المدنی:

ضعیف. أقول: و له شواهد.

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۴

المیراث شیء» «۱». قال مالک: إذا قتله خطأ ورث من المال، و لم یرث من الدیة، و إذا قتله عمدا لم یرث من المال و لا من الدیة.

و أجمع العلماء علی أن قاتل العمد لا یرث شیئا من مال المقتول، و لا من دیته، و إنما اختلفوا فی قتل الخطأ کما تقدم الذکر.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی وصیة مسلم شهد علیه نصرانی و فی غلام قطعت أذنه و فی إقطاع الصلح و فیمن وجد مع امرأته رجلا

فی تفسیر ابن سلام قال الکلبی: کان رجل مولی لبنی سهم انطلق فی تجارة و معه تمیم الداری و رجل آخر، قال- فی الدلائل للأصیلی- و هو ابن براء، قال فی التفسیر: و هما نصرانیان فلما حضر السهمی الموت کتب وصیة و جعلها فی متاعه، ثم دفعها إلیهما فقال: بلّغا هذا أهلی. فانطلقا لوجههما الذی توجها إلیه، و فتشا متاع الرجل بعد موته، فأخذا ما أعجبهما منه، ثم رجعا بالمال إلی أهل المیت، فلما فتش القوم المال فقدوا بعض ما خرج به صاحبهم معه، و نظروا فی الوصیة فوجدوا المال تاما، فکلّموا تمیما و صاحبه فقالوا: هل باع صاحبنا شیئا؟ فقالا: لا، فقالوا: هل مرض فطال مرضه فأنفق علی نفسه؟ فقالا: لا- علم لنا بما کان فی وصیته، و لکنه دفع إلینا المال فبلّغناکموه. فرفعوا الأمر إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فنزلت هذه الآیة:

إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِی الْأَرْضِ فَأَصابَتْکُمْ مُصِیبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُما مِنْ بَعْدِ الصَّلاةِ [المائدة: الآیة ۱۰۶] إلی آخرها. فحلفا عند منبر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم دبر صلاة العصر، ثم خلّی سبیلهما، فاطلع علی إناء من فضة منقوش مموّه بذهب عند تمیم- قال فی الدلائل: وجد بمکة، و قال غیره: بیع بألف درهم، فأخذ تمیم خمسمائة، و عدی بن براء خمسمائة- فقالوا: هذا من آنیة صاحبنا الذی بدا بها معه، و قد زعمتما أنه لم یبع شیئا و لم یشتره، فقالا: إنا کنا قد اشتریناه و نسینا أن نخبرکم به، فرفع أمرهما إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فأنزل اللّه عز و جل: فَإِنْ عُثِرَ عَلی أَنَّهُما اسْتَحَقَّا إِثْماً فَآخَرانِ یَقُومانِ مَقامَهُما مِنَ الَّذِینَ اسْتَحَقَّ عَلَیْهِمُ الْأَوْلَیانِ فَیُقْسِمانِ بِاللَّهِ لَشَهادَتُنا أَحَقُّ مِنْ شَهادَتِهِما وَ مَا اعْتَدَیْنا إِنَّا إِذاً لَمِنَ الظَّالِمِینَ [المائدة: الآیة ۱۰۷]. فقام رجلان من أولیاء المیت و هما: عبد اللّه بن عمرو، و المطلب بن أبی وداعة فحلفا: أن ما فی وصیته حق، و لقد خانه تمیم و صاحبه، فأخذ تمیم و صاحبه بما وجد فی وصیته لما اطلع اللّه علیه من خیانتهما «۲».

---

(۱) رواه الدارقطنی (۴/ ۹۶ و ۲۳۷)، و البیهقی (۶/ ۲۲) من حدیث عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده رضی الله عنهم. و هو حدیث حسن.

(۲) رواه بنحوه الترمذی (۳۰۵۹) و قال: هذا حدیث غریب. و لیس إسناده بصحیح. من حدیث ابن عباس.

و انظر ابن کثیر (ج/ ۱/ ۱۱۱) باب قوله تعالی: إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِی الْأَرْضِ فَأَصابَتْکُمْ مُصِیبَةُ الْمَوْتِ [المائدة: الآیة ۱۰۶].

أقضیة رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۵

و فی معانی القرآن للزجاج یروی أن رجلا- من الأنصار کان یقال له: أبو طعمة سرق درعا و جعله فی غرارة من دقیق، و کان فیها خرق فانتثر الدقیق من مکان سرقته إلی منزله، فظن أنه سارق الدرع، و خیض فی أمره، فمضی بالدرع إلی رجل من الیهود فأودعها إیاه، ثم سار إلی قومه فأعلمهم أنه اتهم بالدرع و اتبع أثرها فعلم أنها عند الیهودی، و أن الیهودی سارقها، فجاء قوم الأنصاری إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فسألوه أن یعذره عند الناس، و أعلموه أن الیهودی سرق الدرع، فهم النبیّ صلی اللّه علیه و سلم أن یعذره فأوحی اللّه إلیه و عرّفه قصة الأنصاری أنه خائن و نهاه أن یجادل عنه، و أمره بالاستغفار مما هم به، و أن یحکم بما أنزل اللّه فی کتابه. فقال: وَ لا تُجادِلْ عَنِ الَّذِینَ یَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ [النساء: الآیة ۱۰۷]. یعنی أبا طعمة و من عاونه من قومه و هم یعلمون أنه

سارق. و یروی أن أبا طعمهٔ هرب إلی مکهٔ و ارتد عن الإسلام، و نقب حائطا بمکهٔ لیسرق أهله فسقط الحائط علیه فقتله «۱».

و فی مصنف أبی داود: حدثنا أحمد بن حنبل، حدثنا معاذ بن هشام عن أبیه عن قتادهٔ عن أبی نصرهٔ عن عمران بن حصین: أن غلاما لأناس فقراء قطع أذن غلام لأناس أغنیاء، فأتی أهله إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقالوا: یا رسول اللّه انا أناس فقراء. فلم یجعل علیه شیئا «۲».

و فی کتاب أبی عبید، قال أبو عبید: فی حدیث النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إن أبیض بن جمال المأربی استقطعه ماء الثلج بمأرب فأقطعه إیاه، فلما ولّی قال رجل: یا رسول اللّه أ تدری ما اقتطعه إنما اقتطعه للماء العدّ. قال: فرجعه منه «۳».

و فی الموطأ: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم اقتطع لبلال بن الحارث «۴» فی کتاب ابن سحنون، و ذکره ابن أبی زید فی النوادر: أنها لم تکن خطهٔ لأحد و کانت بفلاهٔ، و قال الأصیلی: هی بقرب المدینهٔ و کانت متملکهٔ.

---

(۱) ذکره الزجاج فی معانی القرآن قوله تعالی وَ لا تُجادِلْ عَنِ الَّذِینَ یَخْتانُونَ أَنْفُسَهُمْ و صدّره بقوله یروی و هو علامهٔ ضعف. و ذکره الترمذی بنحوه مطولا رقم (۳۰۳۶) و قال: هذا حدیث غریب لا نعلم أحدا أسنده غیر محمد بن مسلمهٔ الحرانی. و روی یونس بن بکیر. و غیر واحد هذا الحدیث عن محمد بن إسحاق عن عاصم بن عمر عن قتادهٔ مرسلا.

(۲) رواه أبو داود (۴۵۹۰) من حدیث عمران بن الحصین رضی الله عنه و إسناده صحیح.

(۳) رواه أبو عبید (۶۸۴)، و أبو داود (۳۰۶۴)، و الترمذی (۱۳۸۰) فی الأحکام و هو حدیث حسن بطرقه و شواهده.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۱/ ۲۴۸)، و أبو داود (۳۰۶۱) فی الخراج و الإمارهٔ. و هو حدیث مرسل- قال الزرقانی فی شرح الموطأ: وصله البزار من طریق عبد العزیز الدراوردی عن ربیعهٔ عن الحارث بن بلال ابن الحارث المزنی عن أبیه. أقول: قال الذهبی فی (المیزان) عن هذا السند فی ترجمهٔ الحارث قال أحمد بن حنبل لیس إسناده بالمعروف. و قال المنذری فی مختصر سنن أبی داود رقم (۲۹۳۸) و قال أبو عمر. هکذا فی الموطأ عن جمیع الرواهٔ مرسلا.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۶

و فی مصنف أبی داود و الواضحهٔ عن ابن عباس: أن رجلا أتی إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فقال: یا رسول اللّه إن امرأتی لا تمنع ید لامس. فقال: «طلقها»، و فی المصنف: «غربها»، فقال: أخاف أن تتبعها نفسی. و فی الواضحهٔ: لا أستطیع أن أصبر عنها قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «فاستمتع منها» «۱». و فی حدیث سعد بن عبادهٔ أنه قال لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: أ رأیت إن وجدت مع امرأتی رجلا أقتله أم أمهله حتی آتی بأربعهٔ شهداء؟ فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «کفی بالسیف شا»، أراد أن یقول: شاهدا فأمسک، ثم قال: «لو لا أن یتتابع الغیران و السکران». قال أبو عبید: التتابع:

التهافت «۲».

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الکلاب

فی أحکام ابن زیاد القاضی، و کتب إلیه بعض القضاهٔ یسأله عن الکلاب فهّمنا- وفق اللّه القاضی- ما کشف عنه من أمر الکلاب المتخذهٔ فی الحضر، فإنها ربما آذت و عقرت و أحدثت من جرح الصبیان ما کان ضررا، و ربما شکی إلیک من ذلک، و کثرهٔ الشکوی ممن ابتلی، فکتب إلیه: فالذی یجب فی ذلک- وفق اللّه القاضی- أن یأمر بقتل الکلاب إلا ما کان لصید أو زرع أو ماشیهٔ، فإن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «من اقتنی کلبا إلا کلب صید أو ماشیهٔ أو زرع أحبط اللّه من أجره قیراطا» «۳». و جاء عنه صلی اللّه علیه و سلم أنه أمر بقتل الکلاب «۴».

و قد أمر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بقتل الکلاب، فبلغ المأمور بیت امرأهٔ عمیاء لها کلب، فأراد قتله فاعترضت المرأهٔ و قالت: إنی

کما ترانی عمیاء فهو یطرد عنی السباع و یؤذننی بالأذان، فعاد إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فأعلمه أمرها، فأمر بقتله، و لم یر لها عذرا فیما اعتذرت به، ثم قال بذلک محمد بن عمر بن لبابهٔ و من حضر من أهل العلم «۵».

---

(۱) رواه أبو داود (۲۰۴۹)، و النسائی (۶/ ۶۷) و قال النسائی: هذا الحدیث لیس بثابت. و ذکر أن المرسل فیه أولی بالصواب: أقول: ذکره الحافظ ابن کثیر فی تفسیره فی أول تفسیر سورهٔ النور. و جوّد إسناده ثم قال: و قد اختلف الناس فی هذا الحدیث ما بین مضعّف له کما تقدم عن النسائی و منکر کما قال أحمد.

و انظر ما قاله الحافظ ابن حجر فی التلخیص (۳/ ۲۵۳) حول هذا الحدیث.

(۲) رواه أبو داود (۴۴۱۷)، و ابن ماجه (۲۶۰۶) من حدیث عبادهٔ بن الصامت رضی الله عنه. و فی إسناده ضعف.

(۳) رواه البخاری (۲۳۲۲)، و مسلم (۱۵۷۵) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۳۳۲۳)، و مسلم (۱۵۷۰) و (۴۳)، و ابن ماجه (۳۲۰۲) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۵) رواه البیهقی بنحوه فی السنن (۶/ ۸) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما. و إسناده صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی حریم الماء

فی النوادر لابن أبی زید قال ابن نافع: بلغنی فی حریم البئر العادیهٔ خمسون ذراعا، و فی البئر البادیهٔ خمس و عشرون ذراعا. أخبرنیه ابن أبی ذئب «۱» عن ابن شهاب، عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال أشهب: و قد ذکر هذا الحدیث عن سفیان، عن ابن شهاب، عن ابن المسیب، عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم:

«فی حریم بئر الزرع خمسمائهٔ ذراع».

قال ابن شهاب: لا أدری حریم بئر الزرع هو فی الحدیث، أو من قول سعید، و ذکر ابن وهب الحدیث عن یونس عن ابن شهاب عن ابن المسیب، و ذکره فی البئر العادیهٔ و البئر البادیهٔ مثل ما تقدم من نواحیها. و قال: «فی بئر الزرع ثلاثمائهٔ ذراع من نواحیها» «۲».

قال ابن شهاب: و سمعت أنهم یقولون حریم العیون خمسمائهٔ ذراع، و کان یقال: الأنهار ألف ذراع. و کان بئر الزرع بالناضج ثلاثمائهٔ ذراع، و قال ابن شهاب عمن أدرک من العلماء:

کانوا یقضون فی غیاض العیون فی رفاق من الأرض تسعمائهٔ ذراع، فإن کانت صلبهٔ من الأرض فأربعمائهٔ ذراع و خمسون ذراعا.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الوکیل یربح فیما وکل علی ابتیاعه أن الربح لصاحب المال

فی الواضحهٔ: و حدثنی ابن المغیرهٔ عن سفیان الثوری، عن أبی حصین عن حکیم بن حزام: أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعث معه بدیا نار یشتری به له أضحیهٔ، فاشتراها بدیا نار و باعها بدیا نارین، و اشتری له أضحیهٔ أخری بدیا نار، فجاء بها و الدیا نار الفاضل إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم. فتصدق به رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و دعا بالبرکهٔ فی تجارته «۳».

قال فی غیر الواضحهٔ: فلو اشتری ترابا لربح فیه.

و فی البخاری فی باب سؤال المشرکین أن یریهم آیهٔ فأراهم انشقاق القمر فی کتاب بینات النبوهٔ «۴».

و فی کتاب ابن شعبان: أن عروهٔ البارقی أعطاه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم دینارا یشتری له بها أضحیهٔ،

---

(۱) رواه البیهقی (۶/ ۱۵۵) من حدیث سعید بن المسیب موقوفا علیه.

(۲) رواه البیهقی (۶/ ۱۵۶) مرفوعا. و هو حدیث مرسل.

(۳) رواه البیهقی (۶/ ۱۱۲ و ۱۱۳) و فی إسناده رجل مجهول. و یشهد له حدیث عروهٔ الآتی بعده.

(۴) رواه البخاری (۳۶۳۶) من حدیث عبد الله بن مسعود و (۳۶۳۷) من حدیث أنس رضی الله عنه و (۳۶۳۸) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما. و هو حدیث متواتر.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۸

فاشتری به أضحیتین فباع إحداهما بدیا نار و جاءه بالدیانار و بالأضحیهٔ. قال: فدعا له النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بالبرکهٔ فی بیعه، فکان لو اشتری التراب لربح فیه «۱».

و ذکر ابن شعبان عن حکیم نحوه بخلاف ما وقع فی الواضحهٔ عن حکیم، و الأصح عن حکیم ما وقع فی الواضحهٔ، و أجمع المسلمون علی إجازهٔ الوکالهٔ علی تقاضی مال وجب للموکل، أو علی دفع مال وجب علی دافعه و الأصل فی ذلک إرسال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم السعاهٔ لقبض الصدقات، و إرساله الولاهٔ لقبض أموال المسلمین الواجبهٔ لهم، و أن بلالا کان علی نفقات رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم.

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی معان مختلفهٔ

فی البخاری و مسلم أن رجلا اطلع فی حجر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم- و فی حدیث آخر- فی حجرهٔ فی دار النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، و مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم مدری یحک به رأسه، فلما رآه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، قال: «لو أعلم أنک تنظرنی لطعنت به فی عینیک، إنما جعل الإذن من قبل البصر» «۲». و قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم: «لو أن امرأ اطلع علیک بغیر إذن فحذفته بحصاهٔ فقلعت عینه، لم یکن علیک جناح» «۳».

و ثبت أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم نفی الحکم بن أبی العاصی والد مروان عن المدینهٔ، و صار إلی الطائف حتی قبض رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و بقی کذلک مدهٔ خلافهٔ أبی بکر، فلما ولی عمر نفاه أیضا إلی أبعد من المکان الذی کان نفاه إلیه أبو بکر، و بقی مدهٔ خلافهٔ عمر، فلما ولی عثمان رده إلی المدینهٔ، فلما دخل علیه قال عثمان: مرحبا بالغریب القریب.

و ذکر المبرد فی کتابه الکامل: أن عثمان استأذن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الحکم فی ردّه متی أفضی إلیه الأمر. و روی ذلک الفقهاء و ذکر أحمد بن خالد: أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم لما تزوج أم سلمهٔ قال لها: «إنی أهدیت إلی النجاشی حلّهٔ و أواقی مسک، و لا أری النجاشی إلا قد مات، فإن ردت علی فهی لک»، فکان کما قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلم، فأعطی کل امرأهٔ من نسائه أوقیهٔ مسک، و أعطی أم سلمهٔ باقی المسک و الحلهٔ «۴».

---

(۱) رواه البخاری (۳۶۴۲)، و أحمد (۴/ ۳۷۶)، و البیهقی (۶/ ۱۱۲). من حدیث عروهٔ البارقی رضی الله عنه.

(۲) رواه البخاری (۵۹۲۴)، و مسلم (۲۱۶۵)، و الترمذی (۲۷۱۰)، و النسائی (۷/ ۶۰ و ۶۱) من حدیث سهل بن سعد رضی الله عنه.

(۳) رواه البخاری (۶۸۸۸ و ۲۱۵۸)، و أبو داود (۵۱۷۲) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۴) رواه الحاکم (۲/ ۱۸۸) و صححه و قال الحافظ فی التلخیص: منکر. و مسلم الزنجی ضعیف. و رواه أحمد (۶/ ۴۴۰)، و ذکره الهیثمی (۴/ ۱۴۷ و ۱۴۸) و قال: رواه أحمد و الطبرانی. و فیه مسلم بن خالد-

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۲۹

قال أحمد: و فی هذا دلیل علی الرجوع فی الهبهٔ إذا لم تقبض، و الرجوع فی الصدقهٔ لا یحل لنهی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم عن ذلک.

و وقع فی البخاری أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: «العائد فی هبته کالکلب یقیئ ثم یعود فی قیئه» «۱».

و وقع أیضا فی المدونهٔ و الواضحهٔ و فی البخاری و غیره عن أبی هریرهٔ قال: بعثنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی بعث و قال لنا: «إن لقیتم فلانا و فلانا» لرجلین من قریش سماهما «تحرقوهما بالنار»، ثم أتیناه نودعه حین أردنا الخروج فقال: «إنی کنت أمرتکم أن تحرقوا فلانا و فلانا بالنار، و إن النار لا یعذب بها إلا اللّه فإن أخذتموهما فاقتلوهما». و أحد الرجلین: هبار بن الأسود، و الآخر: نافع ابن عبد عمر «۲».

و فیما ذکره البزار فی مسنده، و ذکره ابن إسحاق فی السیر: إن اسمه نافع بن عبد شمس الفهری، و کانا قد اتبعا زینب ابنهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بعد وقعهٔ بدر فی خروجها إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم إلی المدینهٔ من مکهٔ فی جملهٔ من قریش تبعوها، فأول من لحقها: هبّار و صاحبه بذی طوی، و هی حامل فی هودج علی بعیر، فنخس هبار البعیر فسقطت زینب و ألقت ما فی بطنها، و کان حموها کنانهٔ بن الربیع أخو زوجها أبی العاصی بن الربیع خرج معها یقود بها و معه قوسه و کنانته، فلما أدرکوه ترک کنته، و نثر کنانته، ثم قال: و اللّه لا یدنو منی رجل إلا وضعت فیه سهما، فتکرکر الناس عنه. و أتی أبو سفیان فی جملهٔ من قریش فقال: أیها الرجل کف عنی نبلک حتی أکلمک.

فأقبل أبو سفیان حتی وقف علیه فقال: إنک لم تصب، خرجت بالمرأهٔ علی رءوس الناس علانیهٔ و قد عرفت مصیبتنا و نکبتنا، و ما دخل علینا من محمد فیظن الناس إذا خرجت بابنته علانیهٔ علی رءوس من بین أظهرنا أن ذلک من ذل أصابنا عن معصیتنا التی کانت، و إن ذلک منا عن ضعف و وهن. فو اللّه ما لنا فی تخلّیها عن أبیها من حاجهٔ، و ما لنا فی ذلک من ثورهٔ، و لکن ارجع بالمرأهٔ حتی إذا هدأت الأصوات و تحدّث الناس: أن قد رددناها، فسلّها سرا، و ألحقها بأبیها، ففعل، فأقامت لیالی حتی إذا هدأت الأصوات، خرج بها لیلا حتی أسلمها إلی زید بن حارثهٔ و صاحبه، و کانا قد خرجا معه و کمنا ببعض تلک الشعب، فقدما بها علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۳».

و فی السیر: أول من رمی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الإسلام بالمنجنیق أهل الطائف. دخل نفر من

الزنجی وثقه ابن معین و غیره. و ضعفه جماعهٔ. و أم موسی بن عقبهٔ لم أعرفها. و باقی رجاله ثقات من حدیث أم کلثوم بنت أم سلمهٔ رضی الله عنها.

(۱) رواه البخاری (۲۵۸۹)، و مسلم (۱۶۲۲)، و الترمذی (۱۲۸۹) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۲) رواه البخاری (۲۹۵۴) معلقا، و (۳۰۱۶) موصولا، و أبو داود (۲۶۷۴)، و الترمذی (۱۵۷۱) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۳) رواه ابن أبی شیبهٔ (۱۲/ ۳۸۹)، و ابن عساکر من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۰

أصحاب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم تحت دبابهٔ ثم زحفوا بها إلی جدار الطائف لیخرقوه، فأرسلت علیهم ثقیف سککا الحدید محماهٔ بالنار، فخرجوا من تحتها فرمتهم ثقیف بالنبل فقتلوا منهم رجالا، فأمر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بقطع أعناب ثقیف، فوقع الناس فیها یقطعون، و تقدم أبو سفیان و المغیرهٔ بن شعبهٔ إلی الطائف فنادی: یا ثقیف أن آمنوا حتی نکلّمکم، فامنوهما فدعا من قریش و بنی کنانهٔ لیخرجن إلیهما و هما یخافان علیهما السبی فأتین منهن: آمنهٔ بنت أبی سفیان کانت عند عروهٔ بن مسعود له منها داود بن عروهٔ بن مسعود فولدت له داود بن أبی مرهٔ، فلما أتین علیهما قال لهما ابن الأسود بن مسعود: یا أبا سفیان و یا أبا مغیرهٔ أ لا أدلکما علی خیر مما جئتما له، إن مال بنی الأسود حیث قد علمنا- و کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بینه و بین الطائف نازلا بواد یقال له العقیق، إنه لیس بالطائف مال أبعد رشاء، و لا أشد مئونهٔ، و لا أبعد عمارهٔ من مال بنی الأسود، و أن محمدا کان أقطعه لم یعمره أبدا- فکلماه فلیأخذه لنفسه، أو لیدعه للّه و الرحم. و أن بیننا و بینه من القرابهٔ ما لا یجهل، فزعموا أن رسول اللّه صلی اللّه علیه

و سلم ترکه و نزل علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی إقامته- و کان محاصرا بالطائف- عبید فأسلموا فأعتقهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و تکلم نفر من أهل الطائف بعد ما أسلموا فی أولئک العبید فقال: «هم عتقاء اللّه» «۱».

و فی البخاری أن مروان و المسور بن مخرمهٔ أخبرا عروهٔ أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قام حین جاء وفد هوازن فسألوه أن یردّ علیهم أموالهم و سبیهم، فقال: «إن معی من ترون و أحب الحدیث إلیّ أصدقه، فاختاروا إحدی الطائفتین، إما المال و إما السبی، و قد کنت استأنیت بهم»- و کان النبیّ صلی اللّه علیه و سلم استأنی بهم بضع عشرهٔ لیلهٔ حین قفل من الطائف- فلما تبین لهم أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم غیر راد إلیهم إلا إحدی الطائفتین قالوا: فإنّما نختار سبینا، فقام النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فی الناس فأثنی علی اللّه بما هو أهله. ثم قال: «أما بعد: فإن إخوانکم جاءونا تائبین و إنی رأیت أن أرد إلیهم سبیهم، فمن أحب منکم أن یطیب بذلک فلیفعل، و من أحب أن یکون علی حظه حتی نعطیه إیاه من أول ما یفیء اللّه علینا فلیفعل»، فقال الناس: طبنا، فقال: «إنا لا ندری من أذن منکم ممن لم یأذن فارجعوا حتی یرفع إلینا عرفاؤکم أمرکم» فرجع الناس، فکلمهم عرفاؤهم ثم رجعوا إلی النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فأخبروه أنهم طیبوا و أذنوا فهذا الذی بلغنا عن سبی هوازن «۲».

من الفقه هبهٔ الشیء للغائب ذکره البخاری، اختلاف العلماء فی أوامر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و نواهیه قال أصحاب الظاهر و بعض أهل الحدیث: أوامر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم فرض، و نواهیه حرام. جعلوا قوله کالقرآن، و قال آخرون: أوامره علی ما تلقاها العلماء فما حملوه علی الفرض فهو فرض، و ما حملوه علی السنهٔ أو علی الندب فهو کذلک، و نواهیه حرام و هذا مذهب أصحاب مالک.

و یؤید ذلک أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال: «إذا استیقظ أحدکم من نومه فلیغسل یدیه ثلاثا قبل أن

---

(۱) رواه الطبری (۳/ ۸۲)، و ابن هشام (۲/ ۳۰۲ و ۳۰۳)، و مغازی الواقدی (۹۲۲)، و ابن سعد (۲/ ۱۲۰).

(۲) رواه البخاری (۲۵۳۹ و ۲۵۴۰)، و أبو داود (۲۶۹۳).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۱

یدخلها فی وضوئه فإن أحدکم لا یدری أین باتت یده» «۱».

و قال علیه السلام: «من توضأ فلیستنثر و من استجمر فلیوتر» «۲».

و لیس غسل الیدین عند القیام من النوم و الاستنثار بفرض عند أکثر العلماء، و مثل هذا من أوامره علیه السلام کثیر لیست فرضا کقوله: «و إذا قال الامام سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا و لک الحمد» «۳».

و فی حدیث آخر: «إذا أمن الإمام فأمنوا «۴» و إذا سمعتم المؤذن یؤذن فقولوا مثل ما یقول المؤذن» «۵» و کأمره بإغلاق الباب، و إیکاء السقاء، و إکفاء الإناء و إطفاء المصباح «۶».

و کقوله: «أعطوا السائل و لو جاء علی فرس» «۷».

و کقوله: «إذا انتعل أحدکم فلیبدأ بالیمین» «۸» إنما هی آداب و رغائب: و أن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم قد قال: «إذا أمرتکم بأمر أو قال بشیء فأتوا منه ما استطعتم و إذا نهیتکم عن شیء فانتهوا عنه کله» «۹».

و مما یؤید مذهب مالک- رحمه اللّه- أن أوامر النبیّ صلی اللّه علیه و سلم علی ما تلقاها الصحابهٔ- رضی اللّه عنهم- ما رواه أبو هریرهٔ عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم: «لا یمنع أحدکم جاره خشبهٔ یغرزها فی جداره»، ثم

---

(۱) رواه أحمد (۲/ ۲۴۱)، و مسلم (۲۷۸)، و الترمذی (۲۴)، و ابن ماجه (۳۹۳) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۲) رواه أحمد (۲/ ۴۰۱)، و البخاری (۱۶۱)، و مسلم (۲۳۷ و ۲۲)، و ابن ماجه (۴۰۹)، و أبو داود (۱۴۰)، و ابن حبان (۱۴۳۸) من

حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۳) رواه أحمد (۲/ ۴۵۹)، و البخاری (۷۹۶ و ۳۲۲۸)، و مسلم (۴۰۹)، و أبو داود (۸۸۴)، و الترمذی (۲۶۷)، و ابن حبان (۱۹۰۷) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۷۸۰)، و مسلم (۴۰۹ و ۴۱۰)، و أبو داود (۹۳۴ و ۹۳۵)، و الترمذی (۲۵۰) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۵) رواه مسلم (۳۸۴)، و أبو داود (۵۲۳)، و ابن خزیمهٔ (۴۱۸)، و ابن حبان (۱۶۹۱) من حدیث عبد الله ابن عمرو بن العاص رضی الله عنهما.

(۶) رواه البخاری (۳۲۸۰)، و مسلم (۲۰۱۲)، و أبو داود (۳۷۳۱) و (۳۷۳۲)، و الترمذی (۱۸۶۳) من حدیث جابر رضی الله عنه.

(۷) رواه مالک (۹۹۶) من حدیث زید بن أسلم. و هو مرسل و رواه ابن عدی فی الکامل (۴/ ۱۸۷) فی ترجمهٔ عبد الله بن زید بن أسلم. من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه. و فی إسناده عبد الله بن زید بن أسلم ضعیف. و ذکره الذهبی فی میزان الاعتدال رقم (۶۲۵۰) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

و فی إسناده عمر بن یزید الأزدی منکر الحدیث کما قال ابن عدی. و للحدیث شواهد فهو بها حسن.

(۸) رواه مسلم (۲۰۹۷)، و الموطأ (۲/ ۹۱۶)، و أبو داود (۴۱۳۹) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۹) رواه أحمد (۲/ ۴۸۲)، و النسائی (۵/ ۱۱۰) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۲

یقول أبو هریرهٔ: ما لی أراکم عنها معرضین، و اللّه لأرمین بها بین أظهرکم «۱»، و أمره علیه السلام: بغسل الجمعهٔ و لم یتلق ذلک الصحابهٔ علی الفرض.

و نهیه عن الخلیطین «۲»، و نهیه عن القران فی التمر «۳»، و عن الأکل من رأس الثرید، و عن التعریس علی الطریق «۴»، و شبه ذلک من نواهیه علیه السلام.

و مما تلقاه العلماء علی التحریم من نواهیه علیه السلام: نهیه عن الذهب بالفضهٔ إلی أجل «۵».

و نهیه عن بیع الثمار حتی یبدو صلاحها «۶»، و نهیه عن بیع الطعام حتی یستوی، و عن بیع ما فی البطون «۷»، و عن بیع العربون «۸»، و عن بیع المزابنهٔ، و عن المحاقلهٔ و المخابرهٔ «۹»، و نهیه عن أن تصبر البهائم «۱۰»، و عن المثلهٔ «۱۱»، و عن التحریش بین البهائم «۱۲»، و عن تعبیر النجوم، و عن التصاویر إلا ما کان رقما فی ثوب. و عن صیام یوم الفطر و الأضحی «۱۳» و الشک «۱۴»، و غیر ذلک کثیر.

---

(۱) رواه البخاری (۲۴۶۳)، و مسلم (۱۶۰۹)، و أبو داود (۳۶۳۴) من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۲) رواه البخاری (۵۶۰۱)، و مسلم (۱۹۸۶)، و أبو داود (۳۷۰۳) من حدیث جابر رضی الله عنهما بلفظ (نهی رسول الله صلی اللّه علیه و سلم عن الزبیب و التمر و البسر و الرطب أن یجمع).

(۳) رواه البخاری (۲۴۸۹)، و مسلم (۲۰۴۵)، و أبو داود (۳۸۳۴) من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما.

(۴) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۹۷۹) و هو حدیث مرسل. قال الزرقانی فی شرح الموطأ- قال ابن عبد البر.

هذا الحدیث مسند من وجوه کثیرهٔ. و هی أحادیث شتی محفوظهٔ. أقول: و للحدیث شواهد منها ما رواه مسلم رقم (۱۹۲۶) فی الإمارهٔ.

(۵) رواه البخاری (۲۱۸۰)، و مسلم (۱۵۸۹) من حدیث زید بن أرقم رضی الله عنه بلفظ (نهی رسول الله صلی اللّه علیه و سلم عن بیع الذهب بالورق دینا).

(۶) رواه البخاری (۲۱۸۳)، و مسلم (۱۵۳۴) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۷) رواه البیهقی (۵/ ۳۳۸). من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه. و إسناده ضعیف.

(۸) رواه مالک فی الموطأ (۲/ ۶۰۹)، و أبو داود (۳۵۰۲)، و ابن ماجه (۲۱۹۲) قال الحافظ فی التلخیص (۳/ ۱۷): و فیه راو لم یسم و سمی فی روایهٔ ضعیفهٔ لابن ماجه (۲۱۹۳) عبد الله بن عامر الأسلمی.

و قیل ابن لهیعهٔ. و هما ضعیفان.

(۹) رواه البخاری (۲۱۸۶)، و مسلم (۱۵۴۶) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه.

(۱۰) رواه البخاری (۵۵۱۳)، و مسلم (۱۹۵۶) من حدیث أنس رضی الله عنه.

(۱۱) رواه البخاری (۲۴۷۴) من حدیث عبد الله بن زید الأنصاری رضی الله عنه.

(۱۲) رواه أبو داود (۲۵۶۲)، و الترمذی (۱۷۰۸) من حدیث ابن عباس رضی اللّه عنهما و إسناده ضعیف.

(۱۳) رواه ابن ماجه (۱۷۳۱) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

(۱۴) رواه الترمذی (۶۸۶)، و النسائی (۴/ ۱۵۳)، و ابن خزیمهٔ (۱۹۱۴) من حدیث عمار بن یاسر رضی الله عنه. و هو حدیث صحیح.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۳

و مما اختلفوا فیه: نهیه عن الشغار «۱»، و نهیه عن أکل کل ذی ناب من السباع «۲»، و عن الوصال «۳»، و عن اشتمال الصماء «۴»، و عن المتعهٔ «۵»، و عن تلقی الرکبان للبیع «۶»، و عن الحکرهٔ «۷»، و عن ثمن الکلب «۸»، و عن الانتباذ فی الدباء و المزفت «۹». فتلقاه أکثرهم علی التحریم إلا- اشتمال الصماء إذا کان علیه ثوب فهو أخف، و أختلف فیه قول مالک: فإن لم یکن علیه ثوب آخر فهو حرام لأن فیه انکشاف العورهٔ، و یبینه نهیه علیه السلام عن أن یحتبی الرجل فی ثوب واحد لیس علی فرجه منه شیء.

و فی البخاری فی کتاب البیوع عن أبی هریرهٔ قال: نهی عن لبستین: عن اشتمال الصماء، و عن أن یحتبی الرجل فی ثوب واحد ثم یرفعه علی منکبیه «۱۰».

و نهیه عن أکل لحوم الحمر الأهلیهٔ «۱۱»، قال عبد اللّه بن أبی أوفی فقلنا: إنما نهی علیه السلام عنها لأنها لم تخمّس، و قال آخرون حرّمها البتهٔ، و سألت سعید بن جبیر فقال: حرّمها البتهٔ. ذکره البخاری فی کتاب الجهاد.

(نسب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم)

محمد بن عبد اللّه بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی بن کلاب بن مرهٔ بن کعب بن لؤی بن غالب بن فهر بن مالک بن النضر بن کنانهٔ بن خزیمهٔ بن مدرکهٔ بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان.

---

(۱) رواه البخاری (۵۱۱۲)، و مسلم (۱۴۱۵ و ۵۷)، و أبو داود (۲۰۷۴)، و ابن ماجه (۱۸۸۳) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۲) رواه مسلم (۱۹۳۴)، و البغوی (۲۷۹۵)، و ابن حبان (۵۲۸۰) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما.

(۳) رواه البخاری (۱۹۶۳)، و أبو داود (۲۳۶۱) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه.

(۴) رواه البخاری (۳۶۷)، و مسلم (۱۵۱۲)، و النسائی (۸/ ۲۱۰) من حدیث أبی سعید الخدری رضی الله عنه.

(۵) رواه البخاری (۴۲۱۶)، و مسلم (۱۴۰۷ و ۲۹)، و النسائی (۶/ ۱۲۶) من حدیث علی بن أبی طالب رضی الله عنه.

(۶) رواه البخاری (۲۱۶۵)، و مسلم (۱۵۱۷)، و أبو داود (۳۴۳۶) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما.

(۷) رواه ابن عدی فی الکامل (۳/ ۱۳۵) فی ترجمهٔ الربیع بن حبیب من حدیث علی رضی الله عنه و فی إسناده الربیع بن حبیب- قال النسائی: منکر الحدیث.

(۸) رواه البخاری (۵۳۴۶)، و مسلم (۱۵۶۷)، و أبو داود (۳۴۲۱) من حدیث أبی مسعود رضی الله عنه.

(۹) رواه البخاری (۵۵۹۴)، و مسلم (۱۹۹۴) من حدیث علی رضی الله عنه.

(۱۰) رواه البخاری (۲۱۴۵)، من حدیث أبی هریرهٔ رضی الله عنه.

(۱۱) رواه البخاری (۵۵۲۱)، و مسلم (۵۶۱)، و النسائی (۷/ ۲۰۳) من حدیث عبد الله بن عمر رضی الله عنهما.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۴

قال الفاکهی «۱»: البیت الذی ولد فیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بمکهٔ کان فی دار محمد بن یوسف أخی الحجاج، فلم یزل علی حاله حتی قدمت أم الخلیفتین موسی و هارون و هی الخیزران فجعلته مسجدا یصلّی فیه، و أخرجته من الدار.

و ذکر بعض المکیین: أن ناسا سکنوا هذا البیت ثم انتقلوا منه فقالوا: و اللّه ما أصابتنا فیه جائحهٔ و لا حاجهٔ، فلما خرجنا منه اشتد علینا الزمان.

قال عبد اللّه بن العباس: بعثنی أبی العباس إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فبت عنده، فسمعته یدعو:

اللهم إنی أسألک رحمهٔ من عندک تهدی بها قلبی، و تجمع بها شملی، و تلم بها شعثی، و ترد بها الفتن عنی، و تصلح بها حالی، و تحفظ بها غائبی، و ترفع بها شاهدی، و تبیض بها وجهی، و تزکی بها عملی، و تلهمنی بها رشدی، و تعصمنی بها من کل سوء. اللهم أعطنی إیمانا صادقا، و یقینا لیس بعده کفر، و رحمهٔ أنال بها شرف کرامتک فی الدنیا و الآخرهٔ، اللهم إنی أسألک الفوز عند القضاء، و نزل الشهداء و عیش السعداء، و مرافقهٔ الأنبیاء، و النصر علی الأعداء «۲».

ولد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یوم الإثنین بمکهٔ، لثنتی عشرهٔ لیلهٔ مضت من ربیع الأول عام الفیل یوم عشرین من نیسان، و نبئ یوم الإثنین و هو ابن أربعین سنهٔ. قاله مالک و غیره من أهل العلم.

قال البرقی محمد بن عبد اللّه بن عبد الرحیم و یقال: أنزل علیه القرآن و هو ابن ثلاث و أربعین سنهٔ.

قال مالک توفی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یوم الإثنین لاثنتی عشرهٔ لیلهٔ مضت من ربیع الأول، و هو ابن ستین سنهٔ. رواه مالک عن ربیعهٔ بن أبی عبد الرحمن عن أنس «۳».

و ذکر البخاری عن عروهٔ عن عائشهٔ: أنه توفی صلی اللّه علیه و سلم ابن ثلاث و ستین سنهٔ. أقام بمکهٔ خمس عشرهٔ سنهٔ، و بالمدینهٔ عشرا «۴». و زاد ابن عبد البر فی کتاب التمهید: أن الولید بن مسلم روی عن شعیب عن عطاء الخراسانی عن عکرمهٔ عن ابن عباس أن عبد المطلب ختن النبیّ صلی اللّه علیه و سلم یوم سابعه، و جعل له مأدبهٔ و سماه محمدا. و فیما روی عن ابن وضاح فقالت قریش: لم سمیته محمدا و ترکت اسمک و أسماء آبائک؟ فقال: لیحمده أهل السموات و الأرض.

---

(۱) الفاکهی- هو أبو محمد الفاکهی- عبد الله بن محمد بن العباس المکی. صاحب أبی یحیی بن أبی میسرهٔ- کان أسند من بقی بمکهٔ توفی رحمه الله سنهٔ ثلاث و خمسین و ثلاثمائهٔ ه.

(۲) رواه الترمذی (۳۴۱۹) فی الدعوات مطولا بنحوه. و قال الترمذی: هذا حدیث غریب لا نعرفه إلا من حدیث ابن أبی لیلی من هذا الوجه. و ابن خزیمهٔ (۱۱۱۹) و فی إسناده محمد بن عبد الرحمن بن أبی لیلی سیّئ الحفظ جدا. کما قال الحافظ.

(۳) رواه مالک فی الموطأ (۱۹۲۵) من حدیث أنس رضی الله عنه و هو حدیث صحیح.

(۴) رواه البخاری (۴۴۶۶)، و الترمذی (۳۶۵۴) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها. أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ۱۳۵ (ذکر ما کفن فیه النبی صلی الله علیه و سلم) و من غسله و لحده ..... ص : ۱۳۵

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۵

(ذکر ما کفن فیه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم) و من غسله و لحده

فی الموطأ و غیره أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم کفّن فی ثلاثهٔ أثواب بیض سحولیهٔ لیس فیها قمیص و لا عمامهٔ، و یقال أحدهما

حبرهٔ «۱» ذکره ابن أبی زید فی النوادر، و سحول قریهٔ من قری الیمن.

و قالت عائشهٔ: أحدها الثوب الذی مرّض فیه- رواه ابن مفرّح عن أبی منصور محمد بن سعد عن سفیان بن موسی عن أیوب عن عبد الرحمن بن القاسم بن محمد عن أبیه عن عائشهٔ- و إنهم لما أرادوا غسله أرادوا أن ینزعوا القمیص الذی کان علیه، فسمعوا صوتا: لا تنزعوا القمیص.

فغسل و هو علیه «۲».

و فی الواضحهٔ و غیرها: أن الزهری روی عن سعید بن المسیب: أن الذین غسلوا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و أدخلوه فی قبره: و علی بن أبی طالب، و الفضل بن العباس، و شقران مولی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم. و اسم شقران صالح، و قال الشعبی: الرابع عبد الرحمن بن عوف، و قال موسی ابن عقبهٔ: الرابع أسامهٔ بن زید «۳».

و فی السیر لابن هشام أن علی بن أبی طالب، و العباس، و الفضل بن العباس، و قثم بن العباس، و أسامهٔ بن زید، و شقران، مولی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم هم تولوا غسله. و أن علی بن أبی طالب أسنده إلی صدره، و العباس و الفضل و قثم یقلبونه معه، و أسامهٔ و شقران یصبان الماء علیه، و علی یغسله و علیه قمیص یدلکه به من ورائه لا یفضی یده إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم. و علی یقول: بأبی أنت و أمی یا رسول اللّه ما أطیبک حیا و میتا. و غسل من بئر لسعید بن جثامهٔ بقباء یقال لها: بئر القدس «۴».

و قال ابن إسحاق: و کفّن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی ثوبین صحاریین و برد حبرهٔ أدرج فیها إدراجا «۵».

و فی الموطأ أن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم توفی یوم الإثنین، و دفن یوم الثلاثاء، و صلی الناس علیه أفرادا لا یؤمهم أحد فقال ناس: یدفن عند المنبر، و قال آخرون: بالبقیع، فجاء أبو بکر فقال:

سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یقول: «ما دفن نبیّ قط إلا فی مکانه الذی توفی فیه». فحفر له و کان

---

(۱) رواه مالک (۱/ ۳۹۹) من حدیث عائشهٔ رضی الله عنها.

(۲) رواه مالک (۹۷۱) و إسناده صحیح.

(۳) رواه ابن سعد (۲/ ۲۱۲) و هو حدیث مرسل.

(۴) ذکره ابن هشام (ج/ ۲/ ۶۶۲)- و قال: و قال ابن إسحاق. و ذکره بدون سند.

(۵) ذکره ابن هشام (۲/ ۶۶۳) و ذکره بدون سند.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۶

بالمدینهٔ رجلان أحدهما یلحد و الآخر لا یلحد فقالوا: أیهما جاء أولا عمل عمله، فجاء الذی یلحد فلحد لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۱».

و فی غیر الموطأ: الذی یلحد أبو طلحهٔ الأنصاری، و الذی لا یلحد أبو عبیدهٔ بن الجراح.

و فی السیر: فرفع فراش رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فحفر له تحته ثم دخل الناس علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم یصلون علیه أرسالا: الرجال حتی فرغوا، ثم دخل النساء حتی إذا فرغ النساء دخل الصبیان، ثم دفن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم «۲».

و فی مختصر ابن أبی زید فی آخر کتاب الجامع قال ابن عقبهٔ: توفی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و شرف و کرم فی بیت عائشهٔ و فی یومها و علی صدرها حین اشتد الضحی.

قال مالک یوم الإثنین لثنتی عشرهٔ لیلهٔ خلت من ربیع الأول و دفن یوم الثلاثاء، و قیل: دفن حین زاغت الشمس، و غسله العباس و علی و الفضل بن العباس و شقران مولاه، و یقال صالح مولی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و نزلوا فی حفرته و یقال: و معهم أسامهٔ و أوس بن خولهٔ، و بدأ وجعه فی بیت میمونهٔ ابنهٔ الحارث یوم الأربعاء للیلتین بقیتا من شهر صفر، ثم انتقل إلی عائشهٔ فمرّض عندها

حتی مات صلی اللّه علیه و سلم. و صلی أبو بکر بالناس فی مرضه بأمره علیه الصلاهٔ و السلام سبع عشرهٔ صلاهٔ، و فی کتاب الآجرّیّ تسعهٔ أیام.

---

(۱) رواه مالک (۹۷۲) و هو حدیث مرسل.

(۲) ذکره ابن سعد (۲/ ۲۲۰)، و ابن هشام (۲/ ۶۶۳).

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۷

[مصادر الکتاب و أسانیده]

قال الفقیه أبو عبد اللّه محمد بن فرج- أکرمه اللّه-: الذی حملنی علی جمع هذا الکتاب أننی وجدت لأبی بکر بن أبی شیبهٔ صاحب المسند- رحمه اللّه- کتابا من تصنیفه ترجمه بکتاب:

أقضیهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و لم یذکر فیه إلا أقضیهٔ قلیلهٔ و هو کتاب صغیر، و رأیت فیما روی أبو محمد الباجی عن أحمد بن خالد عن ابن وضاح قال: سمعت أبا بکر بن أبی شیبهٔ یقول: نظرنا فیما قضی فیه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم، و أمر بالقضاء فیه فلم نجده إلا نحو مائهٔ حدیث. فرأیت أن أتتبع أقضیته صلی اللّه علیه و سلم تبرکا بها و محبهٔ فیها، حرصا علی الاقتداء بها، و وقوفا عند أوامره و نواهیه لقول اللّه تعالی: وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا [الحشر: الآیهٔ ۷]، و قال اللّه تعالی: فَلْیَحْذَرِ الَّذِینَ یُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِیبَهُمْ فِتْنَهٌ أَوْ یُصِیبَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ [النّور: الآیهٔ ۶۳].

فاستخرجتها من موطأ ابن أنس رحمه اللّه، و تفسیر ابن سلام، و معانی الزجاج، و النحاس، و المفضل، و الأحکام لإسماعیل القاضی، و الهدایهٔ لمکی، و من مصنف البخاری، و کتاب مسلم، و مصنف عبد الرزاق، و مصنف أبی داود، و مصنف النسائی، و مسند أبی شیبهٔ، و مسند البزار، و السیر لابن هشام، و شرح الحدیث لأبی عبید، و للخطابی، و الکامل، و المدونهٔ، و مختصر المدونهٔ، و المستخرجهٔ، و الواضحهٔ، و النوادر، و کتاب ابن شعبان، و الدلائل للأصیلی، و أحکام ابن زیاد، و تاریخ ابن أبی خیثمهٔ، و شرف المصطفی، و کتاب الأموال لأبی عبید، و کتاب الأموال لإسماعیل القاضی، و کتاب محمد بن نصر المروزی، و تفسیر الموطأ لابن مزین، و للداودی، و للقنازعی. فذلک أربعهٔ و ثلاثون دیوانا و الحمد للّه رب العالمین و صلی اللّه علی سیدنا محمد خاتم النبیین و سلم تسلیما.

فما وقع فیه من الموطأ فحدثنی به القاضی بقرطبهٔ یونس بن عبد اللّه بن مغیث، عن أبی عیسی یحیی بن عبد اللّه بن أبی عیسی، عن عمه، عن أبیه عبید اللّه بن یحیی، عن أبیه یحیی بن یحیی، عن مالک.

و حدثنی بمصنف النسائی القاضی یونس المذکور عن القرشی أبی بکر محمد بن معاویهٔ المعروف بابن الأحمر، عن النسائی أحمد بن شعیب.

و حدثنی بمصنف البخاری أبو عبد اللّه محمد بن عبد اللّه بن عابد، عن أبی محمد عبد اللّه ابن إبراهیم الأصیلی، عن أبی زید محمد بن أحمد المروزی، عن أبی عبد اللّه محمد بن یوسف العزبری، عن أبی عبد اللّه محمد بن إسماعیل البخاری.

و حدثنی بکتاب مسلم الفقیه المقرئ أبو محمد مکی بن أبی طالب، عن أبی العباس

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۸

أحمد بن محمد بن زکریا النسوی، عن محمد بن إبراهیم بن محمد بن سفیان، عن أبی الحسین مسلم بن الحجاج.

و حدثنی بمصنف أبی داود أبو محمد الفقیه عبد اللّه بن الولید الأندلسی القرطبی بمصر إجازهٔ سیقت لی من عنده. قال: حدثنی أبو موسی عیسی بن حنیف القروی بالقیروان، عن أبی بکر محمد بن راسهٔ، عن أبی داود.

و حدثنی بمصنف عبد الرزاق أبو عبد اللّه محمد بن عبد اللّه بن عابد، عن القاضی أبی عبد اللّه محمد بن مفرج قاضی مانقه، عن القاضی بصنعا عبد الأعلی بن محمد عن إسحاق بن إبراهیم بن عباد الدیری قال: قرأنا علی عبد الرزاق بن همام.

و حدثنی بمسند ابن أبی شیبهٔ الفقیه أبو القاسم حاتم بن محمد الطرابلسی، عن أحمد بن محمد المقرئ الطلمنکی، عن ابن عون اللّه عن قاسم بن أصبغ، عن ابن وضاح، عن عبد اللّه ابن محمد بن أبی شیبهٔ بن أبی بکر.

و حدثنی بمسند البزار الفقیه المذکور حاتم بن محمد الطلمنکی بن مفرج القاضی المعافری، عن الصموت، عن البزار أحمد بن عمرو بن عبد الخالق.

و حدثنی بالسیر لابن هشام: أبو محمد بن الولید المذکور، عن أبی محمد عبد اللّه بن محمد القروی اللمامی، عن عبد اللّه بن جعفر بن الولید، عن عبد الرحیم البری، عن ابن هشام، و حدثنی ابن الولید المذکور بغریب الحدیث لأبی عبید، عن الحسن بن إبراهیم عن أبی بکر أحمد بن أبی الموت المکی، عن علی بن عبد العزیز، عن أبی عبید القاسم بن سلام.

و حدثنی بمعانی الزجاج عن أحمد بن علی بن الحسن المعروف بالکسائی قال: قرأت علی أبی الحسن أحمد بن محمد الحسین المقرئ البغدادی قال: قال أبو إسحاق: قال أبو العباس:

و حدثنی بها أیضا أبو علی السنوی عن الزجاج.

و حدثنی ابن الولید بمعانی النحاس، عن أبی الحسن علی بن إبراهیم الحوفی، عن أبی بکر محمد بن علی الأدفوی عن النحاس.

و حدثنی بکتاب الأموال لإسماعیل القاضی، عن ابن عمر أحمد بن محمد بن سعد عن الأبهری محمد بن عبد اللّه عن أبی عمر القاضی، عن إسماعیل القاضی.

و حدثنی بکتاب ابن شعبان أبو عمر و أحمد بن محمد بن جمهور المرشای، عن محمد بن أحمد الوشاء، عن ابن شعبان.

و حدثنی بکتاب الشرف: أبو عمرو المذکور، عن مؤلفه أبی سعید عبد الملک ابن أبی عثمان النیسابوری. و حدثنی بالمدونهٔ: الشیخ أبو علی الحداد الحسن بن أیوب عن محمد بن عبدون، عن ابن وضاح، عن سحنون.

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۳۹

و حدثنی بالمستخرجهٔ الفقیه أبو المطرف عبد الرحمن بن سعد بن جریج عن ابن أبی مزین عن أبی إبراهیم عن أبی لبابهٔ محمد بن عمر عن محمد بن أحمد العتبی.

و حدثنی أیضا ببعض المستخرجهٔ القاضی یونس بن عبد اللّه عن أبی عیسی یحیی بن عبد اللّه بن أبی عیسی عن محمد بن عمر بن لبابهٔ العتبی، و هی عندی إجازهٔ عن مکی المقرئ عن ابن أبی زید، عن أبی بکر بن محمد بن اللباد، عن یحیی بن عبد العزیز عن العتبی محمد بن أحمد.

و حدثنی بمختصر ابن أبی زید مکی المقرئ عن ابن أبی زید عبد اللّه بن محمد.

و حدثنی بتاریخ ابن أبی خیثمهٔ معاویهٔ بن محمد عن ابن بابل عن قاسم بن أصبغ، عن ابن أبی خیثمهٔ.

و حدثنی أیضا بکتاب الخطابی عن الأسفاقسی عن الخطابی.

و حدثنی بالواضحهٔ مکی بن أبی طالب عن ابن أبی زید عبد اللّه بن محمد بن مسرور، عن یوسف بن یحیی المعامی عن عبد الملک بن حبیب.

فهذا ما انتهی إلیّ من أسانیدهم و روایتهم علی حسب الاجتهاد و اللّه الموفق لا رب غیره و صلی اللّه علی سیدنا محمد و آله و عترته الطاهرین و سلم تسلیما.

و قد وقع الفراغ من کتابته فی لیلهٔ الجمعهٔ الحادی و العشرین من شهر رجب الفرد الحرام من شهور سنهٔ ست و ستین و مائتین و ألف من هجرهٔ سیدنا خیر البریهٔ علیه أفضل صلاهٔ و أکمل تحیهٔ. کتبه بیده الفانیهٔ أضعف العباد و أحوجهم إلی غفران ربه فی المعاد العبد

الفقیر: عبد اللّه ابن عمر بن مصطفی بن إسماعیل بن العارف القدسی الشیخ عبد الغنی النابلسی الدمشقی الحنفی غفر اللّه له ذنوبه، و ستر عیوبه و لوالدیه و للمسلمین حامدا و مصلیا و الحمد للّه رب العالمین. و قد وقع تکملهٔ هذا الکتاب علی ید الفقیر عبد الغنی عبد الفتاح، و ذلک فی غرهٔ محرم الحرام سنهٔ ۱۳۲۸ غفر اللّه له و لوالدیه و لجمیع المسلمین آمین.

تم بحمد اللّه تحقیق هذا الکتاب و تخریج أحادیثه علی ید العبد الفقیر للّه طالب العواد غفر اللّه له و لوالدیه و للمؤمنین یوم یقوم الحساب و الحمد للّه الذی بنعمته تتم الصالحات

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۴۱

المحتویات

ترجمهٔ المؤلف ۵ «باب حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی المحاربین من أهل الکفر» ۱۰

«باب کیف یساق القاتل إلی السلطان و کیف یقرره علی القتل» ۱۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن قتل أحدا بحجر» ۱۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن ضرب امرأهٔ حاملا فطرحت جنینها» ۱۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی القسامهٔ فیمن لم یعرف قاتله» ۱۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن تزوج امرأهٔ أبیه» و إرساله علیّ بن أبی طالب إلی ابن عم ماریهٔ لیقتله إن وجده عندها، فوجده مجبوبا لا ذکر له فترکه ۱۶

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی القتیل یوجد بین قریتین» ۱۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم بالقصاص بالجرح» ۱۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی السن و ما لم یر فیه قصاصا» ۱۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فیمن أقر بالزنا و هو محصن» ۱۸

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم علی الیهود بالرجم فی الزنا» ۱۹

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نقض الصلح الحرام و إقامهٔ الحد علی الزانی البکر و علی المریض و صفهٔ السوط ۲۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی حد القذف و الخمر و ما روی عنه فی اللواط ۲۲

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی السارق یسرق مرارا» ۲۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن سبه من مسلم أو ذمی أو حربی، و فی الساحر کیف یقتل ۲۶

کتاب الجهاد ۲۸ «حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی أول قتیل قتل من المشرکین و أول غنیمهٔ ۲۸

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی الجاسوس» ۲۹

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأسری و ذکر من قتله النبیّ صلی اللّه علیه و سلم بیده و فی الأسیر یقتل علی غلط ۳۰

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی قریظهٔ و النضیر ورد رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم حکم قریظهٔ إلی سعد بن معاذ ۳۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمان عام الفتح ۳۸

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۴۲

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی السهمان و سهمان الغائب و ما تعطی المرأهٔ من الغنیمهٔ ۴۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالسلب للقاتل یوم حنین، و هل تخمس الأسلاب ۴۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیما حازه المشرکون من أموال المسلمین ثم ظهروا علیه و أسلم علیه المشرکون ۴۹

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیما أهدی إلیه معاهد أو حربی ۵۰
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی قسمهٔ ما أفاء اللّه علیه علی حسب ما رآه، و إباحهٔ أکل شحوم المشرکین ۵۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی أموال بنی النضیر و قسمهٔ خیبر. و قد تقدم بعض خبرهم ۵۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الرسول أن لا یقتل و الوفاء بالعهد للکفار و ما نزل فی ذلک من القرآن ۵۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمان و فی أمان المرأهٔ ۵۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الجزیهٔ بأمر اللّه عز و جل و مقدارها و ممن تقبل و ممن لا یقبل منه إلا الإسلام ۵۸
کتاب النکاح ۶۱ «حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الثیب یزوجها أبوها بغیر رضاها ۶۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نکاح التفویض بموت الزوج قبل الدخول ۶۲
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن تزوج امرأهٔ فوجدها حبلی و فی نفقهٔ المطلقهٔ وعدتها و سکناها ۶۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» للزوجهٔ بالنفقهٔ علی زوجها و هو غائب و کیف تکون الخدمهٔ علیهما جمیعا ۶۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الصداق و أقل ما یکون و ذکر صداق بناته و زوجاته علیه السلام. ۶۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی منع علی بن أبی طالب أن یتزوج علی فاطمهٔ رضی اللّه عنها ۶۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المجوسی یسلم و المرأهٔ تسلم قبل زوجها ثم یسلم ۶۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المعترض و نکاح المتعهٔ ۶۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی نکاحه میمونهٔ ۶۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی القسم بین الزّوجات ۶۹
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الرضاع بشهادهٔ امرأهٔ واحدهٔ ۶۹
کتاب الطلاق ۷۱ «حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی طلاق الحائض ۷۱
أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۴۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الخلع ۷۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأمهٔ تعتق تحت زوج ۷۳
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المرأهٔ تقیم شاهدا عدلا علی طلاق زوجها و الزوج منکر ۷۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التخییر ۷۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی یمینه فیمن حرم ملک الیمین ۷۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن طلق دون الثلاث ثم راجعها بعد زوج أنها علی بقیهٔ الطلاق. ۷۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الحضانهٔ و أن الأم أحق بالولد و أن الخالهٔ بمنزلهٔ الأم ۷۷
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الظهار و بیان ما أنزل اللّه عز و جل فیه ۷۸
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی اللعان و إلحاق الولد بأمه ۷۹
کتاب البیوع ۸۱ «حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی السلم و الربا و بیع النخل إذا أبرت و اختلاف المتبایعین و الخیار. ۸۱
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التلقی و المصراهٔ و الرد بالعیب و إن الغلّهٔ بالضمان ۸۴
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی التفلیس و موت المبتاع قبل دفع الثمن و من اشتری سرقهٔ و هو لا یعلم ۸۵
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الجوائح و ما روی عنه فیها ۸۶
«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن یخدع فی البیوع و العهدهٔ و الرهن فی الطعام إلی أجل و کتاب رسول اللّه صلی اللّه علیه

و سلم شراه من العدّاء ۸۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالجمع بین الأم و ولدها و حکمه فی بیع و شرط و استیجار دلیل مشترک ۸۹

کتاب الأقضیهٔ ۹۱ «حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الحقوق بالظاهر و بالیمین علی المدعی علیه عند عدم البینهٔ و فی المتداعیین یقیم کل واحد منهما بینهٔ و یتکافیان و کیف یحلف المسلم و الکافر ۹۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی کیفیهٔ یمین الحالف ۹۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی إحیاء الموات و قسمهٔ الماء و ضمان الطبیب و من کسر صحفهٔ و الحکم فی عقد الخص ۹۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الشفعهٔ ۹۶

(۲) القسمهٔ و المزارعهٔ ۹۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المساقاهٔ و الصلح و المرفق و حریم النخل ۹۸

أقضیهٔ رسول الله(ص)، القرطبی ،ص:۱۴۴

کتاب الوصایا ۱۰۱ «حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الوصیهٔ و أنها مقصورهٔ علی الثلث ۱۰۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الأحباس ۱۰۲

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الصدقهٔ و الهبهٔ و الثواب علیها و العمری ۱۰۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المشبهات ۱۰۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی العتق و الوصیهٔ بالقرعهٔ و حکم ذات الزوج و التدبیر و أمهات الأولاد و الکتابهٔ ۱۰۸

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی عتق من مثّل به أو لطم وجهه ۱۱۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی اللقطهٔ ۱۱۲

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فیمن قال حائطی صدقهٔ فی سبیل اللّه إنه علی الأقارب و توقیف مال الغائب و التوکیل علی القسمهٔ ۱۱۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الودائع و الأمانات ۱۱۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی ضمان العاریهٔ التی یغلب علیها ۱۱۵

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی المواریث ۱۱۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بالولد للفراش و من استلحق بعد موت أبیه ۱۲۰

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بإثبات علم الفاقهٔ و تجویز حکم علی رضی اللّه عنه فی ذلک ۱۲۱

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی میراث ذوی الأرحام ۱۲۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» بمنع القاتل المیراث و من تأول أنه فی قتل العمد ۱۲۳

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی وصیهٔ مسلم شهد علیه نصرانی و فی غلام قطعت أذنه و فی إقطاع الصلح و فیمن وجد مع امرأته رجلا ۱۲۴

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الکلاب ۱۲۶

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی حریم الماء ۱۲۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی الوکیل یربح فیما وکل علی ابتیاعه أن الربح لصاحب المال ۱۲۷

«حکم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم» فی معان مختلفهٔ ۱۲۸

(نسب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم) ۱۳۳
(ذکر ما کفن فیه النبیّ صلی اللّه علیه و سلم) ۱۳۵
و من غسله و لحده ۱۳۵
[مصادر الکتاب و أسانیده] ۱۳۷

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)
با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند
بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹
بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.
مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.
اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.
از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :
الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی
ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه
ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...
د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر
ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز القائمیة للبحوث والتخریبات الکمبیوتریة
اصبهان
WWW
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المـركز من فضلـكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاء من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹